

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

XXI. YÜZYILDA TÜRKİYE – AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ
TURKEY – AZERBAIJAN RELATIONS IN XXI. CENTURY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa KAFKAS

(162016011)

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI

GİRESUN - 2019

T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

XXI. YÜZYILDA TÜRKİYE – AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ
TURKEY – AZERBAIJAN RELATIONS IN XXI. CENTURY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa KAFKAS

(162016011)

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI

GİRESUN - 2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 04/10/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Mustafa KAFKAS'ın ‘XXI. Yüzyılda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri’ başlıklı tezini incelemiş olup aday 04/10/2019 tarihinde, saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye	Prof. Dr. Selçuk DUMAN	
Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet FİDAN	
Üye		
Üye		

ONAY

04/10/2019

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ‘‘XXI. Yüzyılda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri’’ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

27/09/2019

Mustafa KAFKAS

ÖNSÖZ

‘‘XXI. Yüzyılda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri’’ isimli bu tezde, tarihsel olarak ortak kültür ve değerleri mevcut olan iki devlet arasındaki ilişkilerin geçmişten günümüze nasıl seyrettiğini ve gelecek dönemlerde dış politikaya nasıl yansıtacağını araştırmak amaçlandı. Geçmişte yaşanan olaylar, sergilenen tutumlar, gelecekte atılan adımları da belirlemektedir. Bu bağlamda, yapılan incelemenin daha iyi anlaşılması açısından mütevellid, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin, gelecekte izlenecek adımların daha iyi bir şekilde analiz edilmesi için tezin giriş bölümünde Soğuk Savaş Sonrası dönem, yani 1991 yılından, 2000 yılına kadar olan süreç kısa bir şekilde ele alındı. Tez çalışmasının ana bölümleri, 21. Yüzyılın başlangıcından, tez savunma tarihine kadar olan 2000 – 2019 yılları arası dönemi kapsamaktadır.

Tez yazım aşamasında yaşanan en önemli sorun, ulaşılan kaynakların objektif olmamasına karşılık, ağırlıklı olarak Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gazeteleri ele alınarak karşılaştırılıp, objektif fikir sunuldu. Buna ilave olarak tez yazım aşamasında hem Türkiye, hem de Azerbaycan tarafından yazılan diğer kaynaklar incelendi ve sentez bir fikir sunulmaya çalışıldı.

Çalışmanın en başından tez bitirme aşamasına gelinceye kadar olan süreçte bilgi desteği ve akademik tecrübeleri ile beni destekleyen, saygı ve sevgi duyduğum akademik öğretmenlerim Dr. Öğr. Üyesi Abbas Karaağaçlı ve Prof. Dr. Selçuk Duman’a, Bursa’da yaptığım gazete arşivlerini tarama sürecinde bana sabırla yardımcı olan başta Hayri Özkan bey olmak üzere, bütün Uludağ Üniversitesi Kütüphanesi’nin Süreli Yayınlar bölümü memurlarına, yapılan kaynak desteklerinden dolayı Ulusal Strateji Araştırmaları Merkezi’ne (ULUSAM) ve hayatımın her anında varlıklarından güç aldığım sevgili aileme teşekkür ederim.

II

ÖZET

Yapılan bu çalışmada ‘XXI. Yüzyılda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri’ konusu incelendi. Tez konusunun daha iyi anlaşılması için, İki devlet arasındaki ilişkilerinin tarihsel sürecine kısaca değinildi. Haydar Aliyev’in de ifade ettiği gibi ‘‘Bir Millet, İki Devlet’’ olan Türkiye – Azerbaycan, ikili ilişkilerde bazen küçük sorunlar yaşamış olsa da, genel olarak kardeşlik düzeyinde ilişkiler mevcut oldu. Tarihte her zaman karşılıklı yardımlar çerçevesinde ilerleyen iki devlet arasındaki ilişkiler, SSCB döneminde zayıflasa da, 1991 yılında Azerbaycan’ın bağımsız olmasıyla yeniden güçlü ilişkiler kurulmaya başlandı. Soğuk Savaş sonrası dönemde kültür, askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerde daha çekimser tavırlar sergilendi. Ancak, 2000 sonrası dönemde ikili ilişkiler, daha rasyonel ve pragmatik olarak gelişti ve stratejik ortaklık düzeyine vardı.

Yapılan çalışma dört bölüm şeklinde ele alındı. Birinci bölümde, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler incelendi. İkinci bölümde, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler ele alındı. Üçüncü bölümde, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri ilişkiler incelendi. Dördüncü bölümde, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler ele alındı.

Anahtar Kelimeler: XXI. Yüzyıl, Azerbaycan, Türkiye, Türkiye – Azerbaycan İlişkileri

III

ABSTRACT

In this study ‘‘Turkey – Azerbaijan Relations in XXI. Century’’ was investigated. In order to better understand the subject of the thesis, the historical process of the relations between the two states is briefly mentioned. As Heydar Aliyev has stated, that ‘‘One Nation Two States’’ Turkey – Azerbaijan bilateral relations, though sometimes small problems experienced overall level of relations of brotherhood has been available. Although the relations between the two states, which have always been advancing in the context of mutual aid, have weakened during the USSR period, strong relations have started to be established again with the independence of Azerbaijan in 1991. In the Post-Cold War era, cultural, military, political and economic issues were more abstained in relations, but in the Post-2000 period, bilateral relations developed more rationally and pragmatically and reached a level of strategic partnership.

The study is divided into four parts. In the first chapter, examined political relations between Azerbaijan and Turkey. In the second chapter, it has been viewed economic relations between Azerbaijan and Turkey. In the third chapter, examined military relations between Azerbaijan and Turkey. In the fourth chapter, it has been viewed cultural relations between Azerbaijan and Turkey.

Key Words : XXI. Century, Azerbaijan, Turkey, Turkey – Azerbaijan Relations

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	V
TABLolar VE HARİTALAR	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYASİ İLİŞKİLER	14
1. 1. 2000 – 2002 YILLARI BÜLENT ECEVİT DÖNEMİ.....	16
1. 2. 2003 – 2014 YILLARI RECEP TAYYİP ERDOĞAN DÖNEMİ	23
1. 3. 2014 – 2016 YILLARI AHMET DAVUTOĞLU DÖNEMİ	52
1. 4. 2016 – 2018 YILLARI BİNALİ YILDIRIM DÖNEMİ.....	55
1. 5. 2018 – 2019 YILLARI CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ SÜRECİNDE RECEP TAYYİP ERDOĞAN DÖNEMİ.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK İLİŞKİLER	58
2. 1. TİCARİ İLİŞKİLER	59
2. 2. ENERJİ İLİŞKİLERİ.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ASKERİ İLİŞKİLER	90
3. 1. ASKERİ ZİYARETLER ve ANLAŞMALAR	91
3. 2. ASKERİ TATBİKATLAR	96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÜLTÜREL İLİŞKİLER	100
4. 1. EĞİTİM İLİŞKİLERİ	100
4. 2. KÜLTÜR İLİŞKİLERİ	104
SONUÇ	115
KAYNAKÇA	118
ÖZGEÇMİŞ	130

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AHC : Azerbaycan Halk Cumhuriyeti

AIOC : Azerbaycan Uluslararası Petrolleri İşletim Konsorsiyumu

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

ASSC : Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ATİB : Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BÖP : Büyük Öğrenci Projesi

BTC : Bak ü– Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı

BTE : Bak ü– Tiflis – Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı

BTK : Bak ü– Tiflis – Kars Demiryolu Hattı

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

KGB : Devlet Güvenlik Komitesi (Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti)

KİP : Kafkasya İstikrar Paktı

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)

NKVD : İçişleri Halk Komiserliği (Narodnyı Komissariat Vnutrennih Del)

OPEC : Petrol İhraç Eden İlkeler Örgütü

RF : Rusya Federasyonu

RSFSC : Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti

VI

SOCAR : Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (State Oil Company of Azerbaijan Republic)

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP : Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDAV : Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı

TİKA : Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı

TKAE : Türk Kültür Araştırma Enstitüsü

TÖMER : Türkçe Öğrenim Merkezi

TRT : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

TÜDEV : Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı

TÜRKSOY : Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi

YAP : Yeni Azerbaycan Partiyası

TABLolar VE HARİTALAR

Tablolar:

Tablo 1: Türkiye-Azerbaycan Arasındaki Ticaret Dengesi (2000-2019)

Tablo 2: Türkiye’de Üniversite Eğitimi Gören Azerbaycanlı Öğrencileri Sayısı (2013 – 2019)

Haritalar:

Harita 1: Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi

Harita 2: Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Harita 3: Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı

Harita 4: TANAP-TAP Boru Hattı

GİRİŞ

Sovyetler dönemi çerçevesinde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin sağlanması pek mümkün olmadı. Bu duruma sebep ise SSCB'nin Türkiye'yi Batı devletleri statüsünde görmesi ve Türkiye'nin SSCB içinde var olan diğer Türk devletlerini ele alarak, Türklük bilinci ile birlikte, Sovyet Rusya'sına baş kaldırılmasından dolayı çekinceleri olmasından dolayıdır. Çünkü SSCB içindeki Türk halkları daima ikinci sınıf muameleye maruz kalmış ve SSCB içinde ağır bir çoğunluk olarak çalışmak amaçlı kullandığı işçi sınıfı oldu.

Ayaz Mütellibov Dönemi

Soğuk Savaş sonrasında Azerbaycan'ın belireyeceği politikalar, SSCB döneminin devamlılığı şeklinde yürütülerek başladı. 69 yıllık SSCB döneminden dolayı kültürel ve tarihsel etkinin bir yansıması olarak Azerbaycan'ın bağımsızlık dönemi ister iç, isterse de dış politikadaki ilk adımları da elbet tek yönlü ve Rusya etkisi altında oldu.

Azerbaycan bağımsızlık kazandığında, Azerbaycan Yüksek Sovyeti tarafından 1990 yılında seçilen Ayaz Mütellibov tarafından yönetildi. Bu durumdan dolayı Mütellibov'un Rusya tarafına yönelik olması da pek tesadüfi değildir. Ancak 1988 yılından beri Azerbaycan – Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunundan dolayı Azerbaycan'da toplumsal hareketler oluştu ve bu da Azerbaycan Halk Cephesi'nin (AHC) ortaya çıkışını sağladı. Bu durum, Mütellibov ve Elçibey arasında iki taraflı siyasi hakimiyet oluşturdu.¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin dış politikadaki esas problemi Dağlık Karabağ sorunudur. Mütellibov bu problemin çözümünün Rusya ile beraber mümkün olacağı kanaatindeydi. Bu durumdan mütevellid Azerbaycan, SSCB sonrasında kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) üye olarak yeniden Rusya'ya bağlı adımlar atacaklarının sinyalini verdi.²

¹ Nazım Cafersoy, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s.19.

² Cafersoy, **a.g.e.**, s.15-16.

Mütellibov her ne kadar Rusya taraflı politika izlese de, Türkiye Cumhuriyeti ile de iyi ilişkiler kurmaya önem verdi. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan devletini ilk tanıyan devlet Türkiye oldu. Türkiye Azerbaycan'da 25 Mayıs 1991 tarihinde konsolosluk açtı ve 14 Ocak 1992 tarihinde Büyükelçi Bilal Niyazi Şimşir başkanlığında Türk heyetinin ziyareti vasıtasıyla Bakü'de büyükelçilik açıldı. Mütellibov bu duruma karşılık olarak 23-24 Ocak 1992 tarihinde Türkiye ziyareti yaptı ve 11 maddelik Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladı.³

Ayaz Mütellibov iktidarının sonunu Rusya taraflı politika izlemesi getirdi. Yüksek Sovyet'in ulusal ordu kurma kararına rağmen Azerbaycan ordusu kurmamış olması ve Hocalı Soykırımı'nda Rusya Ordusunun rol alması Mütellibov'u istifa etmeye zorladı.⁴

Yakup Memmedov Dönemi

Ayaz Mütellibov'un zorunlu istifasının ardından Şubat – Haziran 1992 tarihleri arasındaki 3 aylık süre zarfında devlet başkanlığı yetkileri Meclis Başkanı Yakup Memmedov'a devredildi. Memmedov bu üç aylık cumhurbaşkanlığı döneminde Mütellibov'dan farklı olarak daha dikkatli politikalar izlemeye çalıştı. Bölge devletleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve mümkün olduğunca bloklardan kenar bir politika izledi ve saldırgan politikalarından kaçınıldığını belirtti. 1992 yılında Ukrayna'nın başkenti Kiev'de düzenlenen BDT toplantısına katılmadı. Bu tutuma karşılık olarak Rusya eleştirel söylemler yapsa da Memmedov, Mütellibov'un yapamadığını başardı. Rus Dışişleri Bakanı Kozirev Bakü'ye resmi sefer yaptı ve resmi olarak Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıdıklarını belirtti. Memmedov döneminde Azerbaycan, Birleşmiş Milletler'e yaptıkları üyeliği kabul edildi.⁵

Memmedov döneminde Türkiye – Azerbaycan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine yönelik adımlar atıldı. Bu konuya istinaden, 13 Mart 1992 tarihinde iki devlet arasında enerji konusunda işbirliği protokolü imzalandı. 2-3 Mayıs 1992

³ Vefa Babayeva, **Haydar Aliyev Dönemi Türkiye -Azerbaycan İlişkileri**, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s.17.

⁴ Seçil Öraz Beşikçi, "Bağımsızlık sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış, 2016, s.239.

⁵ Cafersoy, **a.g.e.**, s. 290-291.

tarhinde Süleyman Demirel Azerbaycan'a resmi ziyaret gerçekleştirdi ve 2 bin Azerbaycanlı ğrenciye Türkiye'de burslu eğitim verileceğini belirtti.

Dağlık Karabağ sorununu zmeye yönelen Memmedov, bu sorunu Rusya'nın taraflı bir tutum içinde olduğunu ifade ederek, zm İran vasıtasıyla yapılmasının daha uygun olduğunu düşündü. Bundan dolayı da Mayıs 1992'de Tahran'da Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla Yakup Memmedov, İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani ve Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan 3'l buluşma gerçekleştirerek anlaşmaya vardı. Ancak bu imzalar daha kurumadan Ermenistan tarafı 8 Mayısta Şuşa şehrini, 15 Mayısta da Laçin'i işgal ettiler.⁶

7 Haziran 1992 tarihinde Azerbaycan'da yapılmış cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Ebulfez Elçibey başarılı oldu ve Azerbaycan'da Memmedov dönemi bitti.

Ebülfez Elçibey Dönemi

16 Temmuz 1989 tarihinde kurulmuş Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) Ebđlfez Elçibey, Türk milliyetçiliği söylemlerinden dolayı Türk dünyasının önemli şahıslarından birisi haline geldi. Rusya taraflı politikalar izlemesinden dolayı Mtelligov'u çok eleştirdi. Muhalefet konumunda bulunan Elçibey, iktidar baskısına uğradı ve hapis cezasına maruz kaldı.⁷

Mtelligov'un istifa sonrasında yeniden devletin başına geçmek için 15 Mayıs 1992 tarihindeki BDT'nin Taşkent konferansına katılmayı planladı, bu konferansta Azerbaycan'ı BDT'ye ilave etmeyi ve Rus ordusu ile Azerbaycan hkmetini ele geçirmek istedi. Ancak bu duruma karşılık olarak AHC'liler tarafından Yüksek Sovyet'e doğru yürüyüş yapıldı ve Mtelligov'a karşı yapılan bu baskı sonucunda Mtelligov, Rus askeri uçağı ile yurt dışına çıkış yapmak zorunda kaldı. Mtelligov'un ülkeyi terk etmesi sonrasında 7 Haziran 1992 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı ve oyların büyük çoğunluğunu alarak başkanlık ünvanını Elçibey kazandı. Mtelligov'un Rusya yanlı politikalar izlemesine karşılık olarak Elçibey de Türk milliyetçiliği üstüne siyaset yürüttü. Elçibey'in bu

⁶ Babayeva, a.g.t., s. 19.

⁷ Nazım Cafersoy, "Azerbaycan Bağımsızlığının Diğer Adı: Ebulfez Elçibey", **Stratejik Analiz Dergisi**, 2000, s.12.

tutumlarından dolayı Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler pozitif değişimler yaşanıldı. İlk resmi yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapan Elçibey, Atatürk'e olan saygı ve sevgisini her durumda açıkça belirttiği gibi, TBMM konuşmasında da, Azerbaycan'ın örnek olarak aldığı devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğunu ve Azerbaycan'ın Mustafa Kemal Atatürk çizgisinde ilerlediğini ifade etti.⁸ Elçibey'in bu tutumu, iki devlet arasında var olan kardeşliği daha da sağlıklı bir hale getirdi. Bu duruma istinaden, 2 Kasım 1992 tarihinde İstanbul'da Azerbaycan Başkonsolosluğu açıldı. Daha sonraki süreçte İşbirliği ve Dayanışma Anlaşması çerçevesinde ekonomi, ticari, ulaşım gibi alanlarda uzlaşma sağlandı.⁹

Ermenistan işgallerinin olduğu bu dönemde Türkiye, siyasi arenada Azerbaycan'a desteğini açıkça belirtti. Ancak Rusya ve diğer devletlerin Ermenistan'a yaptığı yardımlar karşısında Türkiye'nin Azerbaycana yaptığı yardımlar malesef yetersiz oldu. Bu konuya en iyi örnek olarak Elçibey'in bir konuşması sırasında *"Süleyman Demirel'den askeri yaralıları taşımak için helikopter istedik ancak onu dahi vermedi, daha ne isteye bilirim?"* ifadesini belirtmek mümkündür.

Şuşa'nın işgalinden ardından Ermenistan'ı destekleyen birlikler Nahçıvan tarafa yöneldiler ve Sederek ilçesine saldırı düzenlediler. Kars Antlaşması'na istinaden Türkiye Cumhuriyeti'nin Nahçıvan'ı koruma hakkı elinde bulundurmasından dolayı, Türkiye'de bu durum tepkiye neden oldu ve Bakanlar Kurulu kararı ile Ermenistan'ı uyarma kararı alındı. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti başkanı Haydar Aliyev'in Türkiye'ye çağrısı sonucunda Kara Kuvvetleri'nden konu hakkında hazırda bulunduğu bilgisi iletildi. Ecevit'in Nahçıvan konusundaki uyarılarına karşılık olarak Demirel, tez bir zamanda askeri müdafaanın yapılmayacağını belirtti.¹⁰

Nahçıvan'a yapılan Ermenistan'a bağlı birliklerin saldırılarından üç gün önce Rusya ve Ermenistan'ın da bulunduğu 5 BDT devletleri arasında savunma antlaşması yapılmış ve bu duruma istinaden, Nahçıvan konusunda üçüncü bir ülkenin saldırı yapması, diğer dört ülkenin de konuya müdahil olmasını sağlayacaktır. Türkiye

⁸ Araz Aslanlı, İlham Hesenov, **Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s. 24-26.

⁹ Elnur Cemilli, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 36.

¹⁰ Ziyadhan Hasanov, "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan – Türkiye İlişkileri" **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, 2007, s.49-50.

hükümeti de konunun çözümünü askeriye den ziyade diplomasi den yana gördü. Türkiye tarafı bu konuda NATO ve AB'den destek alarak Rusya tarafını, Ermenistan birliklerinin Nahçıvan'a yaptığı müdahaleyi desteklemediğini ifade etmeye zorladı ve Nahçıvan saldırısının sonlandırılmasını sağladı.¹¹

Ermenistan ile yapılan tüm ticari ilişkilerin kesilmesi konusunda Türkiye'deki muhalif partiler önerilerde bulunmaları ve Demirel'in tutumunun eleştirilere maruz kalmasından dolayı, Türk hükümeti bu konudaki sessizliğini bozmaya zorladı. Dönemin Dışişleri Bakanı Azerbaycan'a resmi seferde bulundu ve bu sorunun çözümü ile ilgili 3 kademeli bir fikir beyanında bulundu. Bu plana istinaden ilk adım ; karşılıklı olarak savaş sonlandırılmalı, ikinci adımda Dağlık Karabağ bölgesindeki tüm dış askerler bölgeyi terk etmelidir ve üçüncü adımda da Dağlık Karabağ bölgesinden, Azerbaycan, Nahçıvan ve Ermenistana giden yollar boşaltılmasıdır. Ancak Ermenistan tarafı bu konuda özverili davranmadı ve yeniden saldırılarını başlattılar.¹²

Ermenistan'ın Kelbecer'i işgal etmesinin ardından Türkiye, bu konuyu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne rapor etti. Ancak Güvenlik Konseyi'nin kınamaları bir sonuç vermedi. Güvenlik Konseyi ilerleyen zamanda, halkların self determinasyon hakları ile ilgili olarak 822 sayılı kararını kabul etti ve savaşlar vasıtasıyla toprak elde edilmesinin yasal olmadığı katı bir şekilde belirtildi. Alınan bu kararın ardından Türkiye, ABD ve RF üçlü olarak bir toplantı gerçekleştirerek barış planı ortaya koydular. Azerbaycan ve Ermenistan bunu kararları kabul etse de sözde "Karabağ Cumhuriyeti" alınan kararların yetersiz olduğu gerekçesi ile reddetti.¹³

Elçibey, dış politikada esas problemin Dağlık Karabağ sorunu olduğunun ifade ediyordu ancak dış problemlerin çözüme kavuşması için ilk önce ülke içindeki sorunları çözmenin gerekli olduğunun da farkındaydı. Bundan dolayı ilk olarak toprak bütünlüğü ve ülke içindeki vatandaşlık haklarının temin edilmesi gerektiğini biliyordu. Karabağ sorununun çözümü için de gerekli olan temel ilke; nizami ordunun kurulması oldu. Ordu ile ilgili olarak çalışmalar başlatıldı ve 15 bin asker ve

¹¹ Alaeddin Yalçınkaya, **Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğünden Küresel Kördüğümüne**, Lalezar Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006, s. 132-136.

¹² Yasin Aslan, "Elçibey, Aliyev ve Azerbaycan Fenomenleri", **Avrasya Etüdleri**, Sayı 1, s. 57.

¹³ Halim Nezihoglu, "Bağımsızlıktan Günümüze Rusya – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri", (Ed. Mim Kemal Öke), **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 24.

bir o kadarlık gönüllü ordu oluşturmayı başardı. Askeri eğitimler için Türkiye'ye öğrenci gönderimine başladı ve SSCB'den kalan Rus askeri üssünü de kapatma kararı aldı. Elçibey'in aldığı bu kararlar Rusya tarafının sabrını taşırdı ve Gence'deki askeri birliğin başında duran Albay Suret Hüseyinov vasıtasıyla isyan çıkartıldı ve böylece Elçibey hükümetini zayıflatmak amaçlandı. Azerbaycan'ın güney tarafında Talışlar, kuzey tarafında da Lezgiler tarafından ayrılıkçı eylemlerin gerçekleşmesini sağladı. Ülke içinde yapılan bu hareketler, iç siyasi durumu ve ekonomik durumu da eksi yönde etkiledi. Aynı dönemde hem Karabağ bölgesi, hem Suret Hüseyinov isyanı, hem ayrılıkçı hareketler karşısında Türkiye'den beklenen desteği alamayan Elçibey çareyi, dönemin Nahçıvan Parlamentosu Başkanı Haydar Aliyev'i Bakü'ye çağtırmakta buldu.¹⁴

Elçibey döneminde Rusya ve Ermenistan'dan ziyade İran devleti ile de sorunlar yaşadı. Buna esas sebep ise İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri oldu. Elçibey'in Türkçü tutumu ve dış politikada en önemli figür olarak Türkiye'yi görmesi, İran tarafından pek hoş bir hal değil idi. Bundan dolayı İran Büyükelçisi'nin davetlerine karşılık vermedi. İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri'nin kendilerine özgü kültür ve eğitim aktivitelerinden yararlanmalarını vurgulaması, İran'ın da el altından Ermenistan'ı desteklemesini sağladı.¹⁵

Konuyu genel anlamda toparlamak gerekirse eğer, Elçibey'in nihai siyasi hareketlerinin esas temelleri yıllar sonra kazanılmış bağımsızlığı muhafaza edebilmek ve güçlendirmek oldu. Dış politikada çözümlenmeye çalışılan esas hedefin Karabağ sorununu çözmek, sonraki süreçte de 19. Yüzyılda Gülistan ve Türkmençay antlaşmalarına istinaden, kuzey ve güney bölümlerine parçalanmış Azerbaycan'ı birleştirmek olduğunu ifade etti.¹⁶

Haydar Aliyev Dönemi

Haydar Aliyev'in SSCB'de Yükselişi :

1923 yılı Nahçıvan doğumlu olan Haydar Aliyev, "Mimarlar Şehri" olarak bilinen Nahçıvan şehrinde büyümüş olmasının da etkisi ile 1939 yılında mimarlık fakültesinde okumak için Bakü'ye geldi. Üniversite döneminde edebiyata merak

¹⁴ Babayeva, **a.g.t.**, s. 22-23.

¹⁵ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹⁶ Beşikçi, **a.g.m.**, s. 240.

salmış Aliyev, Rusça bilgisinin zayıf olmasından dolayı Türkçe eserler okudu. Bu edebi eserler, Aliyev'in milli ruh düşüncesinin pekişmesindeki önemli faktörlerden oldu. Haydar Aliyev'de mevcut olan bu düşüncelerin mevcudiyeti hakkında Gorbaçov daha sonradan; *"Haydar Aliyev kalbinde daima Türklük ve İslam düşüncesi mevcuttur. Bundan dolayı onun samimiyetine inanmıyorum"* diye ifade etti.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı sürecinde, 1941 yılında başlayan Almanya – SSCB (Büyük Vatan Muharebesi diye geçer) ile ilgili olarak özellikle Türk devletlerinden çok sayıda asker alındı. Savaşın başlaması itibariyle Stalin'in buyruğuna istinaden İçişleri Halk Komiserliği'ni (NKVD veya daha sonra KGB oldu) güçlendirmek adına çok sayıda personel alımı yapıldı ve 1943 yılında da Haydar Aliyev NKVD'ye kabul edildi.¹⁸

Aliyev görevine ilk olarak Azerbaycan NKVD'sinde başlamış, İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden ardından yaptığı çalışmalarından dolayı yüzbaşı ünvanına yükseltildi. Bu dönem içinde el altından, risk alarak zor durumda olan Azerbaycan Türklerine olabildiğince yardımcı olmaya çalıştı ve Soğuk Savaş Sonrası dönemde verdiği bir reportajda *"KGB döneminde şerefimle çalıştım, halkıma hiçbir zaman ihanet etmedim. Vicdanım daima rahattır"* diye belirtti.¹⁹

1966 yılında Binbaşı rütbesine ve 1967 yılında da KGB başkanı Yuri Andropov'un (1982-84 yıllarında Sovyetler Birliği Genel Sekreterliği ve SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanlığı görevleri yaptı) emri ile General rütbesine yükseltildi.²⁰ Yuri Andropov ile yakın arkadaşlık ilişkilerinin de etkisi ile 1969 yılında Brejnev'in ricası üzerine Azerbaycan Komünist Partisi 1. Sekreteri ünvanına getirildi. SSC Azerbaycan'ın başına geçen Aliyev, halkı için yapacağı işler konusunda elini güçlendirdi.²¹

Aliyev, yaptığı çalışmalarındaki başarılarından dolayı, Komünist Partinin 1976 yılında yapılmış yirmi ikinci kongresinde, Politbüro'nun yedek üyesi oldu. Politbüro – SSCB Komünist Parti'nin politikalarını belirleyen en üst karar mevkisidir. Politbüro yedek üyeliği döneminde Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisi Birinci

¹⁷ Hüseyin Adıgüzel, **Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı**, İleri Yayınları, İstanbul, 2007, s. 36-39.

¹⁸ Adıgüzel, **a.g.e.**, s. 46.

¹⁹ İrfan Ülkü, **Kızıl Yıldızdan Hilale Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.107.

²⁰ Adıgüzel, **a.g.e.**, s. 65.

²¹ Ülkü, **a.g.e.**, s.123-124.

Sekreterliği görevinden dolayı Bakü’de kaldı ve elinde bulundurduğu mevcut konjunktürü Azerbaycan lehine iyi bir şekilde değerlendirerek, Azerbaycan’a ekonomik yatırımların yapılmasını sağladı. Dönemin Genel Sekreteri Leonid Brejnev’in vefatının ardından Moskova’ya giden Aliyev, Andropov’un önerisi ve oy birliği ile Politbüro asil üyeliğine seçildi. Politbüro, SSCB’nin en üst yönetme kurulu idi ve sadece 21 kişiden oluşuyordu. Buna ilave olarak SSCB Bakanlar Kurulu Başkanının 1. Yardımcılığı görevine getirildi.²²

1984 yılında Andropov’un vefatının ardından Gorbaçov Genel Sekreter görevine seçildi. Andropov siyasetini devam etmeyen Gorbaçov, panslav kişiliğinden dolayı Aliyev’in Politbüro’da hareket alanını daralttı ve Aliyev’in zorunlu olarak Politbüro’dan istifa etmesini mecbur kıldı. Haydar Aliyev bir reportajında da *“Gorbaçov demokrat görünümlü diktatör idi. Stalin ile benzer yanı Türk düşmanı olmasıdır. Genel Sekreter olmasının ardından bana karşı tavırlarında negatif anlamda değişiklikler hissediyordum artık. Politbüro’daki tek Türk benim ve benim de bu kurumdan uzaklaşmamı istiyordu”* diye ifade etti.²³ Aliyev, Gorbaçov ile yaşadığı münakaşalardan sıkılarak Politbüro’dan istifa etmiş, Mütellibov’un tehditlerine rağmen Bakü’ye, Bakü’den de memleketi olan Nahçıvan’a geri döndü. Azerbaycan yetkililerinin düşüncesi ise, Gorbaçov’un bu şekilde davranışlar sergilemesinin esas sebebi, Aliyev’i kendisine ciddi bir rakip olarak görmesi ve kıskanmasıdır.²⁴

Haydar Aliyev’in İktidara Gelme Süreci

Haydar Aliyev’in SSCB dönemindeki yüksek rütbeli çalışmalarından dolayı Azerbaycan iktidarına gelmesinin ardından, Türkiye de dahil olmak üzere ‘‘Rusya yanlısı’’ olacağı beklenmekteydi ve Rusya merkezli bir politika izleyeceği beklenmekte idi. Ancak, mevcut konjunktür iyi değerlendirildiği takdirde Aliyev, zamanla beklenen politikadan daha başarılı bir yol çizmeyi başardı.²⁵

Haydar Aliyev’in iktidara geldiği sürede Azerbaycan’da siyasi istikrarsızlık, ekonomik problemler, Dağlık Karabağ bölgesindeki ermenilerin yaptığı katliamlar,

---

²² Adıgüzel, a.g.e. s. 79-89.

²³ Ülke, a.g.e., s. 160-162.

²⁴ Cem Oğuz, **Türkiye – Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü**, YT Yayıncılık, Ankara, 2010, s. 45.

²⁵ Farzali, a.g.t., s.148.

Gence'de Suret Hüseyinov tarafından başlatılan isyan, Azerbaycan'ın güney tarafında Talişların bağımsızlık adı altında oluşturduğu ve Alikram Hümbetov'un hazırladığı 'özgürlük' hareketlenmeleri ve Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde Lezgiler tarafından oluşturulmuş Sadval (Birlik) terör örgütünün Guba, Kuzar ve Haçmaz şehirlerini Azerbaycan'dan kopararak, Derbent merkezli, Rusya'ya bağlı özerk Lezgiistan cumhuriyeti hayali ile yaptıkları hareketler mevcut oldu.²⁶

Haydar Aliyev Bakü'ye Elçibey'in daveti ile geldi. Bakü'de ikili konuşma yapıldı ve bu konuşmanın devamında Haydar Aliyev Milli Meclis başkanı oldu. Haydar Aliyev Meclis başkanı olduktan sonra Elçibey, memleketi Nahçıvan'a geri döndü. 3 Ekim 1993 tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Haydar Aliyev 98.84% oranı ile seçimi kazandı.²⁷

Haydar Aliyev İktidarı Dönemi

3 Ekim 1993 tarihinde yapılan seçimlerde cumhurbaşkanı olan Haydar Aliyev, kendinden önceki cumhurbaşkanı olan Ebülfez Elçibey'den farklı olarak tamamen Türkiye taraflı bir dış politika izlemek yerinde daha rasyonel ve daha dengeli siyaset güttü. Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanlığı dönemini iki dönem olarak ele almak mümkündür. Birinci dönem; Haydar Aliyev'in Ekim 1993 tarihli seçim sonrasındaki zaferi ile başlayan dönemdir. Bu dönemde Aliyev'in esas hedefi, ülke içindeki siyasi ve ekonomik buhranlar, ülke dışından da baskıya maruz kaldığı Karabağ savaşından dolayı Rusya taraflı politika izleyerek Azerbaycan devletinin yok olmasının karşısını alma politikası oldu. Haydar Aliyev, birinci döneminde Azerbaycan'ın yok olmasının karşısını almak ve denge politikasını sağlamak maksadıyla Rusya ile ilişkileri olabildiğince iyi tutmaya çalıştı. Çünkü, Azerbaycan'ın SSCB sonrası dönemde bu kadar problemlere maruz kalmasının esas sebebi Rusya idi. Haziran 1993 – Şubat 1994 döneminde Azerbaycan, Rusya yanlı politika izlediğini belirtmek için eski Batı bloğuna mensup ülkelerin Azerbaycan'daki şirketlerinin faaliyetleri durduruldu ve Aliyev Moskova ziyaretleri yaparak BDT üyesi olmak istediğini açıkça belirtti. 23 Eylül 1993 tarihinde Azerbaycan resmi olarak BDT üyesi oldu. Gence'de isyan başlatan Suret Hüseyinov başbakan olarak atandı. Rusya da Aliyev'in bu tutumlarına

²⁶ Vefa Babayeva, a.g.t., s.37.

²⁷ Yeni Azerbaycan Partiyası <http://yap.org.az/az/view/pages/56> (Erişim Tarihi: 14.03.2019)

karşılık olarak Azerbaycan'daki Lezgi ve Talişların oluşturduğu kaosun bitmesini sağladı.²⁸

İki devlet arasında gelişen bu politikalar sonucunda Rusya Aliyev'e Azerbaycan'da askeri üs kurma talebinde bulundu ancak Aliyev bunun için önce Karabağ savaşının sonlanması gerektiğini ifade etti. 30 Ekim 1993 tarihinde Karabağ'ın son kalesi olan Zengilan şehri de Ermenistan tarafından işgal edildi.²⁹ Yaşanan bu son işgal ile Karabağ bölgesi tamamen Ermenistan tarafının eline geçti. Karabağ konusunda Rusya'dan beklenen yardımı alamayan Aliyev, Rusya'nın Azerbaycan'da kurmak istediği askeri üs konusunda red cevabı verdi. Alınan red cevabından hoşnut olmayan Rusya, yeniden Azerbaycan'a baskılar uygulaması ve Rusya'nın Karabağ olayları konusundaki bu tutumu, Haydar Aliyev iktidarının farklı bir politika uygulamasını sağladı ve Haydar Aliyev 8 Şubat 1994 tarihinde Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirerek, Haydar Aliyev iktidarının politikadaki ikinci dönemini başlattı.³⁰

8-11 Şubat 1994 tarihlerinde Haydar Aliyev'in Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret, Azerbaycan iktidarının dış politikada Batı yönlü politika izleyeceğinin en temel simgelerindendir. Aliyev'in Türkiye'ye yaptığı ziyaretinde, Azerbaycan ve Türkiye arasında iktisadi, ticari, bilim, siyasi, eğitim, kültür vb. alt başlıklar çerçevesinde toplamda on beş anlaşma yapıldı. Yapılan bu antlaşmalardaki en önemli hususlardan birisi "Dostluğun ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma" imzalandı. Bu antlaşmaya istinaden, Elçibey döneminde anlaşmaya varılmış olan, Azerbaycan petrolünün Türkiye vasıtasıyla yurtdışı pazarına sunulması konusunda onay verildi.³¹ Haydar Aliyev yaptığı bu resmi ziyaretinde "Tek millet, iki devlet" fikrini de beyan etti.³² Yapılan bu anlaşmaların bir diğer en önemlisi de "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü" imzalandı. Toplamda 6 maddeden oluşan bu protokol

²⁸ Araz Aslanlı, İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 145-146.

²⁹ "Ermeni Tecavüzü" **Asan Xidmet**, <https://asan.gov.az/az/useful/armenian-aggression> (Erişim Tarihi: 15.03.2019)

³⁰ Ömer Göksel İşyar, "Azerbaycan ve Dış Politikası" Tayyar Arı (Ed.), **Orta Asya ve Kafkasya**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 80-81.

³¹ Yaşar Kalafat, Araz Aslanlı, "Türkiye – Azerbaycan İlişkileri", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara Global Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2006, s. 413-414.

³² "Tek Millet, İki Devlet Projesinin Fikir Babası: Haydar Aliyev" **AVİM**, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/TEK-MILLET-IKI-DEVLET-PROJESININ-FIKIR-BABASI-HAYDAR-ALIYEV> (Erişim Tarihi: 18.03.2019)

maddeleri Aliyev dönemindeki ikili ilişkilerin iyileşme sürecinin temelleri niteliğinde olmasından dolayı da oldukça değerli olup, bahsi geçen maddeler bunlardır;

MADDE - I

Taraflar, Devletlerin temel işlevlerini görecekt kurum ve kuruluşların oluşturulması, yapılanması Ve bunlarda istihdam edilecek personelin eğitiminin ve gerekli donanımının, olanaklarının elverdiği ölçüde sağlanması hususunda işbirliği yapacaklardır.

MADDE - II

Taraflardan herhangi birisinin bir üçüncü devletin veya devletlerin saldırısına uğraması halinde, diğeri sözkonusu tecavüzün önlenmesi amacıyla Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ilke ve amaçlarıyla uyumlu girişimleri yapacak ve tecavüze uğrayan tarafa Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun gerekli yardımı sağlayacaktır.

MADDE - III

Türkiye Cumhuriyeti, Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığının, egemenliğinin ve güvenliğinin güçlendirilmesine katkı niteliği taşıyan ve iki Devletin ilgili kurumlarının yetkili temsilcilerinin işbirliği ve dayanışma içinde saptayacakları tesislerin kurulmasına yardımcı olacaktır. Sözkonusu tesislerin kurulmasına ve işletilmesine ilişkin hükümler ayrı protokollerle saptanacaktır.

MADDE - IV

Taraflar, işbu Protokol kapsamında geliştirmeyi öngördükleri yardımlaşma ve işbirliğinin, diğerk ülkelerin çıkarlarına karşı olmadığı ve diğerk Devletler ile uluslararası örgüt ve topluluklarla imzalamış oldukları ikili ve çok taraflı Antlaşma ve Anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini saklı tuttıklarını teyid ederler.

MADDE - V

İşbu Protokolün geçerlilik süresi beş yıldır. Taraflardan biri, Protokolün feshedilmesini, ilk beş yıllık süresinin dolmasından üç ay önce karşı tarafa yazılı olarak bildirmediği takdirde, geçerlilik süresinin beş yıl uzadığı varsayılır. Protokolün izleyen dönemlerde feshedilmesinde de üç ay önceden yazılı bildirim esası gözetilecek ve sözkonusu bildirim yapılmaması halinde belge, beşer yıllık sürelerle uzatılmış sayılacaktır.

MADDE - VI

*İşbu Protokol, Tarafların mevzuatlarına uygun olarak onaylanmasını müteakip ve Onay Belgeleri'nin teati edilmesiyle yürürlüğe girecektir. 9 Şubat 1994 tarihinde Ankara'da Türkçe ve Azerbaycanca, iki nüsha olarak ve iki metin de aynı ölçüde geçerli olmak üzere imzalandı.*³³ Bu protokolda belirtilen ikinci maddeye istinaden Azerbaycan, olası saldırılara karşı kendini garantiye altı diyebiliriz.

1995 yılı mart ayında Haydar Aliyev'e karşı OMON (Otryad Militsii Osobogo Nazna çenia – Polis Özel Harekatı) tarafından başarısız darbe girişiminde bulunuldu. Aliyev bu girişimin Türkiye tarafından desteklendiğini ileri sürmüş ve bu durum Tansu Çiller dönemi Türkiye hükümeti ile ilişkilerde güvensiz bir ortam oluşturdu.³⁴

7 Aralık 1995 tarihinde Azerbaycan'da yapılan seçimler sonucunda Haydar Aliyev başarılı sonuç aldı. Seçim zaferinin ardından Süleyman Demirel, Aliyev'in davetlisi olarak Azerbaycan ziyareti yapmış ve iki ülke arasında kardeşlik ilişkilerinin pekişmesi konusunda önemli adım attı. Demirel, bu ziyaretinde Aliyev'in de ifade ettiği "*Bir millet, iki devlet*" ifadesini kullandı. Bu ziyaret vasıtasıyla ikili ilişkilerde yeniden iyileşme dönemine geçiş yaşandı. 1996 yılı itibariyle iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler daha da gelişti. Öyle ki, 14 nisan 1996 tarihinde dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Mesut Yılmaz Azerbaycan ziyareti yaptı. Bu ziyarette de Yılmaz, Karabağ sorunu çözülmedikçe Türkiye – Ermenistan arasındaki ilişkilerinde pozitif anlamda bir gelişme yaşanmayacağını belirtti.³⁵

1997 yılında Azerbaycan ile Ermenistan arasında Karabağ sorunu yeniden alevlendi. Durumdan mütevellid Haydar Aliyev, 5-9 Mayıs tarihlerinde Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret çerçevesinde iki devlet arasında 7 anlaşma yapıldı. Anlaşmalar arasında özellikle "Stratejik Ortaklık Deklerasyonu" önemli yer tutmaktadır. Yapılan bu deklarasyona istinaden Azerbaycan petrolünün Türkiye

³³ "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu (1/708)", **TBMM**, Dönem:19, s.sayısı : 698, s. 6-7.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c066/tbmm19066007ss0698.pdf> (Erişim Tarihi: 20.03.2019)

³⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s. 150.

³⁵ Faruk Sönmezoğlu, **II Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 723.

vasıtasıyla yurtdışına çıkarmak, Karabağ konusunda ortak tutum, Ermenistan ile hiçbir ticari ilişkilerin yapılmayacağı kararları alındı.³⁶

1998 yılında Azerbaycan'da yeniden seçimler yapıldı ve 76% oranında oy ile Aliyev yeniden cumhurbaşkanı oldu. Gelişen ilişkilerden dolayı bu seçimler Türkiye'de de dikkat merkezinde oldu. 8-11 Şubat 1999 tarihinde Süleyman Demirel'in özel daveti ile Aliyev Türkiye'de resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret çerçevesinde Aliyev'e kardeşliğin göstergesi olarak "Atatürk" ordeni verildi. Bu duruma müteakbil olarak Azerbaycan tarafı da Demirel'e "İstiklal" ordeni verdi. Yapılan bu sıcak temaslar iki devlet arasındaki ilişkilerin iyi yönde gelişmesi açısından da önemli rol taşımaktadır.³⁷

Çeçenistan konusu ile ilgili Rusya'nın Azerbaycan'ı suçlamalarından dolayı Aliyev, 9-10 Ocak 2000 tarihinde "Bakü – Ceyhan gümrük tarifeleri" bahanesi ile Türkiye'ye ziyarette bulunmuş ancak gizli yapılan bu görüşmede temel konu olarak Rus baskısı konuşuldu. Bu görüşmenin ardından Demirel, Gürcistan'a resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret esnasında Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze'ye Kafkasya İstikrar Paketi (KİP) önerisinde bulundu.³⁸

Rusya ile Ermenistan arasındaki yakınlaşmalardan rahatsız olan Aliyev, 14 Mart 2001 yılında Türkiye'ye ziyarette bulundu ve TBMM'de konuşma yaptı. Konuşmanın ana teması Karabağ konusu oldu ve konu ile ilgili yardım talebinde bulunuldu.³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, cumhurbaşkanlığına geldiği süre dahilinde ilk resmi ziyaretini Azerbaycan'a yaptı. 17-18 Eylül 2002 tarihlerinde Azerbaycan ziyaretinde bulunan Sezer, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin, kardeşlik bağına ilave olarak resmileştirilmesi önerisinde bulundu.

---

³⁶ Sönmezoglu, a.g.e, s.724.

³⁷ Cahangir Cahangirli, **Müasir Dövrde Azerbaycan – Türkiye Münasibetleri**, Araz Yayınları, Bakü, 2006, s. 24.

³⁸ "Cumhurbaşkanı Demirel'den 'Kafkas İstikrar Paketi' Önerisi", **Hürriyet**, 16.01.2000 <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-demirelden-kafkas-istikrar-pakti-onerisi-39126399> (Erişim Tarihi: 25.03.2019)

³⁹ **Tarihe Düşülen Notlar – 2 : Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM Yayınları, Ankara, 2012, s.139-141.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SİYASİ İLİŞKİLER

Ülkelerin sahip olduğu jeostratejik konumlarının ve topraklarında bulunan kaynaklardan ziyade, bu mevcut konumu ve kaynakları, doğru bir gelişme politikası çerçevesinde uygulayabilmesi mümkün olması için devleti yönetenlerin de etkili ve güçlü bir liderlik becerisi ve anlayışının olması gerekir. Güçlü bir lider ve doğru belirlenen stratejiler, rasyonel ve pragmatik bir politika oluşturulmasını sağlar. Devletin siyasal yapısı toplum içindeki dengeleri ve halkla kurulan ilişkiler, dış politika konusunun oluşumunda önemli bir boyutu ortaya koymaktadır. Uluslararası ilişkilerde değişim ve demokratik devletlerin politik gelişimi gibi faktörler, iç ve dış politikaların bir birini tamamlamasına önemli katkılarda bulunur. Devletin içindeki iç yapılarla ülkelerin dış politikası arasındaki ilişki, karşılıklı bir şekilde iletişim halindedir. Devletlerin uyguladığı dış politika, iç siyasetin devamı olarak ülkelere yansımaktadır.

Soğuk Savaş Sonrası dönemde bu düşünce şeklini benimseyen diğer Post-Sovyet devletlerinde mevcut olduğu gibi, Azerbaycan'da da ulusal kimlik ve vatandaşlık kavramında değişikliklerin yaşandığı bir dönemdi. Bu çerçevede, ulusal bağımsızlık hareketleri elbet SSCB'nin çöküş süresini hızlandırdı. Bu anlamda, değişim sürecinde devletin iç politikasını çözmeden dış politikanın işlev kazanması zorlaştı. SSCB sonrası dönemde özgürlüğünü yeniden kazanan Azerbaycan, hem ekonomik, hem politik konular başta olmak üzere, tüm alanlarda ciddi problemlerle karşı karşıya kaldı. Bu problemlerin en başında da 1990'lı yıllarda kaybedilen Dağlık Karabağ, Azerbaycan'ın dış politikada çizdiği yolun en temel belirleyicisidir.⁴⁰

SSCB sonrası dönemde kazanılan bağımsızlık sürecine karşılık, o dönemdeki hükümetlerin denge politikasını yönetemez vaziyette olması, o dönemde devletin içinde oluşan ayrılıkçı düşünceler ve yaşanan ermeni saldırılarından mütevellid, Azerbaycan halkının içinde hoşnutsuzluk ve huzursuzluğu oluşturdu. Karabağ,

---

⁴⁰ Mustafa Aydın, **Kafkasya'da Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 23-25.

Azerbaycan için Soğuk Savaş sonrası dönemi yıllarının bir sonraki döneme taşıdığı başlıca çatışma alanlarından biridir.⁴¹

SSCB sonrası dönemden beri Azerbaycan, dış politikada Elçibey dönemindeki Türkiye'ye karşı duyduğu beklentilerden farklı olarak, ABD ve Batı ile doğrudan ikili ilişkiler oluşturma çabalarına odaklandığı için Türkiye, stratejilerin belirlenmesi hususunda, SSCB dönemi sonrasındaki ilk yıllara göre daha az önem kazandığı söylenebilir. Buna ilave olarak, bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler daha elle tutulur, pragmatik projeler ve vizyon çerçevesinde "stratejik dostluk" seviyesi düzeyine doğru yükseldi. Azerbaycan için Türkiye, bağımsızlık kazandığı dönemden bu yana, güvenilir bir ortak olarak algılandı ve Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarının en önemli müşterilerinden birisi durumuna geldi.

21. Yüzyılın başında Türk dış politikası daha çok ideolojik ve kimliğe dayanıyor olsa da, günümüz için bu durum geçerliliğini kaybetmiş durumdadır. Bundan mütevellid Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler daha rasyonel ve daha pragmatik bir sürece evrildi. Türkiye'nin dış politikada KKTC, Azerbaycan ve diğer Türk soylu ülkeler olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan ibaret olan Orta Asya devletleri ile ilişkisi, ilk zamanlarda daha çok kişisel ve romantik, lider merkezli ve idealist düşüncelerden oluştu ve "ağabey" rolünü uygulamak istedi. Ancak bu politikanın başarısız olarak sonuçlanmasının ardından Türkiye, ağabey olma veya bölgenin lideri olmanın rolünden vazgeçti ve günümüzde kurulan bu ilişkileri daha rasyonel ve pragmatik alt yapılardan oluşturmaya başladı.⁴² Dış politika konusunda yapılan bu değişim, Türkiye'nin diğer Türk devletleri ile olan ilişkilerinde ivme kazanmasını ve ikili ilişkilerin daha başarılı olması sonuçlarını da beraberinde getirdi.

İlham Aliyev'in günümüzde politik gücünün uzun ömürlü ve sağlam olmasının temel nedenlerinden biri, dış politikada denge politikalarını başarıyla sürdürmesi ve yönetmesidir. Bu bağlamda, böyle bir politikanın uygulanması Azerbaycan'a bir dizi avantaj sunarken, bölgedeki farklı güç ve pozisyonlara sahip

---

⁴¹ Haluk Alkan, *Azerbaycan Paradoksu Azerbaycan'ın İç ve Dış Politikası*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010. s. 56.

⁴² Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt 3, 2001-2012, (Der. Baskın Oran), (3. Baskı), İletişim Yayınevi, İstanbul, 2017, s.513.

lkeler düzeyinde ilişkileri sürdürmektedir. Denge politikasının temel önceliklerinden biri ileri grşllktr. Küresel ve bölgesel güce sahip devletlerin gç dengesi dikkate alındığında bu bakış açısı, genel olarak Azerbaycan'ı ve İlham Aliyev'in gücünü, politikalarını ve imkanlarını genişletti ve daha bağımsız bir dış politika izlemesine sağladı.⁴³

Azerbaycan, petrol ve doğal gaz rezervleri konusundaki zenginliği, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimini de sağladı. Kültürel olarak iki devlet arasındaki benzerlikler sebebiyle, 2002 yılında faaliyete başlayan yeni ve genç siyasi kadrosu olan Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti için eşsiz bir fırsattır. Bu durum, Türkiye – Azerbaycan ilişkileri, hem coğrafi olarak, hem de tarihsel ve kültürel olarak kolay iletişim kurulmasının mmknatından dolayı, hem de daha pragmatik, karşılıklı ekonomik ve siyasi çıkarlardan dolayı iyi bir örnek teşkil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı ve Başbakanlığı görevleri yapmış olan Ahmet Davutoğlu, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ işgali konusunda demeç verirken durumu Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında yaşadığı en önemli stratejik kayıpları olarak değerlendirdi.⁴⁴

1. 1. 2000 – 2002 YILLARI BÜLENT ECEVİT DÖNEMİ

Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in daveti zerine 9 Ocak 2000 tarihinde Haydar Aliyev Ankara ziyareti yaptı. Yapılan bu ziyarette Demirel ve Aliyev Kafkasya konusunda konuşma gerçekleştirdi. Bu görüşme esnasında Demirel, Kafkasya'da barış yanlısı olduklarını, Azerbaycan topraklarının belli bir bölümünün işgal altında olduğunu ve 1,5 milyona yakın Azerbaycan vatandaşının çadırlarda yaşadığını ifade etti. *"2000 yılının Kafkaslar'a barış getirsin"* dileklerinde bulundu. Bunlara karşılık olarak Aliyev de, Türkiye'nin yeni yılını kutladı ve Kafkasya'daki problemlerin Türkiye'nin katılımı olmadan zlmeyeceğini ifade etti.⁴⁵

⁴³ Araz Aslanlı, "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", **EkoAvrasya**, 09.09.2011 <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&Pid=10&Lang=TR> (Erişim Tarihi. 27.05.2019)

⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.127-128.

⁴⁵ "Kafkas Zirvesi", **Hürriyet**, 10.01.2000

Haydar Aliyev'in, Türkiye merkezli yeni Kafkasya entegrasyonu dönemini başlatmak için Türkiye ziyareti yaptı. Türkiye – Ermenistan arasındaki ilişkilere karşı tavır sergileyen Azerbaycan, ilk defa Türkiye – Ermenistan arasındaki sınırların açılmasına yeşil ışık yaktı. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından alınan bilgilere istinaden Aliyev, Ankara ziyaretindeki en önemli konu yine Dağlık Karabağ sorunu ağırlıklı oldu. Ancak Azerbaycan ilk defa, Türkiye ile olan ilişkilerini Ermenistan faktörüne endekslemeyeceğini belirtti. Bu döneme kadar Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkileri konusunda *“Ermenistan önce işgal ettiği Karabağ bölgesinden çekilsin ve bu sorun çözüldükten sonra Erivan ilişkiler başlatılsın”* şeklindeki tutumunda değişikliğe gitti. Aliyev konuşmasında *“Türkiye’yi Ermenistan konusunda daha fazla zorlamak bir sonuç vermiyor. Dağlık Karabağ konusunda Türkiye – Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi belki daha faydalı olabilir”* diye ifade etti.⁴⁶

Azerbaycan'ın eski cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey Ankara ziyaretinde bulundu. Cumhurbaşkanlığı döneminden sonraki zamanda ilk kez Türkiye ziyaretine gelen Elçibey, siyasi bir amaçla gelmediğini ifade etti. Konuşması esnasında *“Mücadelem özgür Azerbaycan için. Mücadeleye Azerbaycan'da başladım, orada devam edeceğim”* dedi. Türk dünyasının da küreselleşmesi gerektiğini ifade eden Elçibey, *“Azerbaycan ile Türkiye konfederal olabilir. İki Almanya birleşti. İki Yemen de birleşti”* diye fikirlerini belirtti.⁴⁷

Haydar Aliyev'in daveti üzerine Azerbaycan ziyareti yapan Süleyman Demirel Bakü'de kendisine ayrılan Ak Ev Devlet Konukevi'nde ikamet etti ve ardından Dede Korkut törenlerine katıldı. Tören sonu kapanış konuşması yapan Haydar Aliyev, Demirel'i *“Fahri Azerbaycan Vatandaşlığı”* ile ödüllendireceğini belirtti ve *“Azerbaycan Vatandaşlık Nişanı, Vatandaşlık Fermanı ve Vatandaşlık Kimliği”* verdi. Bu takdimin ardından konuşan Demirel; *“Sayın Aliyev'in Azerbaycan idaresini deruhte ettiğinden bu yana bu ülkede huzur, sükun sağlamıştır”* dedi. Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik faaliyetlerin artması açısından da konuşma yapan Demirel, *“Azerbaycan, Avrasya ülkeleri içerisinde bir kilit ülkedir.*

⁴⁶ “Aliyev, Ermenistan vetosunu kaldıracak”, **Cumhuriyet**, 11.01.2000

⁴⁷ “Elçibey Ankara'da kararlı konuştu”, **Cumhuriyet**, 06.04.2000

Bizim Orta Asya'ya atlama yerimiz burasıdır'' diye ifade etti.⁴⁸ Süleyman Demirel, Çankaya'daki görevinin bitimine günler kala Haydar Aliyev tarafından, Dede Korku'un 1300. Yıldönümü töreni vasıtasıyla Azerbaycan'a davet edildi. Törende Aliyev tarafından Demirel'e Fahri Vatandaşlık Fermanı verildi. Demirel Azerbaycan'da kendisine karşı duyulan büyük ilgi ve Aliyev'in fermanı karşısında duygusal anlar yaşadı.⁴⁹ Aliyev ve Demirel arasındaki dostluk ilişkileri iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından da oldukça manidar oldu.

Azerbaycan'ın eski Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey, Türk Ocakları'nın 33. Olağan Kurultayı'na katıldı ve yaptığı konuşmada ; *'Suriye, Irak ve İran PKK'ya destek veriyor, islamı severim ancak islamda namertlik olmaz''* diyerek Türkiye'nin PKK ile mücadelesi konusunda Azerbaycan'ın tutumunu ve desteğini ifade etti.⁵⁰ Elçibey Türkiye ziyareti sırasında 17 Nisan 2000 tarihinde eski Başbakan Bülent Ecevit ile de buluştu. Toplamda yarım saat süren bu ziyaret esnasında Karabağ konusu ve 2000 yılı Kasım ayında yapılması planlanmış Azerbaycan'daki seçimler hakkında konuşuldu. Kıbrıs konusundaki hassasiyetin Karabağ konusunda da olmasını isteyen Elçibey, Ecevit ile de yaptığı konuşmada Azerbaycan'ın teröre karşı mücadelede daima Türkiye'nin destekçisi olacağını ifade etti.⁵¹ Elçibey'in PKK konusundaki tutumu, aynı zamanda Azerbaycan'ın da Türkiye'nin PKK terör örgütüne karşı tutumunu destekler nitelikte olduğunun göstergesidir.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Azerbaycan ziyareti gerçekleştirdi. Yapılan bu ziyarette İsmail Cem; *'Türkiye'nin, Yukarı Karabağ'ın işgali karşısındaki tutumu açıktır. Alınan topraklar geri verilmelidir. Azerbaycan'a verdiğimiz kardeşçe bir destektir. Desteğimiz her zaman var olacaktır''* dedi. Bakü–Ceyhan boru hattı konusunda da *'Proje hepimiz için büyük önem taşıyor. Türkiye, Bakü–Ceyhan'ı stratejik yönüyle ele alıyor''* diye ifade etti. Daha sonra Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nde konuşma yapan İsmail Cem; *'İlişkilerimizin daha ileri bir düzeye çıkartılması için yeni düşünceler ve mekanizmalar oluşturmak*

⁴⁸ "Demirel Azerbaycan vatandaşı oldu", **Cumhuriyet**, 10.04.2000

⁴⁹ "Baba, Azerbaycan vatandaşı oldu", **Hürriyet**, 10.04.2000

⁵⁰ "Elçibey: İslamda namertlik olmaz", **Hürriyet**, 16.04.2000

⁵¹ "Karabağ sorununu Ecevit'e anlattı", **Hürriyet**, 18.04.2000

istiyoruz” diye ifade etti. Yapılan bu konuşmalar sonrasında İsmail Cem’e, Bakü Devlet Üniversitesi tarafından fahri doktora ünvanı verildi.⁵²

Cumhurbaşkanlığı makamına geçen Ahmet Necdet Sezer Kıbrıs sonrasında ikinci resmi ziyaretini Azerbaycan’a 11-13 Temmuz 2000 tarihleri arasında yaptı. Ziyarete dönemin Tabii Kaynaklar Bakanı Cumhuriyetçi ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile birlikte yaptı. Esenboğa havalimanında konuşma yapan Sezer; *“Ziyaretimin, Azerbaycan ile gerek ikili ilişkilerimizin güçlendirilmesine, gerek bölgedeki konulardaki işbirliğimizin daha da artırılmasına katkıda bulunacağını ümit ediyorum”* dedi. Sezer’in Bakü’ye gelmesinin ardından yapılan ikili görüşmede, iki devlet arasında o zamana kadar yapılan bütün anlaşmaların devam edeceğini belirten ortak deklarasyona imza attılar. Bu ziyaret esnasında Dağlık Karabağ ve Azerbaycan’ın Avrupa Konseyi’ne girişi konularına da dokunuldu.⁵³ Sezer ziyaretinin ikinci gününde Türk işadamları ile görüştü ve Azerbaycan Milli Meclisi’nde konuşma yaptı. Yapılan konuşmada ; *“Bugün ben sizlere bu kürsüden ortak dilimizle sesleniyorsam, aynı kederleri, aynı sevinçleri paylaşıyorsak, duygularımız, düşüncelerimiz aynı ise bundan sonra yapılması gereken tek şey bu üç ü ortak çabalarla daha verimli bir biçimde sürdürmektir”* diye ifade etti.⁵⁴

11-13 Temmuz 2000 tarihlerinde Cumhurbaşkanlığı döneminde ikinci resmi ziyaretini Azerbaycan’a yapan Sezer’e, Azerbaycanca tantanasız (tantanasız) karşılama yapıldı.⁵⁵ Azerbaycan’da yaptığı ziyaret esnasında Sezer Karabağ konusunda; *“Azerbaycan’ın razı olmadığı bir çözüme, Türkiye de razı olmayacaktır”* ve Karabağ savaşı sonrasında zorunlu göçe maruz kalan Karabağ kaçkınlarının kaldığı kampı ziyaret eden Sezer; *“Yardımlarımız devam edecek, bundan emin olmanızı isteriz”* dedi.⁵⁶

Azerbaycan’ın eski Cumhurbaşkanı Elçibey, iki ay tedavi gördüğü Ankara’da 22 Ağustos 2000 tarihinde vefat etti. Romantikliği ve Atatürk’e olan hayranlığı ile bilinen Elçibey, 62 yaşında hayata gözlerini yumdu. Elçibey’in vefatı büyük hüznün yarattı. Devlet töreni ile naaşı Azerbaycan’a gönderildi.⁵⁷ Son arzusu Azerbaycan ile

⁵² “Azerbaycan’a desteğimiz kardeşçe”, **Cumhuriyet**, 30.05.2000

⁵³ “Cumhurbaşkanı Sezer, Bakü’de”, **Cumhuriyet**, 12.07.2000

⁵⁴ “Azerbaycan’ın elemi bizim elemimiz”, **Cumhuriyet**, 13.07.2000

⁵⁵ “Sezer’e Bakü’de tantanasız karşılama” **Hürriyet**, 12.07.2000

⁵⁶ “Demokrasi mesajı”, **Hürriyet**, 13.07.2000

⁵⁷ “Elçibey vefat etti”, **Hürriyet**, 23.08.2000

Türkiye'nin birleşmesi olan Elçibey 2 aylık sürede GATA, (Gülhane Askeri Tıp Akademisi) Ankara'da 2 aylık süredir prostat kanseri tedavisi görmekteydi. Vefatının ardından Türk bayrağına sarılan Elçibey'in naaşı, devlet töreni ile Esenboğa havalimanından askeri uçakla Bakü'ye gönderildi. 23 Ağustos 2000 tarihinde Bakü'de gerçekleşen törenle özel anıt mezara defnedildi. Elçibey'in vefatının ardından GATA'ya bir çok siyasetçi ve yurttaş akınına uğradı. Hastaneyi ilk ziyaret edenlerden birisi MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli oldu.⁵⁸

Sözde ermeni iddialarının dünya parlamentolarında hızla yayılmasının ardından Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme çabaları sürecine girdi. Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmeye çalışırken aynı zamanda Azerbaycan ile ilişkilerine de zarar vermek istemiyor ve Azerbaycan'ın da lehinde bir ilerleme kaydedilmesi yönünde adım atıldı. Türkiye, izlenen bu politika ile aynı zamanda Kafkas İstikrar Paketi'nı canlandırmayı da amaçladı. Ermenistan ile oluşturulacak iyi ilişkilerin Azerbaycan ile olan ilişkiler konusunda zorlu bir sürece sokacağı kanaatinde olan Türk yetkililer, bu konuda Azerbaycan'ı ikna etme politikası gütmeye başladı.⁵⁹

Azerbaycan eski Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, ermeni soykırımı iddialarını kabul eden Fransa'ya karşı Azerbaycan'ın uygulayacağı yaptırımların etkisiz olacağını ifade etti. 2000 yılı Azerbaycan – Fransa arasında gerçekleşen ticaret hacminin 289 milyon dolar olduğunu da belirtti. Azerbaycan'ın 2000 yılında Fransa'ya yaptığı ihracat hacminin 222 milyon dolar olduğunu ifade eden Aliyev; *“Fransa ile ticari ilişkilerimizi kesmekle hangi sonuca ulaşabiliriz? Bizim bu küçük hareketimiz Fransa'nın kararı değiştirmesinde etkin rol oynayacak mı? Bunların tahlilini iyi yapmalı ve doğru adımlar atılmalıdır”* diye düşüncelerini belirtti.⁶⁰

Fransa'nın Ocak 2001'de ermeni soykırımı iddialarını kabul etmesi üzerine Aliyev'den Fransa'ya karşı tepki verilmesi gerekirken, Aliyev; *“Chirac ermeni tasarısını desteklemiyor. Ben çok tepki gösterdim. Her adımda tepki olmaz”* ve *“Türkiye, Avrupa Konseyi ve NATO üyesi bir devlet. Ankara'nın yanında Azerbaycan ne yapabilir? Azerbaycan, Türkiye'nin vilayeti kadar bir devlettir.*

⁵⁸ “Elçibey'e çifte tören” **Cumhuriyet**, 23.08.2000

⁵⁹ “Erivan'a jest, Bakü'yi ikna”, **Cumhuriyet**, 14.01.2001

⁶⁰ “Fransa'ya bir şey yapamayız”, **Cumhuriyet**, 04.02.2001

Sonuna kadar Türkiye'nin yanında olacağız. Ancak Bakü'de gösteri yapmak ve bayrak yakmakla hiçbir şey sağlanmaz ki'' dedi.⁶¹

Haziran 2001'de ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld Ankara ziyareti yaptı. Yapılan bu ziyaret sırasında dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ile buluşan Rumsfeld, Kafkasya'da istikrarın oluşması için Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirilmesi gerektiğini ifade etti. Ecevit de buna karşılık; *''Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerinin normalleşmesi için Ermenistan, Dağlık Karabağ'dan tamamen çekilmeli, Nahçıvan ile Azerbaycan arasında güvenli koridor açılmalı''* diyerek yanıtladı.⁶²

SSCB sonrası dönemde BDT ülkeleri ile İran arasında Hazar Denizi'nin paylaşımı konusunda net bir sonuca varılmaması, Ağustos 2001'de Bakü – Tahran arasında gerginliğe neden oldu. Azerbaycan'a mahsus ''Geofizik – 1'' isimli gemi araştırma yaptığı anda İran tarafından silahlı bir şekilde geri çevirdi ve bununla da yetinmeyen İran, 1 saatlik süre için de Azerbaycan hava sahasını defalarca ihlal etti. Ankara bu duruma karşılık açıkca Bakü'nün yanında olduğunu belirtti ve bu durum Ankara – Tahran arasında gerginliğe neden oldu.⁶³ Buna ilave olarak Ankara, Tahran'a diplomatik ileti vermek için, Türk subaylarının da ders verdiği Azerbaycan Kara Harp Okulu'nun mezuniyet törenine Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu'nun da katıldı. Bununla da yetinmeyen Ankara, uluslararası yarışmalarda ödüllere layik görülen Türk Yıldızları'nı da program dışı olarak Bakü'ye gönderdi.⁶⁴

Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan güvenlik ve işbirliği anlaşması konusunda birlikte karara vardı. Sezer'in daha önceden dönemin Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze'ye yaptığı öneriyi, Haydar Aliyev'e de önerdi. Aliyev'in de sıcak baktığı bu anlaşmaya istinaden üç devlet arasında yapılan bu anlaşma, terörizm, kaçakçılık ve örgütlü suçlara karşı birlikte yapılacak güvenlik işbirliğini kapsamaktadır.⁶⁵

Haydar Aliyev'in davetine istinaden MHP Başkanı Devlet Bahçeli 6 Mayıs 2002 tarihinde Azerbaycan'a gitti. Bahçeli ile birlikte dönemin Sağlık Bakanı Osman Durmuş, dönemin Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoğlu ve Türk

⁶¹ ''Aliyev'den talep etmedik'', **Hürriyet**, 25.01.2001

⁶² ''Ecevit'ten Erivan'a iki koşul'', **Cumhuriyet**, 06.06.2001

⁶³ ''Bakü– Tahran – Ankara gerginliği'', **Cumhuriyet**, 21.08.2001

⁶⁴ ''Kıvrıkoğlu'nun Baku çıkarması'', **Cumhuriyet**, 21.08.2001

⁶⁵ ''Kafkaslar'da işbirliği'', **Cumhuriyet**, 17.11.2001

Cumhuriyetlerinden sorumlu Devlet Bakanı Reşat Doğru da ziyarette bulundu. Yapılan ziyaret içinde Ebülfez Elçibey'in mezarını da ziyaret eden Bahçeli *“Öz vatanımızı ziyaret etmekten, burada can dostlarımla görüşmekten çok memnunum”* ifade etti.⁶⁶

Haydar Aliyev ile dönemin Ermenistan cumhurbaşkanı Robert Koçaryan 14 Ağustos 2002 tarihinde Nahçıvan'ın Sederek bölgesinde görüştüler. Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili yapılan bu görüşmede yeni öneriler ve açılımları ele aldılar. Konuya ilişkin olarak Türkiye adına dönemin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Büyükelçi Yusuf Buluç : *“Bu işgalin ortadan kaldırılması ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün ihyası bizim politikamızın da başlıca amacıdır. Görüşmenin bu doğrultuda adımlar atılmasına fırsat oluşturmasını temenni etmekteyiz”* sözlerini ifade etti.⁶⁷

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 18 Eylül 2002 tarihinde BTC boru hattının temel atma töreni için Bakü'ye gitti. BTC'nin sadece Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan halklarının olduğu kadar, tüm Kafkasya için istikrar getirmesinin dileyen Sezer, bu projede kazanılan ivmenin, sonraki süreçlerde Bakü – Tiflis – Erzurum doğalgaz boru hattının oluşumunu da tetiklemesi temennisinde bulundu. Yapılan ziyarette ikili görüşmeler yapılarak bölge sorunları da ele alındı.⁶⁸

Dünya'nın petrol sektöründe “Binyılın Projesi” diye bilinen BTC boru hattının temelleri 18 Eylül 2002 tarihinde atıldı. Toplamda 2.9 milyar dolara mal olan bu proje, Türkiye'ye yıllık 200 milyon dolar kar sağlayacak. Bakü'ye 40 km mesafede olan Sangaçal Terminalinde düzenlenen törende temel atımını dönemin dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Sezer, dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve dönemin Gürcistan Cumhurbaşkanı Şevardnadze yaptı.⁶⁹ Ecevit Hükümeti dönemde ikili ilişkiler konusunda ısınma dönemi olarak belirtilebilir. Bu yıllarda ekonomik ilişkiler konusunda da ciddi adımlar atılmaya çalışıldı.

Bu dönem iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişme süreci olarak görülebilir. Azerbaycan'ın Soğuk Savaş Sonrası dönem ile başlayan ikili ilişkiler, Bülent Ecevit döneminde devam ettirildi.

⁶⁶ “Bahçeli Bakü'de”, **Hürriyet**, 07.05.2002

⁶⁷ “Aliyev'le Koçaryan buluştu”, **Cumhuriyet**, 15.08.2002

⁶⁸ “Boru hattı istikrar getirecek”, **Cumhuriyet**, 18.09.2002

⁶⁹ “2.9 milyar dolarlık rüya gerçek oldu”, **Hürriyet**, 19.09.2002

1. 2. 2003 – 2014 YILLARI RECEP TAYYİP ERDOĞAN DÖNEMİ

18 Kasım 2002 – 14 Mart 2003 tarihleri arası süreçte Türkiye’de Başbakanlık görevine Abdullah Gül geldi. Toplamda 4 aylık kısa bir süreliğine başbakanlık görevinde bulunan Abdullah Gül döneminde Türkiye ile Azerbaycan arasında siyasi ilişkiler konusunda kayda değer önemli bir gelişme bulunmamasından dolayı, bu dönem ile ilgili olarak yeni bir alt başlık açılmadı.

3 Mayıs 2003 tarihinde Haydar Aliyev’in sağlık durumu ciddileşti. Yaşanan bu durum üzerine Aliyev Ankara’ya getirildi ve GATA’da tedavi gördü.⁷⁰ GATA yetkilileri tarafından Aliyev için kalp yetmezliği, karaciğer ve böbrek fonksiyonlarının zayıfladığı ifade edildi. Aliyev, GATA’da Generaller Katı’nda misafir edildi.⁷¹ Aliyev’in GATA’da tedavisi sürerken Ahmet Necdet Sezer ve Süleyman Demirel telefonda arayarak geçmiş olsun dileklerinde bulunurken, Bülent Ecevit GATA’da ziyarette bulunarak acil şifalar diledi.⁷² Haydar Aliyev’in hastalandığı durumda ilk olarak Türkiye’ye getirilmesi, iki devlet arasındaki güçlü ilişkilerin var olduğunu gösterir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Mayıs 2003 tarihinde GATA’da tedavi gören Haydar Aliyev’i arayarak geçmiş olsun dileklerinde bulundu. Sezer, Aliyev’in doktorlarının izni dahilinde ilk fırsatta Aliyev’i ziyaret edeceğini belirtti. Haydar Aliyev’in doğum günü dolayısıyla Bilkent Üniversitesi’nde yapılan törene Aliyev sağlık nedenlerinden dolayı katılamadı. Yapılan törene katılan Süleyman Demirel’in, Haydar Aliyev’in resimlerine bakarken hüzünlendiği görüntüledi.⁷³

80. doğum gününü GATA’da kutlayan Haydar Aliyev’i Ahmet Necdet Sezer yalnız bırakmadı. Sağlık durumu iyiye giden Aliyev, Sezer’i ayakta karşıladı. Daha

⁷⁰ “Aliyev’in sağlık durumu ciddileşti”, **Cumhuriyet**, 04.05.2003

⁷¹ “Aliyev gözlem altında”, **Cumhuriyet**, 05.05.2003

⁷² “Aliyev yoğun bakımda”, **Cumhuriyet**, 06.05.2003

⁷³ “Sezer’den şifa mesajı”, **Hürriyet**, 07.05.2003

sonra dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Süleyman Demirel de Aliyev'i ziyaret etti.⁷⁴

Ahmet Necdet Sezer, Haydar Aliyev'i tedavi gördüğü Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde ziyaret etti. Kendisini ayakta karşılayan Haydar Aliyev'e : *"Tansiyonunuz düzelmiş, böbrekteki sorunlar da gideriliyormuş. Geçmiş olsun, sizi iyi gördüm"* dedi. Yapılan ziyaret esnasında doktorlardan Haydar Aliyev'in sağlık durumu hakkında bilgi aldı. Haydar Aliyev'in doğum günü ile alakadar olarak dönemin ABD Başkanı George Bush ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin kutlama mesajı gönderdiler.⁷⁵

15 Ekim 2003'de Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi yapıldı. Seçimden önce Hürriyet tarafından İlham Aliyev ile görüşme yapıldı. Türkiye ile İlham Aliyev döneminde nasıl bir politika izleneceği sorusuna İlham Aliyev: *"Haydar Aliyev tarafından temeli atılan ve uygulanan politika yeni dönemde de devam edeceğini defalarca dile getirdim. Başbakan olduğumda beni ilk tebrik eden kişi Sayın Erdoğan oldu ve benim ilk dış gezim Türkiye'ye oldu. Söylediğim bu iki unsur Azerbaycan ile Türkiye'nin yakınlık derecesini kanıtlamak açısından yeterlidir"* dedi.⁷⁶ Seçim sonrasında Azerbaycan'ın muhalefet partileri tarafından Bakü'deki Azadlık Meydanı'nda karışıklıklar olsa da Türkiye, İlham Aliyev'e tam destek verdiğini belirtti. Kargaşa nedeniyle Azerbaycan'da her hangi bir istikrarsızlığa neden olmasından kaygılanan Ankara, seçimin hemen ardından üst düzey mesajlarla İlham Aliyev'in seçimi kazanmasını kutladı.⁷⁷

12 Aralık 2003 tarihinde Haydar Aliyev'in vefatı Türkiye'de büyük hüzün yarattı. Haydar Aliyev'in vefatı ile ilgili olarak dönemin Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer İlham Aliyev'i arayarak baş sağlığında bulundu. Vefat haberi ile ilgili olarak; *"Haydar Aliyev'in yitilmesi gerek ülkesi, gerekse uluslar arası toplum için büyük bir kayıptır"* dedi ve *"Sayın Haydar Aliyev, Azerbaycan'ın istikrar ve gelişme yolunda yolunda attığı önemli adımlara önderlik eden büyük bir lider olarak tarihteki yerini almıştır."* diye bir mesaj yayımladı. Haydar Aliyev'in yakın arkadaşı olarak da bilinen Süleyman Demirel; *"Hayata*

⁷⁴ "Aliyev Sezer'i ayakta karşıladı", **Cumhuriyet**, 11.05.2003

⁷⁵ "İyi ki doğdun Aliyev", **Hürriyet**, 11.05.2003

⁷⁶ "Oğul Aliyev zaferden emin", **Hürriyet**, 14.10.2003

⁷⁷ "Ankara : Aliyev'le devam", **Cumhuriyet**, 18.10.2003

gözlerini yuman Aliyev'in en önemli miras, bağımsız Azerbaycan ve bunun muhafazasıdır'' dedi. Demirel, Azerbaycan ve Türkiye'nin gelecekteki ilişkileri ile ilgili olarak; 'Azerbaycan'ın Türkiye'den başka kimsesi yoktur. Büyük Atatürk demiştir ki, Azerbaycan'ın elemi, bizim elemimizdir, sevinci bizim sevincimizdir. Ben bunu şuna çevirdim: Azerbaycan'a iğne batsa, Türkiye'ye çuvaldız batar. Bu minasebetleri devam ettirmek her iki ülkenin de menfaatıdır'' diye ifade etti. Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal da Haydar Aliyev'in vefatı ile ilgili olarak; 'Değerli Aliyev, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güç bir dönemini yönetmiş ve bağımsızlık yolundaki mücadelesinde önemli rol oynamıştır. Bunu tarih yazacaktır. Cumhuriyet Halk Partilileri adına üzüntülerimi bir kez daha ifade ederken Türk – Azeri dostluğuna önemli katkılar yapmış Haydar Aliyev'e Allaha rahmet, tüm Azerbaycanlılara başsağlığı ve sabır diliyorum.''' diye mesaj yayınladı. Haydar Aliyev'in vefatı ile ilgili olarak dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, TBMM Başkanı Bülent Arınç, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, DSP Genel Başkanı Bülent Ecevitve DYP Genel Başkanı Mehmet Ağar da başsağlığı mesajları yayımladılar.⁷⁸

Haydar Aliyev'in vefatı ile ilgili olarak cenaze törenine diğer devletlere göre en üst düzey katılım Türkiye tarafından yapıldı. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, 10 Bakan ve 76 Milletvekili ile katılım gerçekleştirildi. Haydar Aliyev'in vefatından dolayı 12-15 Aralık 2003 tarihlerinde Türkiye geneli bütün kurumlarda bayraklar yarıya indirildi.⁷⁹

1 Ocak 2004 tarihinde İran'da yaşanan ve Azerbaycan'da da etkisi hissedilen depremin ardından dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 9-11 Ocak 2004 tarihlerinde Azerbaycan ve İran ziyaretleri gerçekleştirdi. İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından Türkiye tarafından Bakü'ye yapılan ilk üst düzey ziyaret bu oldu. Dönemin Azerbaycan Dışişleri Bakanı Vilayet Guliyev'in resmi davetlisi olarak Bakü'ye giden Gül ilk olarak Haydar Aliyev'in mezarını ziyaret ettikten sonra, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Azerbaycan eski Başbakanı Artur Rasizade, dönemin Milli Meclis Başkanı Murtuz Aleskerov ile görüştü. Yapılan bu görüşmelerde ikili ilişkiler ve Dağlık Karabağ sorunu ve

⁷⁸ "Bıraktığı en büyük miras bağımsız bir ülke", **Cumhuriyet**, 14.12.2003

⁷⁹ "Türkiye'de bayraklar yarıya indirildi", **Hürriyet**, 16.12.2003

bölgesel işbirliği konuları ele alındı. Gül, iki devlet arasındaki ekonomik ilişkiler bazında Azerbaycan'lı iş adamları ile de görüştü.⁸⁰ Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Bakü'ye yaptığı ziyarette devlet adamları, sanatçı ve edebiyatçıların kabirlerinin bulunduğu Fahri Hıyaban'a giderek Haydar Aliyev'in mezarına çelenk bıraktı. Daha sonra Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesinde vefat eden kabirlerin bulunduğu Şehitler Hıyabanı'nı ziyaret etti. Ebedi Meşale anıtına çelenk koydu ve özel defteri imzaladı.⁸¹

Ekim 2003 yılında Azerbaycan'da yapılan seçim sonucunda Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı görevine İlham Aliyev geldi. Cumhurbaşkanlığı görevini kazanmasının ardından İlham Aliyev, 13 Nisan 2004 tarihinde Cumhurbaşkanlığı sıfatıyla ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yaptı. Yapılan bu ziyaretle iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da güçlendirilmesi, Dağlık Karabağ sorunu konuşuldu. İşbirliği anlaşmaları yapıldı ve siyasi konularda Ortak Bildiri yayımlandı. Aliyev, ziyarete Anıtkabir'den başladı, daha sonra dönemin Cumhurbaşkanı Sezer tarafından Çankaya Köşkü'nde törenle karşılandı. Aliyev ve Sezer şahitliğinde, ekonomi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini ön gören anlaşmalar imzalandı. İlham Aliyev ziyaretinin ikinci gününde Atatürk Orman Çiftliği'nde Haydar Aliyev'in adını taşıyan hatıra ormanının açılışında bulundu.⁸² Ahmet Necdet Sezer'in resmi davetlisi olarak Ankara'ya gelen İlham Aliyev; *"Cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk kez Türkiye'yi ziyaret etmekten heyecanlı ve mutluyum. Türkiye bizim için de 'Vatan'dır'"* dedi.⁸³

İlham Aliyev Türkiye'ye yaptığı ziyarette Nisan 2004 tarihinde TBMM'de konuşma yaptı. Bu konuşmada Aliyev; *"Bakü – Ceyhan boru hattı Azerbaycan ile Türkiye'yi bir birine daha sıkı bağlayacaktır. Bölgede Türkiye'siz, Azerbaycan'sız istikrar mümkün değil. Dağlık Karabağ, Azerbaycan toprağıdır, bundan sonra da Azerbaycan toprağı olarak kalacaktır. Ne pahasına olursa olsun. Biz bir millet, iki devletiz. Yaşasın ebedi Azerbaycan – Türkiye kardeşliği. Yaşasın Büyük Türkiye Cumhuriyeti"* diye seslendi.⁸⁴ TBMM'de, Türkiye ile Azerbaycan'ın ikili dayanışması güçlerinin kaynağı olduğunu, Türkiye ve Azerbaycan olmadan bölgesel

⁸⁰ "Gül Bakü yolcusu", **Cumhuriyet**, 09.01.2004

⁸¹ "Aliyev ve şehitler için dua", **Hürriyet**, 10.01.2004

⁸² "Aliyev hızlı başladı", **Cumhuriyet**, 13.04.2004

⁸³ "Türkiye bizim de vatanımız", **Hürriyet**, 14.04.2004

⁸⁴ "Aliyev Meclis'te konuştu", **Cumhuriyet**, 15.04.2004

işbirliğinin sağlanamayacağını sürekli olarak vurguladığı bir konuşma yaptı.⁸⁵ İlham Aliyev'in yapmış olduğu bu ziyaretin esas amacı, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınır kapılarının açılmaması konusunda Türkiye ile fikir alışverişinde bulunmak ve bu konuda Türkiye'nin bu konudaki desteğini birinci ağızdan duymak istemesidir.

Haziran 2004'de NATO Zirvesi kapsamında İstanbul'da Dışişleri Bakanları bir araya toplandı. Bu toplantı sonrası dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Mammadyarov ve dönemin Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartar Oskanyan üçlü buluşma gerçekleştirdi. Yapılan bu görüşmede Dağlık Karabağ sorunu ele alındı. Türkiye tarafı sorunun çözümünde katalizör rolünü üstlenebileceğini belirtti. Konuya ilişkin olarak Abdullah Gül; *"NATO'nun Kafkasya için bir strateji planlaması var. Eğer bölgesel sorunlar çözülmezse bu yaşama geçemez"* dedi.⁸⁶ Ermenistan Dışişleri Bakanı, Dağlık Karabağ sorununun çözülmesi konusunda Azerbaycan ile farklı yöntemler kullandığını ifade etti ve son olarak üç Dışişleri Bakanı, görüşme yapmak için uluslararası toplantılardan ziyade, özel bir zaman tayin ederek de görüşmeler sağlanması hususunda fikir birliğine vardı.⁸⁷

Ekim 2004'de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan'ın Üç Nokta Gazetesi'ne açıklamalarda bulundu. Erdoğan; *"Türkiye, ermeni işgali altındaki Yukarı Karabağ ile ilgili sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümünden yana olan tavrını ilk günden bu yana sürdürüyor. Ermenistan ile sınırların açılması bu ülkenin tavrına bağlıdır. Bildiğiniz gibi, iki ülkenin sınırının Ermeni yönetim tarafından tanınmaması, uydurma ermeni sorununun dünya tarafından tanınması Ermenistan'ın dış politikasında temel yönlerden biri olması ve tarihten kaynaklanan iki taraflı sorunların varlığı ilişkilerimize olumsuz etki yapıyor. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ'da BM kararlarına karşı çıkararak işgalci siyasetini sürdürmesinin de Türkiye – Ermenistan ilişkilerine engeldir. İki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için bu ülkenin Türkiye ve diğer komşularıyla iyi komşuluk ilişkileri kurması ve bu yönde siyasi iradeye sahip olduğunu göstermesi gerekmektedir. Bu gerçekleşirse, Türkiye'nin*

⁸⁵ TBMM Tutanakları, 14.04.2005. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c046/tbmm22046073.pdf> (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

⁸⁶ "Kafkaslar için üçlü buluşma", **Cumhuriyet**, 29.06.2004

⁸⁷ "Bir de Kafkas Zirvesi", **Hürriyet**, 29.06.2004

diğer komşu ülkelerle iyi komşuluk halkasına Ermenistan da katılabilir. İyi komşuluk yönünde adım atma ve faaliyete geçme Ermenistan'ın sorumluluğudur'' dedi ve Türkiye'nin Yukarı Karabağ sorununun çözümü ile ilgili yaptığı çalışmalarla ilgili olarak da ''Son günlerde çözüm sürecinde bir aktiflik yaşanıyor. Türkiye'nin de üye olduğu Minsk Grubu'nun son birkaç ayda yaptığı aktif çalışmaların sonuç vermesini umut ediyoruz'' dedi. Son olarak Türkiye – Azerbaycan ilişkilerine de dokunan Erdoğan; ''Türkiye ile Azerbaycan arasındaki kardeşlik ilişkileri gücünü derin tarihi, kültürel ve insani köklerden alıyor. İlişkilerimiz 14 yılda mükemmel ve örnek gösterilecek düzeye ulaştı'' diyerek ifade etti.⁸⁸

Şubat 2005'de Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Mammadyarov, dönemin Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan ile yapacağı görüşme öncesinde Ankara ziyareti yaptı. Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ile görüşen Mammadyarov, Türkiye – Azerbaycan ilişkileri, bölgesel sorunlar ve Dağlık Karabağ problemini detaylı bir şekilde konuştular.⁸⁹

16 Mayıs 2005 tarihinde Varşova'da düzenlenen Avrupa Konseyi toplantısına Azerbaycan, Türkiye ve Ermenistan da katıldı. Yapılan bu toplantı sonrasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan görüştü. 1 saat süren bu görüşmeden elde edilen sonuçlar basına açıklanmadı. Bu görüşme sonrasında İlham Aliyev, Başbakan Erdoğan ile görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşme ile ilgili olarak Başbakan Erdoğan; ''Bana göre her görüşme bir adımdır. Türkiye bu konuda her zaman gelişmeleri dikkatle izliyor'' dedi.⁹⁰

Recep Tayyip Erdoğan, Başbakanlık sıfatıyla Azerbaycan'a ilk ziyaretini 29 Haziran 2005 tarihinde gerçekleştirdi. Yapılan bu ziyarette, Başbakan Erdoğan ve Cumhurbaşkanı Aliyev Güney Kafkasya'daki bölgesel sorunları konuştu. Daha sonra ise Başbakan Erdoğan, Azerbaycan Milli Meclisi'nde konuşma yaptı.⁹¹ Başbakan Erdoğan yaptığı bu ziyarette, Fahri Hıyaban'da Haydar Aliyev'in mezarını ziyaret etti. Daha sonra Şehitler Hıyabanı'na giderek anıta çiçek koydu. Ardından Türk Şehitliği'ni ziyaret ederek çelenk koydu. Yapılan bu görüşmede Karabağ sorunu

⁸⁸ ''Erdoğan'dan Ermenistan mesajı'', **Cumhuriyet**, 30.10.2004

⁸⁹ ''Azeri Dışişleri Bakanı Ankara'da'', **Cumhuriyet**, 11.02.2005

⁹⁰ ''Her görüşme bir adım atmaktır'', **Hürriyet**, 17.05.2005

⁹¹ ''Erdoğan Bakü yolcusu'', **Cumhuriyet**, 29.06.2005

BTC Boru Hattı'ndan ziyade Erdoğan – Aliyev'den, KKTC'ye karşı uygulanan tecridi kırma konusunda söz aldı. Azerbaycan ile Türkiye'nin iki devlet, bir millet olduğunu belirten Erdoğan, Kıbrıs konusunda da Türkiye ile Azerbaycan'ın aynı politika izleyeceğini, Azerbaycanlı işadamları, KKTC'ye yatırım yapacaklarını ifade etti. Ayrıca, Azerbaycan – KKTC arasında charter seferlerinin düzenleneceğini belirtti.⁹² Azerbaycan Milli Meclis'inde bir konuşma yapan Recep Tayyip Erdoğan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı tarafından kurulan Minsk grubunun çalışmalarından ötürü Ermenistan'ın barışçıl bir süreçle Azerbaycan topraklarından çekilmesi gerektiğini ifade etti. Ayrıca Erdoğan, önceki yönetimler gibi, Türkiye ve Azerbaycan'nın bölgedeki çıkarlarının karşılıklı olduğunu, Azerbaycan halkının Türkiye için önemli olduğunu ve Türkiye'nin Azerbaycan halkına yarar sağlayacak her türlü çözümü destekleyeceğini vurguladı. Bu konuşmaya ilave olarak, hiç kimsenin Ermenistan sınırlarını açması için kendilerine dikte edemeyeceğine dair güvence verdi.⁹³

İlham Aliyev, 6 Kasım 2005 tarihinde yapılan Parlamento Seçimleri 1 hafta öncesinde Başkanlık Sarayı'nda bir grup Türkiye'li gazeteciyi kabul etti. Yapılan bu davette Azerbaycan'ın iç sorunları hakkında ve muhalefetin renkli devrim peşinde olduğunu belirten Cumhurbaşkanı Aliyev, muhalefet ile sorunların masada çözülmesi gerektiğini belirtti. Türkiye ile ilişkilerin iyi gidişatı ile ilgili olarak da Aliyev; “*Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile kişisel dostluğumuz mevcuttur. Ermenistan ülke olara zayıf olsa da, diasporasının güçlü olmasından dolayı dünya siyasetinde öne çıkabiliyor. Buna karşı, Türkler ve Azeriler birlikte mücadele etmesi gereklidir*” dedi.⁹⁴ İlham Aliyev yaptığı bu demeçte Türkiye'nin Ermenistan politikası konusunda taviz vermemesini amaçladı.

Türkiye, “Eurocontrol” olarak adlandırılan Avrupa Seyir Güvenliği Teşkilatı'na üye olması bakımından Ermenistan'a karşı 2002'den beri uyguladığı veto yaklaşımını 2006 yılında kaldırdı. Türkiye'nin bu yaklaşımının iki sebebi mevcuttur. Bunlardan birincisi Türkiye'nin 2002 yılından beri AB ile yaşadığı Müzakere Çerçeve ve Katılım Ortaklığı belgesinde yer alan “Komşularla ilişkilerini

⁹² “Şehitlere karanfil”, **Hürriyet**, 01.07.2005

⁹³ Azerbaycan Respublikasının Milli Meclisi, <http://www.meclis.gov.az/?/az/stenoqram/45>, (Erişim Tarihi: 28.05.2019)

⁹⁴ “Aliyev'den demokrasi sözü”, **Cumhuriyet**, 31.10.2005

düzeltilmesi” maddesi ve ikinci olarak, Azerbaycan’ın da bu teşkilata katılması yolunda Ermenistan’ın da ses çıkarmamasını sağlamaktır.⁹⁵

Mart 2006’da Cumhuriyet Gazetesi İlham Aliyev ile bir röportaj yaptı. Yapılan bu röportajda Aliyev, Türkiye – Azerbaycan ilişkileri ile ilgili olarak da konuştu. Yapılan bu konuşmada İlham Aliyev, Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinin, Haydar Aliyev’in de belirttiği üzere “Bir millet, iki devlet” çizgisinde olduğunu belirtti. 50 ülkeye yayılan Azerbaycan diasporası, ermeni iddialarına karşı, Türk diasporası ile işbirliği içinde olduğunu ifade etti. Bakü – Tiflis – Ceyhan Projesi’nde olduğu gibi, Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Projesi’ni de önemseydiğini ve bu konuda geri durmayacağını belirten Aliyev son olarak “*Benim asıl sorumluluğum herkesin şerefli yaşamasıdır. Dağlık Karabağ bölgesinden gelen 1 milyon kaçkın ve göçkün için yeni konutlar yapıyoruz. Bir tane bile çadır kent kalmaması için çalışıyoruz. İşgal sona erdikten sonra o bölgedeki topraklarımızda da yeni, çağdaş şehirler kuracağız. Ermenistan hiçbir konuda bizimle rekabet edemez. Ermenistan’ın gelişme potansiyeli sınırlı ve ekonomik açıdan aramızda uçurum var*” dedi.⁹⁶ Yapılan bu açıklamada Türkiye’nin Güney Kafkasya politikası konusunda Azerbaycan ile birlikte hareket edilmesini sağlamaktı.

Haziran 2006 tarihinde “Kar” ve “İstanbul” kitaplarının tanıtımı için Orhan Pamuk Moskova’da bulundu. Kitapların tanıtımı toplantısında bir Ermenistanlı gazeteci Pamuk’a; “*Siz Ermenistan ve dünyada en ünlü Türk’sünüz. Yakında Ermenistan’ı ziyaret ederek sözde ermeni “soykırımı” iddiasını kabul etmeyi ve ermeni halkından özür dilemeyi düşünüyor musunuz?*” diyerek sıkıştırınca, Azerbaycanlı bir gazeteci de Pamuk’a; “*Sayın Pamuk, yakında sözde ermeni “soykırımı” iddiasının bir yalan olduğunu yeni bir kitap yazarak anlatmayı düşünüyor musunuz?*” sorusunu yöneltti.⁹⁷ Azerbaycanlı gazetecinin bu soruyu sorması, iki ülke arasında sadece ekonomik ve siyasi ilişkilerin mevcut olmadığını, iki ülke arasındaki ilişkilerin sadece üst düzey bürokratlar arasında değil, iki kardeş toplum arasındaki tarihsel bağların var olduğuna dair en güzel örneği teşkil eder.

İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) 33. Dışişleri Bakanları toplantısı 19-21 Haziran 2006 tarihinde Bakü’de yapıldı. İKÖ toplantısına toplamda 77 ülkeden

⁹⁵ “Ermenistan politikasında çark”, **Cumhuriyet**, 08.03.2006

⁹⁶ “Her konuda Türkiye ile çalışacağız”, **Cumhuriyet**, 23.03.2006

⁹⁷ “Azeriler: Soykırım yalanını yazacak mısınız”, **Hürriyet**, 02.06.2006

katılım sağlanırken, Türkiye’den dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül de katıldı. Bölgesel sorunların görüşüldüğü toplantıya KKTC ve Rusya gözlemci statüsünde katılım gösterdi. Toplantının açılışında konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev; *“Diyalogdan konuşuyoruz, ama gerçekte tersini görüyoruz. Ayrımcılığa hiçbir zaman izin verilmemeli”* dedi. Toplantıda konuşan Abdullah Gül de İslamofobi ve benzeri problemlerden dolayı detaylı reform gerektiğini belirtti ve *“Türkiye, gerginlik ve kitle imha silahlarının olmadığı, güvenli, istikrarlı ve demokratik bir Orta Doğu’yu güçlü bir şekilde desteklemektedir”* dedi. Yapılan toplantı sonrasında Abdullah Gül, İlham Aliyev ve dönemin İran Dışişleri Bakanı Manuçehr Mutteki üçlü olarak buluştu. Yapılan üçlü görüşmede özellikle İran’ın nükleer faaliyetleri konusu ele alındı.⁹⁸ İKÖ toplantısında konuşan Dışişleri Bakanı Gül; *“Bu yüzyılın sorunlarına cevap vermek istiyorsak, reform bir tercih değil, bir gerekliliktir”* dedi ve daha sonra Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile ikili görüşme yaptı. Yapılan bu görüşmede Dağlık Karabağ sorunu ele alındı.⁹⁹

13 Temmuz 2006 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Gürcistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve İngiltere Başbakan Yardımcısı John Prescott da dahil olmak üzere yerli ve yabancı üst düzey temsilcilerin katılımıyla Ceyhan'da yapılan açılış töreni ile BTC (Bak ü-Tiflis-Ceyhan) petrol boru hattı açıldı. Cumhurbaşkanı Sezer, ‘‘Asrın Projesi’’ olarak bahs edilen bu proje vasıtasıyla, Hazar petrol ün ü dünya pazarlarına açılması için bir kapı olduğunu ifade etmiş ve Türkiye'nin ilerleyen dönemlerde bir enerji geçiş ülkesi olmasını, bu konuda enerjinin ticaret merkezi olması hedeflendiğini bildirtti. Buna ek olarak, projenin, Türkiye'nin tarihsel olarak derin kültürel bağlara sahip olduğu bölgede ekonomik refaha ve barışa katkıda bulunacağını belirtti. Aynı şekilde, Başbakan Erdoğan, BTC'yi dünyanın en büyük enerji projesi ve Avrupa Birliği’ne katılım sürecinde getireceği artı durum için büyük önem taşıdığını ve yapılan bu projenin Doğu-Batı enerji koridorunun birleştirici bir faktör olduğunu ifade etti. Proje, Rusya’nın bu konudaki muhalif duruş sergilemesi ve transit ücretleri

⁹⁸ ‘‘İKÖ’de reform çağrısı’’, **Cumhuriyet**, 20.06.2006

⁹⁹ ‘‘Cenab Abdullah Gül: Türk heyetinin başçısı’’, **Hürriyet**, 20.06.2006

konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı yıllarca süren gecikmeden sonra yapıldı.¹⁰⁰ BTC projesi, ekonomik açıdan ziyade, siyasal açıdan hem Türkiye, hem de Azerbaycan için stratejik bir hamledir. Çünkü bu proje, Türkiye'yi bölgede sözü geçerli kıldı, Azerbaycan'ın daha dengeli politika izleyebilmesini sağladı.

Marmara Grubu Vakfı heyeti Ekim 2006 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i ziyaret ettiler. Yapılan bu ziyarette Aliyev, Azerbaycan – Türkiye ilişkileri hakkında konuşma yaptı. Bu konuşmaya istinaden Aliyev; *'Azerbaycan – Türkiye arasındaki temaslar ne kadar sıklaşırsa o kadar birbirimize yakın olacağız'* dedi ve BTC, BTE ve BTK projelerine istinaden *'Türkiye – Azerbaycan müttefikliği daha büyük projelerin gelişmesine katkıda bulunacaktır'* diyerek ifade etti. Ermenilerin iddia ettiği sözde ermeni "soykırımı" iddialarına da tepki gösteren Aliyev; *'Ermeni lobisi sözde soykırımı bütün dünyaya kabul ettirmenin çabası içinde. Pek çok ülkenin parlamentolarında bu konu yasayla ön plana çıkarılmaktadır. Ama nedense bizim çektiğimiz acılar dünya kamuoyunda tanınmıyor ya da bilerek buna göz yumuluyor. Dolayısıyla bizler çok aktif olmalıyız. 3 yıl içinde otuz ülkede elçilikler açarak Azerbaycan'ın sesini daha yüksek duyurmayı hedefliyoruz. Yaşanan gerçekleri somut kanıtlarıyla bütün dünyaya duyurmalıyız. Ermeni militanlar Hocalı'da Azeri Türklerini soykırımı tabi tuttuklarında neden dünya sessiz kaldı? Hem Bakü – Ceyhan, hem de Bakü– Erzurum hatları Azerbaycan'ın olduğu kadar Türkiye'nin de dünyadaki önemini arttıracaktır'* dedi.¹⁰¹

5 yıllık aranın ardından 18 Kasım 2006 tarihinde Antalya'da 8. Kez olarak Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Doruk Toplantısı yapıldı. Yapılan bu toplantıya, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, dönemin Kırgızistan Cumhurbaşkanı Kurbanbek Bakiev, Türkmenistan'ı temsilen Türkmenistan'ın Türkiye Büyükelçisi katıldı. Özbekistan hükümeti ise, Türkiye'nin Özbek muhalafetine verdiği desteklemesi ve Türkiye'nin BM Genel Kurulu'nda "Özbekistan'daki İnsan Hakları Alanındaki Durum" kararnamesinde Özbekistan hükümeti aleyhinde kararına istinaden tavır sergileyerek katılım göstermedi. Doruk

¹⁰⁰ William Hale, **Türk Dış Politikası (1774 – 2000)**, (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003 s. 214 - 217.

¹⁰¹ "Sesimizi dünyaya duyurmalıyız", **Cumhuriyet**, 20.10.2006

toplantısında taraf ülkeler arasındaki siyasi, ticari, ekonomik, kültürel ve askeri ilişkiler ele alındı. Toplantıda konuşma yapan Cumhurbaşkanı Sezer ticaret ve yatırım konusunu dikkate alarak; *“Türkiye’deki önde gelen kuruluşların, kardeş cumhuriyetlerde yatırımlarını hızlandırmaya özendiriyoruz. Aynı biçimde, kardeş cumhuriyetlerin işadamlarının ülkemizde yatırım yaptıklarını görmekten de mutluluk duyuyoruz. Başta enerji, ulaştırma, iletişim ve turizm olmak üzere, ekonomi alanındaki işbirliğini ikili ve çok taraflı düzeneklerde desteklememiz, kurulan bu sağlam köprünün daha da güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır”* dedi. Toplantıda konuşma yapan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev de konuşmasında özellikle ülkeler arasında refahın, ekonomi ile sağlanacağını vurgulamak maksadıyla; *“Asya’yı Avrupa’yla birleştirecek demiryolu çalışmalarında yaratılmaya çalışılan suni sorunlara karşı daha güçlü olmalıyız. Ekonomik alandaki işbirliği, hem ülkelerimiz hem de bölge açısından önem taşımakta”* diyerek fikirlerini ifade etti.¹⁰² Yapılan bu toplantıda konuşma yapan dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev de sözlerine Atatürk’ün *“Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur”* fikriyle başladı ve bilim, sanat ve siyaset alanlarından oluşan Aksaçlılar Kurulu’na Süleyman Demirel’i önerdi.¹⁰³

Ocak 2007’de Hrant Dink’in cenaze törenine Ermenistan Dışişleri Bakanı Arman Kirakosyan da katıldı ve Türkiye – Ermenistan arasındaki ilişkiler için koşulsuz diplomatik ilişki kurması, Türkiye’nin Ermenistan’a karşı sunduğu koşullardan vazgeçmesi anlamına geldiğini ifade etti. Peki Türkiye’nin Ermenistan’a karşı sunduğu ön koşullar nelerdi? Bu koşullar: Karabağ’daki ermeni işgalini sonlandırmak, BM kararlarının uygulanması, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün tanınması, Erivan’ın 1921 Kars Antlaşmasını tanıdığını resmi yollardan Türkiye’ye bildirmesi, Ermenistan anayasasında olan ve Doğu Anadolu Bölgesi’ni “Batı Ermenistan” olarak belirtilen maddenin çıkartılması maddeleridir.¹⁰⁴

Dönemin Azerbaycan’ın İstanbul Başkonsolosu Sayad Aran Salahlı tarafından 31 Mart 2007 tarihinde, İstanbul, Saraçhane’de, 31 Mart 1918 yılında Ermeniler tarafından Bakü’de Azerbaycan Türklerine karşı yapılan soykırım ile ilgili olarak protesto gösterisi düzenlendi. Protestoya dönemin Türk Eğitim-Sen Başkanı

¹⁰² “İstikrar için işbirliği”, **Cumhuriyet**, 18.11.2006

¹⁰³ “Aksaçlılar’ın başına geçsin”, **Hürriyet**, 18.11.2006

¹⁰⁴ “Erivan’ın önerisinde soru işaretleri”, **Cumhuriyet**, 26.1.2007

Hanefi Bostan da katılarak bir konuşma yaptı. Protestoda konuşma yapan Başkonsolos Salahlı; *‘Biz istiyoruz ki, Azerbaycanlılara karşı yapılan soykırımı dünya tanınsın’* diyerek düşüncelerini ifade etti.¹⁰⁵

1 Ekim 2007 tarihinde Azerbaycan, Samanyolu TV’yi Azerbaycan ulusal frekansında kapattı. Bu kararın alınmasına sebep olarak, STV’nin izlediği yayın politikası oldu. 11 Ocak 2000 tarihinden itibaren Azerbaycan’da yayın hayatına başlayan STV, 7 yılın ardından, *‘Amerikancılık’* propagandası yapması suçlamasıyla Azerbaycan’da yayını sonlandırıldı.¹⁰⁶

Abdullah Gül cumhurbaşkanı olmasının ardından KKTC’yi ziyaret etti ve ardından ilk resmi ziyaret olarak 7 Kasım 2007 tarihinde Azerbaycan seferi düzenledi.¹⁰⁷ Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve eşi Hayrünnisa Gül’ü dönemin Azerbaycan Başbakanı Artur Rasizade ve Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov karşıladı. Daha sonra İlham Aliyev tarafından resmi törenle karşılandı. Abdullah Gül ve Hayrünnisa Gül Fahri Hıyaban’a giderek Haydar Aliyev ve eşi Zarife Aliyeva’nın mezarlarını ve ardından Bakü’deki Türk Şehitliği’ni ziyaret etti.¹⁰⁸ Azerbaycan Milli Meclisi’nde konuşma yapan Cumhurbaşkanı Gül Azerbaycan ve Türkiye’nin Ermenistan ile olan ilişkilerine dokunarak; *‘Ermenistan’ın bir yandan Türkiye’ye karşı hasmane davranışlar içinde bulunması bir yandan da Azerbaycan’ın topraklarını işgal altında tutmasının bugünkü durumunun sebebi olduğunu artık bütün dünya görmelidir. 1915 olaylarının yorumlanmasını başka ülkelerin parlamentoları nezdinde takip etmeyi sürdürdükçe ilişkilerin normalleşmesiyle ilgili bir gelişme beklenmemelidir’* dedi.¹⁰⁹ Cumhurbaşkanı Gül Bakü ziyaretinin ardından Gence ziyareti gerçekleştirdi. Abdullah Gül’e hediye edilen Şeyh Şamil Kılıcı’nı inceleyen Gül’e gazetecinin *‘Kılıcı çektiniz’* sözü üzerine Gül *‘Kılıcımız hep kınındadır. Kafkasya coğrafyasında kılıcın hep kınında durması lazım’* dedi. Daha sonra Gül, Cevat Han türbesi, Nizami Gencevi türbesi ve Nuri Paşa’nın Gence’de kaldığı evi ziyaret etti.¹¹⁰ Yapılan bu resmi ziyaret, iki devlet arasındaki tarihsel bağların bugün de devam

¹⁰⁵ *‘1918 Bakü katliamı protesto edildi’*, **Cumhuriyet**, 01.04.2007

¹⁰⁶ *‘Azerbaycan STV’yi kapatıyor’*, **Cumhuriyet**, 20.09.2007

¹⁰⁷ *‘Gül Azerbaycan’a gidiyor’*, **Cumhuriyet**, 06.11.2007

¹⁰⁸ *‘Çifte karşılama’*, **Hürriyet**, 07.11.2007

¹⁰⁹ *‘301 zarar veriyor’*, **Cumhuriyet**, 08.11.2007

¹¹⁰ *‘Kılıcımız hep kınındadır’*, **Hürriyet**, 09.11.2007

ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda gelenek hali almış ilk ziyaretler, iki ülke arasındaki kardeşlik bağlarının mevcudiyetinin ıspatıdır.

4 Haziran 2008 tarihinde dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, eşi Emine Erdoğan, dönemin Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım ve eşi Semiha Yıldırım Nahçıvan ziyareti gerçekleştirdi. Azerbaycan ile Türkiye arasında vize sorunu ile ilgili konuşan Başbakan Erdoğan; *“Biz zaten Azeri kardeşlerimizden vize almıyoruz. Bir aylık gibi bir süreleri var. Kısa sürede bu sorunun çözüleceğini sanıyorum”* dedi. Güney Kafkasya’da barış sürecinin oluşumu ile ilgili olarak da; *“O konu aramızda bir mutabakat konusudur. Yukarı Karabağ konusunda orada bir işgalin olduğu ortadadır ve bu bir tescildir. BM Güvenlik Konseyi de bunu tescil etmiştir ancak buna uyulmamıştır. Bunun başarılması gerekir. Bölge barışı için adil ve süratli bir şekilde çözüme kavuşturulmasını bekliyoruz”* dedi.¹¹¹ Karşılama töreninde Başbakan Erdoğan’a ‘can kardeşim’ diyerek hitap eden İlham Aliyev; *“Bizim dostumuz da bir, düşmanımız da bir. Bu bölgede Türkiye ve Azerbaycan’ın birliği olmadan hiçbir sorun çözülemez”* dedi. Buna karşılık olarak Erdoğan da; *“Kıbrıs Türklerine özellikle Azerbaycan’ın verdiği destekten dolayı çok memnunuz. Bugün Türkiye, Azerbaycan’ın petrol dışındaki sektörlerine en fazla yatırım yapan bir ülke konumuna gelmiştir. Türk yatırımlarının tutarı 5.5 milyar doları bulmuştur. Dış ticaret hacmi 1.2 milyar dolar civarında, bunu 3 yıl içinde 3 milyar dolara ulaştırırsak daha iyi olacaktır”* dedi.¹¹² Yapılan bu görüşme, iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerden ziyade, ekonomik ilişkiler konusunda da iki devlet arasında çaba sarf edildiğini göstermektedir.

Türkiye ile Ermenistan tarafları, iki ülke arasındaki problemleri çözmek için Temmuz 2008’de İsviçre’nin Bern kentinde, büyükelçilik düzeyinde gayri resmi bir görüşme gerçekleştirdi. İki ülke ilişkilerinin çözümü için Ermenistan tarafı Türkiye’ye sözde ermeni iddialarını kabul etmesi teklifinde bulunurken, Türkiye de buna karşılık olarak sözde ermeni iddialarından vazgeçmeyi, Ermenistan anayasasında yer alan Türkiye’den toprak talebine ilişkin maddeyi kaldırmayı ve Ermenistan’ın işgal ettiği Dağlık Karabağ bölgesinden çekilmesini ve tarihçiler komisyonu kurulması teklifinde bulundu. Türkiye – Ermenistan ilişkileri Azerbaycan

¹¹¹ “Dostlara sıcak karşılama”, **Hürriyet**, 05.06.2008

¹¹² “Dostumuz da düşmanımız da bir”, **Milliyet**, 05.06.2008

tarafından yakından izlendi.¹¹³ Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığı döneminde, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkileri, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkisini doğrudan etkileti. 2008 yılının sonları ve 2009 yılında Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri normalleştirmek için atılan bazı adımlar, Bakü Hükümeti tarafından endişe ile izlendi ve Türkiye'ye karşı olumsuz bir hava oluşturdu. ABD Kongresi'nde yer alan soykırım tanıma kararını reddetmek için Türk hükümeti, Ermenistan ile bir anlaşmaya varma baskısı altına girdi. Ancak Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerinde daima Azerbaycan'ı en önemli faktör olarak gördü.

Dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, 20 Ağustos 2008 tarihinde gününbirlik Azerbaycan ziyareti gerçekleştirdi.¹¹⁴ Yapılan bu buluşmada esas olarak Rusya – Gürcistan arasında yaşanan krizi ele alındı. Moskova ve Tiflis ziyaretlerinin ardından Bakü ziyareti gerçekleştiren Erdoğan, Kafkas İstikrar Forumu'na Ermenistan'ın da eklenilmesi konusunda Bakü'nün nabzını yokladı.¹¹⁵ Yaptığı ziyaret ile ilgili konuşan Başbakan Erdoğan; *‘‘Ziyaretimde Sayın Aliyev ile gündemdeki konuların yanı sıra özellikle Kafkas İttifakı Projesi ile ilgili görüş alışverişinde bulundum. Bu konuda platformun alt yapısını ve çatısını oluşturmanın bölge için hayırlı olacağına inanıyorum’’* dedi.¹¹⁶ Yapılan bu ziyaret, iki kardeş ülke arasındaki problemleri kapatmayı amaçladı.

Cumhurbaşkanı Gül, Eylül 2008 tarihinde, Türkiye ile Ermenistan milli takımları arasındaki FIFA Dünya Kupası eleme maçı konusunda Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın davetini kabul etti. Bu konu daha sonra futbol diplomasisi olarak literature yansıdı. Konu ile ilgili olarak Azerbaycan endişelendi. Bu duruma sebep ise, Azerbaycan'ın Karabağ sorununun çözümü konusunda Türkiye-Ermenistan arasındaki sınırının açılması durumu konusu oldu. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin bu konu ile ilgili olarak kaydedilen ilerlemenin sağlanması, Dağlık Karabağ konusunu nasıl etkileyeceği belirgin olmamasıdır. Bursa'da oynanan maç esnasında Azerbaycan bayrağının çöpe atılması, iki devlet

¹¹³ ‘‘Erivan geri adım atmıyor’’, **Cumhuriyet**, 02.08.2008

¹¹⁴ ‘‘Erdoğan Azerbaycan'a gidiyor’’, **Cumhuriyet**, 19.08.2008

¹¹⁵ ‘‘Erdoğan yarın Azerbaycan'da’’, **Hürriyet**, 19.08.2008

¹¹⁶ ‘‘Erdoğan: Kafkas İttifakı için Ermenistan'la görüşülecek’’, **Milliyet**, 21.08.2008

arasında ‘‘Bayrak Krizi’’ problemini oluşturmuş ancak bu süreç de başarılı bir şekilde atlatılarak ikili ilişkiler yeniden gelişme sürecine girildi.¹¹⁷

Dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal 31 Ağustos 2008 tarihinde parti meclisinde konuşma yaptı. Yaptığı bu konuşmada Baykal; ‘‘Abdullah Gül’ün Ermenistan’a gidecek olması doğal bir maçı ziyareti olarak görmeyecektir. Birileri Türkiye’nin sırtını sıvazlıyor. Böyle temaslara yönelmek, ciddi sorunlar yaratacaktır. Türkiye’nin içinde bulunduğu güç coğrafyada kendisine dost olan komşu Azerbaycan ile ilişkilere zarar getirecektir. Azerbaycan’a zarar verecek her hareketten hükümetin uzak durmasını isterim. Yani Ermenistan’ın, soykırım iddiasını kaldıracakları yolunda bize açıkca ya da gizlice taahhütte bulunsalar dahi, Yukarı Karabağ’daki işgali ortadan kaldırma konusundaki talebimizi Azerbaycan ile takip etmeye devam etmeliyiz’’ dedi ve gazetecilerin ‘‘Erivan’a maça gider misiniz’’ sorusuna karşılık olarak Deniz Baykal; ‘‘Bakü’ye maça gitmeyi tercih ederim’’ dedi.¹¹⁸ Baykal, yaptığı konuşmasında oynanacak maçın doğal bir maç olmadığını ifade ederek, buna sebep olarak; ‘‘Bir; Ermenistan, Türkiye’nin daha ulusal sınırlarını tanımış değildir. İki; Türkiye’ye karşı karşı soykırım iddiasını Ermenistan bütün olanaklarıyla desteklemektedir. Üç; Ermenistan, Azerbaycan topraklarını, Yukarı Karabağ’ı işgal etmiştir, bu işgal fiilen devam etmektedir’’ dedi.¹¹⁹ Yaptığı konuşmaya ilave olarak Baykal; ‘‘Bu defa Türkiye’ye dostlarımız, müttefiklerimiz, büyük ülkeler ‘sen büyüksün, aldırma; sen Yukarı Karabağ işgalini görmezlikten gel, soykırım iddalarını duymazlıktan gel, sen yürü cumhurbaşkanı düzeyinde – daha ortada dışişleri bakanı, başbakan düzeyinde bir gezi yok, doğru dürüst karşılıklı diplomatik ilişki yok – tepeden inme bütün bu pozisyonu ortadan kaldıracak hamle yap. Sen Erivan’a git, birlikte maç izleyin, oturun, konuşun’ diyor. Dış politikanın böyle ‘ahbab – çavuş’ ilişkileriyle gitmez. Azerbaycan, Türkiye’nin gerçek dostudur. BTC hattı ile Azerbaycan’ın petrol zenginliklerinin Türkiye üzerinden dünyaya taşınır hale geldi. Bu durum, Türkiye’nin dünyadaki konumunu çok olumlu etkiledi. Bunun gerisi de gelecektir. Böyle bir ülkeyle ilişkinize en küçük bir zarar getirecek adım atmaktan kaçınılmalıdır’’ dedi.¹²⁰ Eylül 2008’de Azerbaycan gazetelerine

¹¹⁷ Hale, a.g.e, s. 128.

¹¹⁸ ‘‘Böyle ziyaretler önemli sorunlar yaratır’’, **Cumhuriyet**, 01.09.2008

¹¹⁹ ‘‘Azerbaycan’a zarar verecek her hareketten uzak durun’’, **Milliyet**, 01.09.2008

¹²⁰ ‘‘Doğal bir maçı ziyareti gibi olamaz’’, **Hürriyet**, 01.09.2008

konuşan Cumhurbaşkanlığı eski danışmanı Eldar Namazov; *‘Ankara-Bakü krizi AKP hükümetinin dış politikasının en ciddi hatası olur. Azerbaycan faktörünü unutan parti, Türkiye’yi zarara uğratar. Dolayısıyla seçimleri de, iktidarı da kaybeder’* dedi.¹²¹ Türkiye’nin Ermenistan ile diplomatik ilişkiler kurma çabası döneminde hem Türkiye muhalafeti, hem de Azerbaycanlı yetkililer, dönemin Türk hükümetini eleştirdiler. Buna sebep ise iki ülke arasındaki tarihsel kardeşlik ilişkilerinin yara almasından çekinilmesidir.

Eylül 2008’de Şam ziyareti öncesinde dönemin Başbakanı Erdoğan, gazetecilerin Ermenistan ile ilişkiler konusunda sorularını yanıtladı. Erdoğan; *‘Ben bu maça gidişi olumlu buluyorum. Çünkü spor ayrı, siyaset ayrı bir olay. Elbette maç arası, sonrasında bu konular konuşulacaktır ancak biz kendimize, siyasetimize inanıyorsak eğer bu tür buluşmalardan, masadan kaçmamalıyız’* dedi.¹²² Erdoğan yaptığı konuşmaya ilave olarak; *‘Bütün mesele Dağlık Karabağ konusudur. Bu konuda da zaten Minsk süreci adil bir şekilde ilerliyor. Azerbaycan ziyaretimde İlham Aliyev kardeşimle de bu konuyu görüştüm. Bu konuda her hangi bir sıkıntı olduğunu zannetmiyorum’* dedi.¹²³

Dönemin MHP Genel Sekreteri Cihan Paçacı, Azerbaycan Büyükelçiliği’ne destek çelengi bıraktı. Büyükelçilik önünde konuşma yapan Paçacı; *‘Azerbaycan toprakları işgal altındayken böyle bir ziyaretin yapılması yanlış’* dedi. Bırakılan çelenkin üstünde *‘Türkiye Karabağ’ı unutmaz’* yazılıydı.¹²⁴

Dönemin Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan, Milliyet Gazetesi’nden Hasan Cemal, Radikal Gazetesi’nden Cengiz Çandar, Yeni Şafak Gazetesi’nden Ali Bayramoğlu, Star Gazetesi’nden Mustafa Karaalioğlu ve Sabah Gazetesi’nden Yavuz Baydar ile 7 Eylül 2008 tarihinde öğle yemeği yedi. Yemek faslında konuşma yapan Dışişleri Bakanı Nalbantyan sözlerine; *‘Tarihi bir gün yaşadık. Tarih bu futbol diplomasisini yazacaktır’* diyerek başladı ve Dağlık Karabağ konusunda da; *‘Güney Osetya’da yaşanan olaylardan sonra dünyanın gözü yeniden bu bölgeye yoğunlaştı. Hem bölge, hem de dünya ülkeleri sorunların kuvvet kullanımı yoluyla değil, barışçı yollardan çözülmesini istiyor. Biz de bunun*

¹²¹ ‘Bakü’den AKP’ye uyarı’, **Cumhuriyet**, 05.09.2008

¹²² ‘Aliyev’den sıkıntı yok’, **Milliyet**, 05.09.2008

¹²³ ‘Erivan için Aliyev ile görüştüm’, **Hürriyet**, 05.09.2008

¹²⁴ ‘Azerbaycan’a destek çelengi’, **Cumhuriyet**, 07.09.2008

yanındayız. Askeri çözüm, çözüm değildir. Sonra durum daha da kötüleşiyor. Karabağ konusu konusunda Azerbaycan'la yoğun görüşmeler devam ediyor. Fırsat var. Çok iyi bir yoldayız. Çözüme yakın olduğumuzu düşünüyorum'' dedi.¹²⁵

Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Erivan'a yaptığı futbol maçı ziyaretinin ardından 10 Eylül 2008 tarihinde Bakü ziyareti gerçekleştirdi. Karabağ bölgesi sorununun çözümü için Azerbaycan ile Ermenistan arasında ilişkilerin de normalleşmesi için aktif rol benimsedi. Cumhurbaşkanı Gül, Sarkisyan ile yapılan görüşmeyi Aliyev'e ilettili.¹²⁶

23 Eylül – 1 Ekim 2008 tarihinde New York'ta BM Genel Kurulu toplantısı yapıldı. Bu toplantı içinde Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhurbaşkanları ve dışişleri bakanları toplantı düzenledi. Yapılan görüşmede Dağlık Karabağ konusu ele alındı.¹²⁷

NATO'nun Ekim 2008'de yayınladığı Kafkasya Raporu'nda, Kafkasya'daki kilit ülkenin Türkiye olduğu belirtildi. Dağlık Karabağ sorununun çözümü konusunda Türkiye'nin atacağı adımlar, sorunun çözümü açısından etkin olacağı ifade edildi. Yayımlanan raporda ayrıca Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile yakın ilişkilerine değinildi.¹²⁸

7 Kasım 2008 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün resmi davetlisi olarak Ankara'ya geldi. Çankaya Köşkü'nde Gül ile görüşen Aliyev; *''Kafkas İstikrar ve İşbirliği önerisinin bölgede barış için önemlidir''* dedi.¹²⁹ 2008 Azerbaycan'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ardından galip çıkan Aliyev, ilk yurtdışı ziyaretini Türkiye'ye gerçekleştirdi. Yapılan ziyarette konuşan Cumhurbaşkanı Aliyev; *''Türkiye – Azerbaycan ilişkileri bölgede bütün ilişkileri etkiliyor. Kafkas İstikrar Platformu bütün bölge ülkelerinin birbirleriyle normal ilişkiler kurması ve barış içinde yaşaması açısından çok önemli. Bunun için de Dağlık Karabağ sorununun Ermenistan ve Azerbaycan arasında çözümü gerekiyor. Türkiye'nin buradaki rolünü takdir ediyoruz. Sorunun çözümü için temaslar sürmeli. Sorunun çözümü için Azerbaycan toprak bütünlüğü korunmalı, işgal sona ermeli ve bir milyondan fazla*

¹²⁵ ''Yolun yarısı geçildi'', **Milliyet**, 08.09.2008

¹²⁶ ''Gül, Bakü'ye gidiyor'', **Milliyet**, 09.09.2008

¹²⁷ ''BM'de üçlü toplantı hazırlığı'', **Cumhuriyet**, 09.09.2008

¹²⁸ ''Türkiye Kafkaslar'da kilit ülke'', **Cumhuriyet**, 21.10.2008

¹²⁹ ''Gül, Aliyev'i ağırladı'', **Cumhuriyet**, 08.11.2008

Azeri vatandaş toprağına geri dönmeli'' dedi.¹³⁰ Abdullah Gül, İlham Aliyev'i yeniden cumhurbaşkanı seçilmesi dolayısıyla tebrik etti, İlham Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından yaptığı ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmasından onur duyduğunu ifade etti ve yaptığı konuşmada; ''Son dönemde Kafkaslar'da önemli çatışmalara şahit olduk. Bu bağlamda Azerbaycan ve Ermenistan ile yapılan ziyaretler bizim için önemlidir. Kafkaslar'ın sorunlarıyla hep beraber cesur bir şekilde yüzleşmeye başladık'' dedi.¹³¹

8 Kasım 2008 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Bakü ziyareti gerçekleştirdi. Yapılan bu ziyarette Başbuğ, İlham Aliyev ve dönemin Azerbaycan Başbakanı Artur Rasizade ile de görüşme gerçekleştirdi. Yapılan görüşmelere Bakü'deki Türk basını davet edilmedi.¹³²

12 Aralık 2008 tarihinde Marmara Grubu Vakfı tarafından vefatının 5. Yıl dönümünde Haydar Aliyev anıldı. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın merkezinde yapılan törene Azerbaycan ve Türkiye'den 5'er milletvekili katıldı.¹³³ Törene Azerbaycan'ın İstanbul Başkonsolosu Sayyad Aran Salahlı da katıldı ve yaptığı konuşmada; ''Türkiye ve Azerbaycan bir millet, iki devlettir'' dedi.¹³⁴

Dönemin Dışişleri Bakanlığı görevine Ahmet Davutoğlu'nun gelmesinin ardından ilk resmi konuk olarak Davutoğlu'nu ziyaret eden Azerbaycan Dışişleri Birinci Bakan Yardımcısı Araz Azimov oldu. Yapılan görüşmede Türkiye – Ermenistan ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin Türkiye – Azerbaycan ilişkilerine yansımaları konuşuldu.¹³⁵

6 Mayıs 2009 tarihinde MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ile dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Çankaya Köşkü'nde görüştü. Yapılan görüşmede Ermenistan ile sınır açılması ve bunun Türkiye – Azerbaycan ilişkilerine olan etkisi konuşuldu. Konuyla ilgili olarak Bahçeli; ''Türkiye – Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesine karşı değiliz ancak atılan bu adım ile Azerbaycan'ı küstürmemeliyiz. Kardeş Azerbaycan kaybedilmemeli. Ermenistan ile sınırların açılması, işgali kabul

¹³⁰ ''Dağlık Karabağ için çabanıza teşekkürler'', **Hürriyet**, 06.11.2008

¹³¹ ''Erivan'a mesajlar'', **Milliyet**, 06.11.2008

¹³² ''Başbuğ Bakü'de'', **Cumhuriyet**, 08.11.2008

¹³³ ''Haydar Aliyev anıldı'', **Cumhuriyet**, 14.12.2008

¹³⁴ ''Ölümünün 5. Yılında İstanbul'da anıldı'', **Hürriyet**, 14.12.2008

¹³⁵ ''İlk konuk Bakü'den'', **Hürriyet**, 05.05.2009

etmektedir. Ermenistan, Azerbaycan topraklarından çekilmediği müddetçe sınırları açmak tarihi bir hata olur” dedi.¹³⁶

Mayıs 2009’da Haydar Aliyev’in doğum gününü anmak maksadıyla İstanbul, Sarıyer, Kireçburnu’nda anma töreni oldu. Anma töreninde dönemin Azerbaycan İstanbul Başkonsolosu Sayyad Salahlı Azerbaycan ile Türkiye arasında yaşanan sorunlarla ilgili konuşma yaptı. Yaptığı konuşmada Salahlı; *“Dış güçler, Türk ve Azeri halkı arasında bir ayrılık yaratmaya çalışıyor. Bizler bir ağacın kökleri gibiyiz. İki halk bu mücadeleden başarıyla çıkarak o dış güçlere en iyi cevabı verecek”* dedi.¹³⁷

Mayıs 2009’da Prag’da Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanları buluştu. Konu ile ilgili olarak konuşan dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu; *“Sağlanan ilerlemeyi büyük memnuniyetle karşıladık. Türkiye olarak biz her zaman Karabağ sorununun uluslararası hukuk bağlamında ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü ilkesi içerisinde çözümünden yanayız. Donmuş krizler her zaman büyük riskler barındırır. Bunlara barışçı yöntemlerle, bıkmadan, usanmadan, zorluklarla karşılaştığında geri adım atmadan müzakereleri devam ettirerek nihai sonuca ulaşmak gerekir”* dedi.¹³⁸

12-14 Mayıs 2009 tarihlerinde Başbakan Erdoğan Bakü ziyareti gerçekleştirdi. Yapılan bu görüşmede Erdoğan, sınır güvencesi sözü verdi.¹³⁹ Cumhurbaşkanı Aliyev ile ortak basın toplantısı yapan Erdoğan; *“Yukarı Karabağ sorunu çözülmeyen Ermenistan ile sınırlar açılmayacaktır. Bunu kim söylüyor? Türkiye Cumhuriyeti’nin Başbakanı söylüyor. Bundan daha garantili bir ifade olabilir mi”* dedi.¹⁴⁰ Başbakan Erdoğan yaptığı konuşmaya ilave olarak; *“Azerbaycan’ın özellikle Dağlık Karabağ konusundaki hassasiyeti, bizim de hassasiyetimizdir. Yukarı Karabağ’ın işgali bir sebeptir, kapıların kapatılması bir neticedir. Orası işgal edildiği için Türkiye kapıları kapatmıştır. İşgal ortadan kalkmadıkça kapıların açılması da mümkün değildir”* diyerek fikirlerini ifade etti.¹⁴¹

¹³⁶ “Ermeni sınırı açılırsa işgal kabul edilmiş olur”, **Milliyet**, 07.05.2009

¹³⁷ “İki halk dış güçlere en iyi cevabı verecek”, **Hürriyet**, 08.05.2009

¹³⁸ “Mutabakat Ankara’yı rahatlattı”, **Cumhuriyet**, 09.05.2009

¹³⁹ “Erdoğan, Aliyev’e Bakü’de Karabağ güvencesi verecek”, **Hürriyet**, 05.05.2009

¹⁴⁰ “Baku’da sınır sözü”, **Cumhuriyet**, 14.05.2009

¹⁴¹ “Karabağ’ı almadan kapıları açmayız”, **Hürriyet**, 14.05.2009

Dönemin MHP Grup Başkan Vekili Oktay Vural, eski Başbakan Erdoğan'ın Azerbaycan ziyareti ile ilgili olarak; *''Tayyip Erdoğan'ın Azerbaycan gezisi ve burada yaptığı açıklamaları olumlu bulduk. Başbakan ve AKP bir yanlıştan döndü''* dedi.¹⁴²

14 Ekim 2009 tarihinde Bursa'da oynanan Türkiye – Ermenistan maçı öncesinde konuşma yapan dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan; *''Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırın açılmasını istiyoruz ancak sınırların açılmasını Azerbaycan – Ermenistan arasındaki ilişkilere bağlanmasını kabul etmiyoruz. Ön koşulları kabul etmemiz mümkün değil. Türkiye'nin bölgede ve dünyada önemli rol oynayan büyük bir ülke olduğunu biliyoruz ama Türkler de bilmeli ki biz bağımsız bir ülkeyiz. Koşullar dayatılmasına izin vermeyiz ve koşul dayatırsanız hep direnişle karşılaşsınız''* dedi.¹⁴³

Eylül 2009'da Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Elhan Poluhov Trend Haber Ajansı'na konuştu. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerle ilgili yaptığı açıklamada Poluhov; *''Türkiye – Ermenistan arasındaki sınırın Dağlık Karabağ sorunu çözülmeden açılması, Azerbaycan'ın milli çıkarlarına ters düşmektedir. Azerbaycan'ın konuya ilişkin bakış açısı Türkiye'deki üst düzey yöneticilerin sözlerine dayanmaktadır. Erdoğan, açık ve net bir şekilde sınırın ancak ve ancak Ermenistan'ın Azerbaycan ile Karabağ sorununa çözüm bulduğunda mümkün olacağını beyan etmişti. Türkiye yönetimi bu konuların birbirine bağlı ve ayrı ele alınmayacağını Bakü'ye söz vermişti''* dedi.¹⁴⁴ Azerbaycan'ın muhalefet gazetelerinden olan Yeni Müsavat Gazetesi konuya ilişkin haberleri *''AK Parti'nin kara protokolü''* başlığıyla yayınladı ve yayımlanan yazıda; *''Hani destanlar yazacaktık? Hani 'bir millet – iki devlet' olacaktık''* ifadelerine yer verildi.¹⁴⁵

Türkiye ile Ermenistan arasında yaşanan yakınlaşma, Azerbaycan gazetelerine olumsuz yansıdı. Azerbaycan'ın Ekspres Gazetesi *''Erdoğan bizi aldatıyor''* başlığı atarken, Müsavat Gazetesi; *''Türkiye hükümetinin 'Karabağ sorunu çözülmeden sınır açılmaz' vaadini önemsemeyip Ermenistan ile anlaşma*

¹⁴² ''MHP: Erdoğan Bakü'de bir yanlıştan döndü'', **Cumhuriyet**, 15.05.2009

¹⁴³ ''Diyalog kesilebilir'', **Milliyet**, 01.08.2009

¹⁴⁴ ''Erdoğan söz verdi, Karabağ çözülmeden sınırı açmaz'', **Hürriyet**, 02.09.2009

¹⁴⁵ ''Azerbaycan sürece temkinli yaklaşıyor'', **Milliyet**, 02.09.2009

yapılıyor” yazıldı.¹⁴⁶ Bizim Yol Gazetesi; ‘Ak Parti Hükümeti Karabağ ile ilgili olarak Erivan’ın karşısına her hangi bir şart koymadı’ başlığıyla yayınladı. Azadlıq Gazetesi yazarı Elhan Şahinoğlu ele aldığı yazısında; ‘Ankara bu defa önceden Bakü’nün hayır duasını aldı’ başlığı kullandı ve ‘Erdoğan, Azerbaycan Milli Meclisi’ndeki konuşmasında diplomatik ilişki kurmayacağına dair söz vermedi. Sadece sınırın açılmayacağı güvencesi verdi. Sınır henüz açılmadı ve demek ki Erdoğan’ın vaadi geçerlidir. Azerbaycan Devlet Başkanı razı olmasaydı, Erdoğan İsviçre razılığına yeşil ışık yakmazdı’ yazdı.¹⁴⁷

22 Kasım 2009 tarihinde Münih’te Fransa Başkonsolosluğunda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve dönemin Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan Karabağ sorununu görüşmek için bir araya geldi. Minsk Grubu eş başkanları ABD, Fransa ve Rusya’dan da yetkililer görüşmeyi izledi. Konuya ilişkin olarak dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu; ‘Azerbaycan’ın her adımından haberimiz var. Ne yaptıklarını ve ne yapacaklarını biliyoruz’ dedi.¹⁴⁸

Aralık 2009’da Azerbaycan ile Türkiye arasında vize muafiyeti anlaşmasının imzalanması gerekirken, Azerbaycan tarafı teknik nedenler dolayısıyla anlaşmayı son dakikada erteleme kararı aldı. Konuya ilişkin olarak dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu konunun tamamen teknik sebeplerden dolayı ertelendiğini belirtse de, daha sonradan Azerbaycan tarafından alınan bu kararın, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırların açılması konusu ve yaşanan ‘Bayrak Krizi’ sürecinden dolayı olduğu öğrenildi.¹⁴⁹

Azerbaycan’ın Trend Haber Ajansı’nın İlham Aliyev’in Türkiye ile yapılan doğalgaz ticareti konusunda; ‘Türkiye’nin Azerbaycan doğalgazı için ödediği fiyat çok düşük. Bu şartlarda Türkiye ile devam edemeyiz’ ifadelerine yer verdi. Ancak buna sebep ekonomik sebeplerden dolayı değil, son zamanlarda yaşanan Azerbaycan – Türkiye arasındaki gerginlikten kaynaklandığı belirtildi.¹⁵⁰

Şubat 2010’da Azerbaycan protokolünün iki numarası Devlet Sekreteri Ramiz ilk kez Türkiye ziyareti gerçekleştirdi. Yapılan bu ziyarette dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve TBMM

¹⁴⁶ ‘Azerbaycan’da ‘Aldatıldık’ manşetleri’, **Milliyet**, 03.09.2009

¹⁴⁷ ‘Bu defa Bakü’nün hayır duasını aldı’, **Milliyet**, 03.09.2009

¹⁴⁸ ‘Azerbaycan’ın ne yapacağını biliyoruz’, **Cumhuriyet**, 23.11.2009

¹⁴⁹ ‘Azerbaycan ile vize sıkıntısı’, **Cumhuriyet**, 26.12.2009

¹⁵⁰ ‘Türkiye ile devam edemeyiz’, **Cumhuriyet**, 30.01.2010

Başkanı Mehmet Ali Şahin ile görüştü ve Türkiye – Ermenistan arasında imzalanan protokollerin, Karabağ sorunu çözülmeden Meclis'ten geçmeyeceği sözü verildi.¹⁵¹

Bakü yönetiminin İran tarafından kara ve hava sınırının ihlal edilmesi üzerine Ankara yönetiminden çözüm için destek istemesi üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Azerbaycan, İran ve Türkiye'nin katılacağı üçlü bir görüşme yapılmasını ve bu görüşmede iki devlet arasındaki sınır sorunlarının görüşülmesinin yanı sıra Türkiye'nin başka ülkelerle olduğu gibi Azerbaycan, İran ve Türkiye arasında üçlü Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmasını amaçlamaktadır.¹⁵²

Nisan 2010'da dönemin Dışişleri Bakanı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu Azerbaycan ziyareti gerçekleştirdi. Sinirlioğlu yaptığı Ermenistan ziyaretinin ardından gerçekleştirdiği ziyarette Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile görüştü.¹⁵³ Yapılan bu görüşmede Müsteşar Sinirlioğlu, Recep Tayyip Erdoğan'ın özel mektubunu İlham Aliyev'e iletti ve Ermenistan'da yaptığı görüşme ile ilgili olarak da bilgi aktarımında bulundu.¹⁵⁴

Nisan 2010'da Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi'nde "Tarihten Günümüze Türkiye – Azerbaycan İlişkileri" isimli konferansta konuşma yapan Prof. Dr. Sabir Rüstemhanlı; *"Bugün Türkiye'nin başında cereyan eden olaylar, Karabağ'ın işgal edilmesi, bir Türk düşmanlığının sonucudur. Bugün Türk'ün bu bölgedeki gücün ügören güder, Türkiye'yi, Azerbaycan'ı ve bu bölgedeki bütün Türk devletlerini yıpratmaya çalışıyor. Dünyada bilmemiz gereken bir şey var, bu da Türk düşmanlığıdır"* dedi.¹⁵⁵

19 Nisan 2010 tarihinde dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Bakü ziyareti gerçekleştirdi. Davutoğlu, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ile buluştu. Yapılan görüşme sonrasında açıklamalarda bulunan Bakan Davutoğlu; *"İki ülkenin sınırlarının açıldığı, karşılıklı olarak güvenin sağlandığı yeni bir dönem başlatmak istiyoruz"* dedi. Bakan Memmedyarov da buna

¹⁵¹ "Bakü'yle bahar", **Hürriyet**, 25.02.2010

¹⁵² "Sınırlar için 3'lü Mekanizma", **Cumhuriyet**, 19.03.2010

¹⁵³ "Erdoğan'ın mektubunu Aliyev'e teslim etti", **Hürriyet**, 03.04.2010

¹⁵⁴ "Erdoğan'dan Aliyev'e mektup", **Cumhuriyet**, 10.04.2010

¹⁵⁵ "Karabağ'ın işgali, Türk düşmanlığıdır", **Milliyet**, 17.04.2010

karşılık olarak; *“Washington’da yapılan görüşmenin içeriği hakkında bilgimiz var. Türkiye’den ikna edici açıklamalar işittik”* dedi.¹⁵⁶

İki kardeş ülke arasındaki ilişkilerde bazı konularda yaşanan problemlili siyasi durumlara rağmen, Türkiye – Azerbaycan arasındaki ilişkilerde kurumsallaşma süreci yaşandı. Tarihsel ve kültürel ortaklıklarından dolayı iki devlet arasında ilişkilerin sıkı bağlarla birbirine bağlı olduğunu söyleyebiliriz. tarihte olduğu gibi bugün de kader birliği içindeki iki ülke olan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti dostluk, kardeşlik, iyi komşuluk ve karşılıklı çıkarlar temelinde yürütmektedirler. İlişkilerini, 16 Ağustos 2010 tarihli “Türkiye ile Azerbaycan Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” ve 15 Eylül 2010 tarihli “Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDSK) Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama”da kayıtlı hedefleri rehber edinerek stratejik ortaklık boyutuna taşımışlardır. Bu vasıtaıyla, Azerbaycan ve Türkiye arasında mevcut olan politik ilişkiler son yıllarda stratejik taraftaşlık boyutuna ulaştırdı.¹⁵⁷

Temmuz 2010’da AGİT dışişleri bakanları gayri resmi toplantısı için Kazakistan’ın Almatı şehrine giden Ahmet Davutoğlu, Ermenistan ile sınırların açılması konusunda; *“Sayın Elmar’a da söyledim, sınırlarımızın açılması diye bir şey söz konusu değil, kimse böyle bir beklentiye girmesin”* dedi.¹⁵⁸ Türkiye – Ermenistan arasındaki sınırların açılmaması, Ermenistan tarafının da bu konuda tutarsız davranışlar sergilemesi sebebiyle, bu konuda ilerleme sağlanamadı ve Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinde yeniden önceki dönemlerdeki gibi sıcak temasların yaşandığı dönem sağlandı.

Azerbaycan’ın “Azadlıq” Gazetesi’nin Azerbaycan’da Türk bayraklarının asılmasının yasaklandığı konusunda paylaştığı haberin ardından Ankara – Bakü arasında problem oluşturdu. Dönemin Türkiye’nin Bakü Büyükelçisi Hulusi Kılıç konu ile ilgili olarak Azerbaycanlı yetkililerden bilgi talebinde bulundu. Azerbaycanlı yetkililer *“Bizim böyle bir talimatımız yok”* cevabını verdi. Konu ile ilgili olarak Azerbaycan Sivil Toplum Kuruluşlarından Sorumlu Konsey Başkanı ve Milletvekili olan Ayaz Guliyev; *“Türk bayrakları yasaklanabilir mi? Ağızlarından*

¹⁵⁶ “Davutoğlu’dan ‘sınır’ vurgusu”, *Cumhuriyet*, 20.04.2010

¹⁵⁷ “İkiterfli Münasibetler”, *Azerbaycan’ın Türkiyedeki Sefirliği*, <http://ankara.mfa.gov.az/content/3>, (Erişim Tarihi: 29.05.2019)

¹⁵⁸ “Ermenistan’la sınırlar açılmayacak”, *Cumhuriyet*, 16.07.2010

çıkanları kulakları duyuyor mu? Haber yanlış. Böyle bir şey yok. Bizde seçimler olduğu için gündem çok gergin. Bundan istifade etmeye kalkanlar var. Mesela benim evimde Türk bayrağı asılı. Buna kim karışabilir'' dedi.¹⁵⁹ Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Hulusi Kılıç da konu ile ilişkili olarak; 'Erken saatlerde tüm Bakü'yü dolaştım. Türk bayrakları duruyor. Yine birileri bir şey karıştırmak istiyor galiba. Tamamen uydurma haber'' dedi.¹⁶⁰

Azerbaycan, yabancı uyruklu vatandaşların sınır kapısında vize alma uygulamasını kaldırdığını açıkladı. Ancak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yine sınır kapısında vize alma yetkisine dokunulmadı. Türkiye'de medyada yayılan 'sınırdaki vize alma' kolaylığının kaldırıldığı doğrultusundaki haberlerin asılsız olduğu belirtildi.¹⁶¹

Türkiye ile İsrail arasında yaşanan siyasi krizin ardından dönemin Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Hulusi Kılıç'ın Azerbaycan yönetiminden, Türkiye'nin yanında yer almasını ve İsrail'e karşı petrol kozunu kullanmasını istediği ancak Bakü yönetiminin buna sıcak bakmadığı iddia edildi. İsrail'in Bakü Büyükelçisi Lavon Loterm de bu durum üzerine "Üçüncü tarafların çıkarlarının İsrail ile Bakü arasındaki ilişkileri etkilemesine izin verilmemesi gerektiğini" ifade etti.¹⁶²

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı 25 Ekim 2011 tarihinde İzmir'de, ikinci toplantısı ise 11 Eylül 2012 tarihinde Gebele'de gerçekleştirildi. Konsey'in Üçüncü Toplantısı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Eşbaşkanlığında, 13 Kasım 2013 tarihinde, Ankara'da düzenlendi. Yapılan bu toplantılar, iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri daha da güçlendirmesi için oldukça önemli bir faktördür.¹⁶³

Van'da gerçekleşen deprem sonrası ilk yardım gönderen ülke olan Azerbaycan üçüncü yardım uçağını da deprem bölgesine gönderdi. Azerbaycanlı

¹⁵⁹ "Ankara – Bakü arasında ikinci bayrak sıkıntısı", **Cumhuriyet**, 07.10.2010

¹⁶⁰ "Bayrak indirme yalan", **Milliyet**, 07.10.2010

¹⁶¹ "Azeriler Türkleri hala 'seviyor'", **Cumhuriyet**, 08.10.2010

¹⁶² "Azerbaycan Yalnız Bıraktı", **Cumhuriyet**, 28.07.2011

¹⁶³ Araz Aslanlı, **a.g.m** (2011), s.17.

yetkililer yaptıkları açıklamada her zaman dost ve kardeş ülke Türkiye'nin yanında olduklarını belirtti.¹⁶⁴

Dönemin Başbakanı R.Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev, Socar-Turcas grup Şirketleri'nce yapılan Star Rafinerisi, Haydar Aliyev Meslek Lisesi temel atma ve Aype-T Fabrikası'nın açılış törenine katıldılar. Açılış töreninde Erdoğan yaptığı konuşmada Van depreminde Azerbaycan'ın yardıma gelen ilk ülke olduğunu belirtirken bütün dünyadan yardım eli gelmesine rağmen Azerbaycan'dan gelen yardımın elinin içimizi ayrı ısıttığını belirtti. Erdoğan, Azerbaycan ve Türkiye arasında yaşanan acıların ortak acı olarak hissedildiğine değinirken “Karabağ'daki işgal benim Azeri kardeşimin yüreğini ne kadar dağlıyorsa, her bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının yüreğini de o kadar dağlıyor. Terör saldırılarıyla şehit olan her gencimizin acısı bizim yüreğimizi ne kadar yakıyorsa Azeri kardeşlerimizin de aynı derecede yakıyor. Biz iki millet tek devlet olduğumuz kadar tek kalbiz” şeklinde açıklama yaptı. Konuk cumhurbaşkanı İlhan Aliyev ise açılış törenleri sırasında yaptığı açıklamada Van depremi dolayısıyla Türk halkına üzüntüleri iletirken, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağları “*Güzel ve kötü günlerde birlikteyiz. Bir millete mensubuz. 20 yıldır yanımızda Türkiye'yi görüyoruz*” sözleriyle açıkladı.¹⁶⁵ Haydar Aliyev adına yapılan okulda 720 öğrenci eğitim görmesi planlandı, Aliyev yapılan bu yatırımların Türk ve Azerbaycan halkına hizmet edeceğini belirtti.¹⁶⁶

Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Erivan'dan başlattığı sözde soykırımı “inkar yasası” girişimi Fransa Ulusal Meclisi tarafından kabul edilmesi üzerine Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de Fransa Büyükelçiliği önünde soykırımı inkar yasası aleyhine gösteri düzenledi.¹⁶⁷

Türkiye – Azerbaycan Parlamentolararası Dostluk grubunun Azerbaycan'a yaptığı ziyarette, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev başta olmak üzere pek çok kurumu ziyaret etti. Ziyaret boyunca Azerbaycan'ın, sözde ermeni soykırım iddiasının inkar yasasının Fransa Senatosu'ndan geçmemesi için yaptığı çalışmalar konuşuldu. Türk grubu üyesi MHP Iğdır milletvekili Sinan Oğan yaptığı açıklamada

¹⁶⁴ “Azerbaycan'dan 3 uçak”, **Hürriyet**, 25.10.2011

¹⁶⁵ “Azerbaycan'ın eli içimizi ısıttı”, **Cumhuriyet**, 26.10.2011

¹⁶⁶ “5 milyarlık dolarlık temeli birlikte attılar”, **Hürriyet**, 26.10.2011

¹⁶⁷ “Sarkozy'yi durdurun”, **Hürriyet**, 23.12.2011

“İktidarı, muhalefeti, basını herşeyi yapmışlar. Aliyev’e sorduğumuzda ise biz bunları yapmak için Türkiye’den bir talep gelmesini beklemedi ki. Bizim zaten yapmamız gerekendi ve yaptık” şeklinde geri dönüş aldığını söyledi. Oğan, açıklamasına şu şekilde devam etti *“Aliyev’e bunları Türk basını niye bilmiyor dediğimizde ise biz gardaşın gardaşa desteğini getirip basında biz bunları bunları yaptık mı diyeceğiz. Biz gardaşız, desteğimizi gösterdik Türkiye’ye. Bu meseleyi Türkiye’ye karşı değil. Türk Dünyasına, Azerbaycan’a karşı yapılmış da bir hakaret olarak görüyoruz. Yaptıklarımızı Türk kamuoyuna duyuralım kaygımız yok. Gardaşın gardaşa yardımının reklamını mı yapacaktık. Türk Cumhuriyetlerin başkalarının da arayacağı. Onlarında desteğini isteyeceğim”* şeklinde ifade etti.¹⁶⁸

Hocalı katliamının yıl dönümü dolayısıyla MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli yaptığı yazılı açıklamada, *“Hocalı dramı, Türk milletine karşı işlenmiş bir insanlık suçu olup, failleri de her daim katillikle ve canilikle aynı kategoride değerlendirileceğini”* dile getirdi. Azerbaycan Liberal Parti lideri Lale Şevket, İHH öncülüğünde düzenlenen “Karabağ” konulu sempozyumda konuşma yaparken Ermeni lobisiyle mücadele etmek için Türkiye ve Azerbaycan lobilerinin birleştirilmesi gerektiğini belirtti. Şevket, *“Hocalı soykırımı değil, Hocalı Türk soykırımı olarak bilinsin. Çünkü orada katledilen insanlar Hocalı’da yaşadıkları için değil Türk oldukları için katledildiler. Bir asırdır Azerbaycan’da yarım milyon Türk katliamlarının kurbanı oldu. Dünya bu katliamları tanımazken, sözde Ermeni soykırımını tanyor. Bizim diasporamız onlardan zayıftır ama bizim kudretli Türk devletlerimiz var. Dünyanın petrolünü veren Azerbaycan var. Güçlü Azerbaycan ve Türk devletinin imkanlarıyla diasporamızı birleştirirsek, Ermeni diasporasından kat kat üstün geliriz”* dedi. Benzer açıklamaları Azerbaycan Vatandaş Dayanışma Partisi Genel Başkanı Sabir Rüstemhanlı ile eşi Azerbaycan Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı Tenzile Rüstemhanlı Türk Eğitim-Sen’in davetlisi olarak katıldıkları “Hocalı Soykırımı ve Ermeni Meselesine Panoramik Bakış” konulu konferansta dile getirdiler. Rüstemhanlı yaptığı açıklamada *“Türkiye ne kadar büyük olursa, Azerbaycan’da o kadar büyüyecek”* şeklinde dile getirdi.¹⁶⁹

¹⁶⁸ “Gardaşın gardaşa yardımının reklamını mı yapacaktık”, **Hürriyet**, 27.01.2012

¹⁶⁹ “Hocalı anıldı”, **Hürriyet**, 26.02.2012

Azerbaycan'ın Ermenistan işgal altında tutulan Yukarı Karabağ bölgesindeki Hocalı'da 25-26 Şubat 1992'deki katliamda yaşamını yitirenler için Taksim Meydanında İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin'in de katıldığı büyük miting düzenlendi. Mitingde yaptığı konuşmada Şahin, Azerbaycan'ın acısının Türkiye'nin acısı olduğunu hatırlatırken “20 yıl önce bugün katiller, acımasızca Hocalı'da 613 insanı kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden katlettiler. O kan bugüne kadar yerde kalmadığı gibi bundan sonrada yerde kalmayacaktır. Orada akan kanın hesabı Türk milleti yaşadıkça, adaletle hukukla soracaktır” dedi.¹⁷⁰ Taksimde düzenlenen Hocalı mitingine İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin dışında, dernekler, sendikalar, vakfılar katılım sağlarken aynı zamanda Azerbaycan Milli Meclisi üyesi 7 milletvekili de Türkiye'ye gelerek mitingde hazır bulundu.¹⁷¹

Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Memmedyarov ve İran Dışişleri Bakanı Salihi'nin katılımıyla Nahçıvan'da gerçekleştirilen üçlü toplantının sonunda yayınlanan ortak bildiriye üç ülkenin modern tehditlerin üstesinden gelmek ve vatandaşlarının vizesiz serbest bir şekilde seyahat edebilmelerinin taraflarca düşünüleceği kaydedilirken, tarafların nükleer enerjinin NPT çerçevesinde barışçıl amaçlarla herhangi bir eşitsizlik ve ayrımcılık olmaksızın kullanımının desteklendiği belirtildi. Zirve sonrası bir sonraki üçlü toplantının Eylül ayında Van'da yapılması kararlaştırıldı.¹⁷²

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in başkanlığında Türkiye – Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantısı Azerbaycan'ın Kebele kentinde gerçekleştirildi. Toplantıda Azerbaycan ve Türkiye arasında enerji, ulaştırma, diplomasi, kültür ve ekonomi alanlarında toplam 8 anlaşma imzalandı. Toplantı sonrası liderlerin yaptığı ortak basın toplantısında Erdoğan'a sorulan Türkiye ile Ermenistan arasında sınırların açılmasına dair soruya cevaben “Dağlık Karabağ konusunda başta tabii Minsk Üçlüsü olmak üzere bu işte çözümün yollarını açmadıktan sonra bir defa bizim burada böyle bir kapı açmamız söz konusu değil” diyerek cevap verdi.¹⁷³

¹⁷⁰ “Hocalı için büyük miting”, **Cumhuriyet**, 27.02.2012

¹⁷¹ “Hocalı Katliamı Protesto Edildi”, **Milliyet**, 27.02.2012

¹⁷² “Üçlü toplantı eylülde Van'da”, **Cumhuriyet**, 08.03.2012

¹⁷³ “O seçimin sonucu belli”, **Cumhuriyet**, 02.09.2012

Kasım 2013’de Çankaya Köşkü’nde tören düzenlendi ve bu törende dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, İlham Aliyev’i ‘Devlet Nişanı’ takdim etti. İlham Aliyev de buna karşılık olarak Abdullah Gül’e ‘Haydar Aliyev Nişanı’ takdim etti. Gül törende yaptığı konuşmasında; *“Ülkemizin en yüksek nişanı olan ‘Devlet Nişanı’nı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı, kıymetli dostum, Sayın İlham Aliyev’e takdim etmekten büyük memnuniyet duyuyorum. Aynı şekilde ‘Haydar Aliyev Nişanı’nın bana layık görülmesinden de büyük mutluluk duyuyorum. Merhum Haydar Aliyev’in adını taşıyan bu nişanın tevcihi, ezeli ve ebedi Türkiye – Azerbaycan kardeşliğinin müşahhas bir tezahürüdür”* dedi.¹⁷⁴ Gül yaptığı konuşmasını; *“Yaşasın Can Azerbaycan!”* diye tamamladı ve buna karşılık olarak da Aliyev; *“Yaşasın Türkiye! Yaşasın Azerbaycan! Yaşasın Türkiye – Azerbaycan kardeşliği!”* dedi.¹⁷⁵

Ermeni diasporasına karşı Türkiye ve Azerbaycan lobileri ortak hareket etme kararı aldı. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Azerbaycan Diaspora Komitesi arasında sağlanan işbirliğinin temelleri dönemin başbakanı Tayyip Erdoğan’ın 4 Nisan tarihinde Bakü’ye yaptığı ziyaret sırasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev yaptığı görüşmeler dayanıyor. Türkiye özellikle İsrail ile ilişkiler sonrası Yahudi lobisinin desteğini kaybedince AB ve ABD’nde Ermeni Lobisine karşı yalnız kalmıştı.¹⁷⁶

Çek Cumhuriyetinin başkenti Prag’da yapılan Doğu Ortaklığı Zirvesinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan’ın Türkiye aleyhine yaptığı saldırılara toplantıda bulunan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev cevap verdi. Aliyev; *“Bugün maalesef Ermenistan Cumhurbaşkanı fırsat bularak Türkiye’ye saldırdı. Bunu yapmak çok kolay, çünkü toplantıda Türkiye’den temsilci bulunmuyor. Fakat ben buradayım ve Türkiye-Ermenistan sınırının neden kapalı olduğunu anlatabilirim”* dedi.¹⁷⁷ 26 Nisan 2014 tarihinde Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın kendi imzasıyla yaptığı Ermenilere taziyeye açıklaması çok ses getirti. Yapılan açıklama, Çek Cumhuriyeti’nin başkenti Prag’da yapılan AB-Doğu Ortaklığı Zirvesi’ne de

¹⁷⁴ “Aliyev’e de Atatürksüz devlet nişanı”, **Cumhuriyet**, 13.11.2013

¹⁷⁵ “Aliyev’e Devlet, Gül’e Haydar Aliyev Nişanı”, **Milliyet**, 13.11.2013

¹⁷⁶ “Havyar Lobisi ile İşbirliği gündemde”, **Cumhuriyet**, 21.04.2014

¹⁷⁷ “Aliyev’den Sarkisyan’a tepki Erdoğan’a destek”, **Cumhuriyet**, 26.04.2014

damgasını vurdu. Zirvede Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye'ye yönelik eleştiriler karşısında "Burada Türkiye yok ama ben varım" diye konuştu.¹⁷⁸

Azerbaycan 1 Ekim 2014 tarihinden itibaren 1 Yıllık ve Çok Girişli Azerbaycan vizesini kaldırarak tek seferlik vize uygulamasına başladı. Uluslararası Nakliyeciler Derneği İcra Kurulu Başkanı Fatih Şener'e göre, Azerbaycan'ın uygulamış olduğu bu yeni sistemden dolayı Türk sürücülerin işlerini ve Türkiye'nin ihracat hedeflerini zor durumda bırakacağını belirtmişti. Daha önce yılda bir kez vize alan Türk sürücüler 1 Eylül 2014'ten sonra ayda 3 kez, bir yılda ise yaklaşık 40 kez vize almak durumunda kalacaklar. Şener'e göre Azerbaycan'ın uygulaması sektörümüz için eşi benzeri olmayan bir zulüm olarak nitelendirirken, tek seferlik vize uygulamasının hiçbir yabancı ülke tarafından Türk sürücülere uygulanmamaktadır.¹⁷⁹

Ankara ve Bakü'nün ortak tesis ettiği bir diğer üçlü işbirliği mekanizması Türkiye – Azerbaycan – Türkmenistan ortaklığıdır. Bu kapsamda ilk toplantı 26 Mayıs 2014 tarihinde Bakü'de, ikincisi ise 29 Ocak 2015 tarihinde Aşkabat'ta yapılan Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı'nın bölgesel işbirliği konularında üçlü formatta görüş alışverişinde bulunulmasına fırsat tanıdığı, karşılıklı yarar temelinde işbirliği anlayışının geliştirilmesine, bölgesel refah, istikrar ve güvenliğin pekiştirilmesine katkı sağladığı Türk Dışişleri tarafından belirtildi.¹⁸⁰ Hazar bölgesi ve Türk dünyası kapsamında verimli olduğu düşünülen Azerbaycan – Türkiye – Türkmenistan Dışişleri Bakanları üçlü toplantısının üçüncüsü ise 28 Ağustos 2015 tarihinde Antalya'da düzenlendi. Üç devlet bir millet anlayışı üzerine yapılan toplantıların devlet başkanları seviyesine taşınması her anlamda olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.¹⁸¹

¹⁷⁸ "Aliyev: Burada Türkiye Yok Ama Ben Varım", **Hürriyet**, 26.04.2014

¹⁷⁹ "Azerbaycan'dan Türk sürücülere kötü haber", **Cumhuriyet**, 02.09.2014

¹⁸⁰ "Azerbaycan – Türkmenistan – Türkiye Üçlü Toplantısı" **Türk Ocakları Genel Merkezi**, 27.08.2015 <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-dunyasi-haberleri/azerbaycan-turkmenistan-turkiye-uclu-toplantisi-5590> (Erişim Tarihi. 29.05.2019)

¹⁸¹ "Türkiye – Azerbaycan – Türkmenistan Üçlü Toplantısı", **TIMETURK**, 28.08.2015 <https://www.timeturk.com/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-uclu-toplantisi/haber-49776> (Erişim Tarihi. 30.05.2019)

1. 3. 2014 – 2016 YILLARI AHMET DAVUTOĞLU DÖNEMİ

Bir geleneğin yerine getirilmesi bakımından “protokol ziyareti” niteliği de taşıması mümkün olan Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın 2014 yılının eylül ayında yapmış olduğu Azerbaycan ziyareti, ekonomik ilişkilere ve karşılıklı yatırımlara vurgunun yanı sıra özellikle ikili ilişkilerde “ortak meseleler” ve “ortak vatan” vurgusu ile yeni bir aşamaya taşındı.¹⁸²

Çanakkale Savaşları’nın 100. Yılı anma programı Gelibolu Tarihi Yarımada’da gerçekleştirildi. Yapılan anma törenine, Cumhurbaşkanı Erdoğan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Galler Prensi Charles ve toplamında 21 üst düzey bürokratlar katıldı.¹⁸³

1. Avrupa Oyunları Açılış Töreni için Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Erdoğan’ı da davet etti. Aliyev’in davetlisi olarak Bakü ziyareti gerçekleştiren Cumhurbaşkanı Erdoğan, Haydar Aliyev Merkezi’nde İlham Aliyev ile ikili görüşme gerçekleştirdi.¹⁸⁴

2015 yılında Rusya ile yaşanan düşürülen uçak krizinden sonra Rusya, Türkiye’ye doğal gaz gönderimini durdurdu. Türkiye’nin Rusya’dan o dönemlerde temin ettiği doğalgaz 26 milyar metre küp. Buna karşılık Türkiye, Katar ve TANAP’ı devreye sokmaya çalışsa da, TANAP daha faaliyete geçmedi o dönemde ve geçtiği durumda da TANAP Türkiye’ye sadece 6 milyar metre küp doğalgaz sağlayabilir. Katar’dan da temin edilecek doğalgaz, boru hatlarının olmamasından dolayı, gemilerle temin edilmesi mümkündür ki, bu durumda dahi Katar’dan 1 yıl içerisinde 5 milyar metre küp doğalgazdan fazlası temin edilemezdi.¹⁸⁵ Hem Azerbaycan, hem Katar bu konuda Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacını temin edecek düzeyde olmasa da, Azerbaycan o dönem Türkiye’ye verilen doğalgazda 40% oranında indirim yaparak ekonomik açıdan yardım sağlamış oldu.¹⁸⁶

Mart 2016’da, Bakü’de yapılması planlanan ‘‘Türkiye – Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’’ toplantısı, Ankara’da yaşanan terör saldırısından

¹⁸² Araz Aslanlı, ‘‘Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Azerbaycan ziyareti: Yola devam’’, **EkoAvrasya**, 07.09.2014 <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=152&Lang=TR> (Erişim Tarihi. 30.05.2019)

¹⁸³ ‘‘100. Yılda ortak anma’’, **Cumhuriyet**, 25.04.2015

¹⁸⁴ ‘‘Erdoğan Azerbaycan’da’’, **Cumhuriyet**, 13.06.2015

¹⁸⁵ ‘‘Türkiye’nin gaz sancısı’’, **Cumhuriyet**, 05.12.2015

¹⁸⁶ ‘‘Azerilerden yüzde 40 indirim’’, **Cumhuriyet**, 08.12.2015

dolayı, Ankara’da yapılması uygun görüldü. Ortak basın toplantısında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Ankara’daki terör saldırısı ve terör örgütleriyle mücadele konularına değinirken, Azerbaycan Respublikası Cumhurbaşkanı İlham Aliyev; *‘‘Yukarı Karabağ konusunda Türkiye’nin verdiği destek bizim için önemlidir. Biz eminiz ki, terörün Türkiye’ye karşı bir neticesi olmayacak. Bu Türkiye devleti sarsılmaz, Türk halkının iradesine tesir edemez’’* ifadelerinde bulundu.¹⁸⁷

1-5 Nisan 2016 tarihleri arasında Azerbaycan – Ermenistan arasındaki çatışmalar yeniden alevlendi. Azerbaycan’da da ‘‘Aprel Döyüşleri’’ olarak bilinen, sivil – asker pek çok can alan bu çatışmalar hakkında Washington’da Azerbaycan TV’si olan ANS’e konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan; *‘‘12 Azeri kardeşimiz şehit olmuş, Ermenilerden de 100’ü aşkın öldürülen var. Şu anda çatışmalar devam ediyor. Dualarımızı yaptık. İnşallah bu çatışmalarda Azeri kardeşlerimiz en az oranda kayıp vermek suretiyle bu işi başarırlar. Tüm Azeri kardeşlerime Allah’tan yardımlar niyaz ediyorum. Üzülmeyeceğiz, mahzun olmayacağız. İnaniyorsak muhakkak üstünüz’’* ifadelerinde bulundu. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, bu çatışmalarda açıkça Azerbaycan tarafını desteklemesi, Ermenistan’da ‘‘ırkçılık’’ yapıldığını ve Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bu sözleri, Azerbaycan tarafını daha da cesaretlendireceğinden endişeli oldukları belirtildi.¹⁸⁸ Azerbaycan – Ermenistan arasında yaşanan çatışmalarla ilgili olarak ise dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu; *‘‘Bir gün topraklarını geri alacak Azerbaycan’ın kıyamete dek yanında duracağız’’* ifadelerini kullandı. Bu açıklama ile ilgili olarak Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye’nin tarafı davrandığını belirtti. Uzmanlar ise, Rusya ile uçak krizi yaşayan Türkiye’nin, Azerbaycan – Ermenistan arasındaki çatışmalarda daha kontrollü tutum sağlamasını, aksi taktirde Türkiye’yi de içine çekerek Rusya ile savaşa dönüşebileceğini ifade ettiler.¹⁸⁹

Temmuz 2016 tarihinde Bakü’de yetkili taraflar Türkiye-Azerbaycan-Kazakistan üçlü işbirliğinin kurulmasını kararlaştırdı. Son yıllarda üç Türk devleti arasında farklı zeminlerde taraflara eşit faydalar sağlayan çok sayıdaki ikili

¹⁸⁷ ‘‘Terör örgütleri diz çökecek’’, **Cumhuriyet**, 16.03.2016

¹⁸⁸ ‘‘Erdoğan’dan Azerilere coşku, Erivan’dan ırkçılık uyarısı’’, **Cumhuriyet**, 04.04.2016

¹⁸⁹ ‘‘Kriz Türkiye’yi içine çekebilir’’, **Cumhuriyet**, 06.04.2016

işbirlikleri Ankara ve Bakü resmilerinin yeni bir üçlü format oluşturulması için müsait ortam yarattı.¹⁹⁰

Üçlü işbirliği çerçevesinde yapılan en önemli girişimlerden biri de 31 Ağustos – 02 Eylül 2016 tarihlerinde Aşkabat'ta yapılan Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Birinci Ulaştırma Bakanları Üçlü Toplantısıdır. Söz konusu toplantıda Türkiye-Azerbaycan Türkmenistan arasındaki karayolu, demiryolu ve denizcilik alanında teknolojik gelişmeler, ortak işbirliği, Hazar Denizi limanları ve mevcut gemi seferleri müzakere edildi. Toplantıda ayrıca Afganistan-Türkmenistan-Azerbaycan-Gürcistan-Türkiyerasında oluşturulması hedeflenen, bölgedeki liman, demiryolları ve otoban ağlarının kullanılması ile Avrupa'ya ürün ihracatı yapılması öngörülen Lapis Lazuli Transit Koridoru ile ilgili konular hakkındaki talep ve sorunlar gündeme geldi.¹⁹¹

Türkiye ve Azerbaycan'ın üçlü işbirliği girişiminde bulunduğu bir diğer ülke de Rusya'dır. 9 Ağustos 2016 tarihinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın St. Petersburg'da Vladimir Putin'i ziyaret etmesiyle son bulmuş, söz konusu ziyaret esnasında Türkiye-Azerbaycan-Rusya Federasyonu üçlü toplantı mekanizmasının tesisi yönünde karar alındı.¹⁹²

Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in 31 Ekim 2017 tarihli temaslarında 6 anlaşma imzalandı. Erdoğan, iki ülkenin BTK demiryolu hattının yanı sıra TANAP işbirliğine vurgu yaparak, *“Bu tabii birilerini rahatsız etmiyor değil, ediyor”* diye ifade etti.¹⁹³

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin daha da ileri taşınabilmesi için mevcut siyasi iradenin korunması ile birlikte, karşılıklı olarak kamu diplomasi araçlarının daha etkin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca, her iki ülkenin Ermenistan ile farklı şekilde yaşadığı sorunlar, coğrafi anlamda mevcut kopukluk ikili ilişkilerden tam

¹⁹⁰ U. Aydın, **a.g.m.**, s. 59.

¹⁹¹ “Türkiye – Azerbaycan – Türkmenistan Birinci Ulaştırma Bakanları Üçlü Toplantısı”, **T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı**, http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DIDGM/tr/Belgelik/Guncel_haber/20160920_114220_66124_1_64.html (Erişim Tarihi. 30.05.2019)

¹⁹² “Erdoğan ile Putin St. Petersburg'da Bir Araya Geldi”, **BBC Türkçe**, 09.08.2016 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37020971> (Erişim Tarihi. 31.05.2019)

¹⁹³ “Türkiye ile Azerbaycan Arasında 6 Anlaşma”, **Takvim**, 01.11.2017

<https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/11/01/turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-6-anlasma> (Erişim Tarihi. 31.05.2019)

kapasite verim sağlanmasına mani oluşturmaktadır. Ermenistan ile sorunların iki ülke arasındaki mevcut potansiyelden azami faydalanmak adına bir engel olduğu gerçeğinden hareketle, bunların en uygun yöntemlerle çözülmesi şarttır. Aksi takdirde, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelecek yıllarda özellikle ekonomik ve ticari anlamda nitelik ve nicelik bakımından mevcut seviyenin çok daha üzerine çıkacağı pek mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte, herhangi bir ülkeye karşı tehdit oluşturmayan, bölgede istikrar, kalıcı barış ve işbirliğinden yana politikalar izleyen Türkiye-Azerbaycan ilişkileri kendine münhasır bir seyirde gelişmektedir. Dahası, Türk İslam dünyasında bu iki devletin birbiri için var olması bile başlı başına büyük bir değerdir.¹⁹⁴

1. 4. 2016 – 2018 YILLARI BİNALİ YILDIRIM DÖNEMİ

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Binali Yıldırım, Türkiye ve Azerbaycan arasında geleneksel hal alan, ilk yurtdışı gezisini Azerbaycan'a gerçekleştirdi ve Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından resmi törenle karşılandı. İlham Aliyev ile ikili görüşme gerçekleştiren Başbakan Yıldırım, bölgesel ve küresel sorunlardan ziyade, sözde ermeni meselesi iddiaları konusunda Azerbaycan'ın desteğini aldı. Konuya ilişkin olarak açıklamalarda bulunan Başbakan Yıldırım, iki devlet arasındaki ilişkilerin resmi ilişkilerden ziyade, kardeşlik hukukuna dayandığını ifade etti. Hocalı soykırımı konusunda Türkiye'nin her zaman Azerbaycan'a verdiği desteği dile getiren Yıldırım, Almanya Parlamentosu'nun karar aldığı sözde ermeni meselesi iddiası konusunda Azerbaycan'ın açık bir şekilde Türkiye'ye verdiği destekten ötürü minnettar olduğunu ifade etti. Yıldırım, Dağlık Karabağ sorunu konusunda; *''İpe un sererek bu meseleyi zamana yayıp unutturmak asla mümkün değildir''* sözleri ile Azerbaycan'a verdiği desteği yineledi. Buna karşılık olarak Cumhurbaşkanı Aliyev ise Almanya'nın 1915 kararlarını kınadığını,

---

¹⁹⁴ Ulviyye Aydın, **a.g.m.**, s. 47.

bu konunun gündeme getirilmesinin tamamen siyasi olduğunu, Türkiye'yi sıkıştırmaya çalıştıklarını ve her konuda Türkiye'nin yanında olduğunu ifade etti.¹⁹⁵

Ekim 2017'de Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı'nın resmi internet sitesinde yayımlanan kararnameye istinaden İlham Aliyev, 2010 yılından beri Ankara'da Azerbaycan Büyükelçiliği görevinde bulunan Faik Bağirov'un yerine, Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcülüğü, Azerbaycan'ın Washington Büyükelçiliği ve Azerbaycan'ın NATO Daimi Temsilciliği görevlerinde bulunmuş olan Hazar İbrahim'i Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi olarak atadı.¹⁹⁶ Alınan bu karar, iki ülke arasındaki ilişkilerin sıkı olduğunun göstergesidir.

11 Nisan 2018 tarihinde Azerbaycan'da yapılan Cumhurbaşkanlığı Seçimleri'nin ardından yeniden cumhurbaşkanı olan İlham Aliyev, iki kardeş ülke arasında gelenekselleşen ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından karşılandı. İki ülke arasındaki Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi oturumu ile imza töreni gerçekleştirildi. Yapılan ikili görüşmelerde ilişkilerin daha da geliştirilmesi, bölgesel ve uluslararası güncel gelişmeler konusunda fikir alışverişinde bulunuldu.¹⁹⁷

1. 5. 2018 – 2019 YILLARI CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ SÜRECİNDE RECEP TAYYİP ERDOĞAN DÖNEMİ

15 Eylül 2018 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Kafkas İslam Ordusu'nun teşkili ve Bakü'nün kurtuluşunun 100. Yılı anma programı için Bakü ziyareti gerçekleştirdi ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından resmi törenle karşılandı. Askeri geçit töreninin ardından ikili görüşme yapıldı. İkili görüşme sonrasında Fahri Hıyaban'da Haydar Aliyev'in mezarını ziyaret edilerek

¹⁹⁵ “Başbakan Binali Yıldırım Bakü'de”, **Sabah**, <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/15/basbakan-yildirim-azerbaycanda-konusuyor> (Erişim Tarihi. 23.07.2019)

¹⁹⁶ “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Ankara'ya yeni büyükelçi atadı”, **Sputnik Türkiye**, 05.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/dunya/201710051030454662-aliyev-ankaraya-yeni-buyukelci/>, (Erişim Tarihi. 24.07.2019)

¹⁹⁷ “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev Ankara'da”, **TRT Haber**, 25.04.2018, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ankarada-362439.html>, (Erişim Tarihi. 24.07. 2019)

çelenk bırakıldı. Ardından Türk Şehitliği ve Şehitler Hıyabanı ziyaretleri gerçekleştirildi.¹⁹⁸ Yapılan bu görüşme, iki ülke arasındaki ilişkilerin tarihten günümüze süregeldiği konusunda örnek teşkil etmektedir.

1 Eylül 2019 tarihinden itibaren Azerbaycan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına uyguladığı vize prosedurunu kaldırdı. Vizenin kaldırılmasını ise ilk olarak Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Temmuz 2019'da resmi twitter hesabından paylaşarak belirtti. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na vize proseduru konusu ile ilgili olarak gönderilen mektupla alınan karar belirtildi. Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı tarafından gönderilen mektupta; *"Halklarımız arasında genel tarihi kültürel köklere, dostluk, kardeşlik ve dayanışmaya dayalı Azerbaycan ve Türkiye ilişkileri bugün en yüksek düzeydedir ve tüm alanlarda başarıyla gelişmektedir. Karşılıklı anlaşma ve beraberlik esasında kurulan ve çiçeklenen ilişkilerimiz ülkelerimiz arasında vize alanında iş birliğinin ele alınmasını ve halklarımızın serbest yer değiştirmesinin sağlanmasını zorunlu kılmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'ni 30 güne kadar ziyaret etmek isteyen Türkiye Cumhuriyeti'nin geçerli ulusal pasaportuna sahip olan vatandaşları için 1 Eylül 2019 tarihinden itibaren vize talebi karşılıklı şekilde iptal ediliyor."* Sözlerine yer verildi.¹⁹⁹ Azerbaycan'ın aldığı bu karar, bir millet, iki devlet olan iki halk arasında kültürel ilişkilerin daha da güçlenmesini temin edecektir.

---

¹⁹⁸ "Cumhurbaşkanı Erdoğan Azerbaycan'da resmi törenle karşılandı", **Hürriyet**, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-bakude-40957052> (Erişim Tarihi. 24.07. 2019)

¹⁹⁹ "Azerbaycan'a vize kalkıyor", **Anadolu Ajansı**, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/azerbaycanin-turk-vatandaslarina-yonelik-vize-uygulamasi-kalkiyor/1541002> (Erişim Tarihi. 05.09.2019)

İKİNCİ BÖLÜM

2. EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ekonomik ilişkiler, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sonrasında tüm Sovyet ülkelerinde olduğu gibi oluşan boşluğun etkisinde gelişmeye başladı. Bu noktada ön plana çıkan aktör Ebülfez Elçibey'dir. Elçibey'in Türkiye merkezli siyasi çizgisinin yanında ekonomik rol haritasında da Türkiye'nin olduğunu görmek mümkündür. Ancak bu dönem kısa sürdüğü için çok fazla değinilmesi gereken bir durum mevcut değildir.

Haydar Aliyev dönemine ekonomik ilişkiler etrafında bakıldığı zaman önemli gelişmelerin yaşandığı ve Türkiye'nin transit ülke olma noktasında başlangıç yaptığı bir dönem olarak tanımlamak gerekir. Buna verilecek en güzel örnekler, BTC ve BTE hatlarının Azerbaycan – Türkiye hattından Avrupa pazarına gönderilmesi olarak gösterilir.

Türkiye, Azerbaycan ile olan ekonomik ilişkilerinde genellikle petrol dışı sektörlerle (inşaat, turizm, gıda vb.) yatırım yaparken Azerbaycan ise Türkiye Avrupa piyasasına enerji sektörüyle ilgili yatırımlarda bulunmaktadır. Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve daha kolay ticaret yapabilmek adına iki ülke arasında ortaklık ve yardımlaşma amaçlı ikili anlaşmalar imzalandı. Bu da iki ülke ekonomisini olumlu anlamda etkiledi.

2000'lerin başında Azerbaycan'da İlham Aliyev'in göreve gelmesiyle birlikte diğer cumhurbaşkanlarından farklı olarak bazı değişiklikler ortaya koydu. 2019 itibariyle 16. yılını dolduran İlham Aliyev, siyasi alanda yaptığı değişikliklerin yanında ekonomik alanda da önemli değişiklikler ortaya koydu. Bunun başında da "Sosyalist ekonomi" yerine "Pazar ekonomisine" geçişin tamamlanması olarak gösterilmelidir. İlham Aliyev'in 16 yıllık yönetiminde ekonomide özel sektörün neredeyse iki katına çıkmış olması, rekabetin farklı sektörlerde dağılımda yer edinmeye başlaması gibi ekonomik gelişmelerle bölge ülkeleri arasında önemli bir konuma gelmişlerdir. Özellikle de petrol dışı alanlarda yatırım yapılmasını temel nokta olarak ortaya koydu. Bu dönem içerisinde Azerbaycan ekonomisinde yaşanan değişime bakacak olunursa, genel olarak Azerbaycan ekonomisi %3.2, petrol dışı

ekonomi %2.8, sanayi üretimi %2.6, ziraat %1.7, petrol dışı ekonomi ihracı %4.1 defa artış gösterdi. Bu noktada yabancı paranın Azerbaycan'daki durumu ve rezervlerinde de önemli değişim görülmüş olup 2004 itibariyle 1,8 milyar dolar olan rezervler 2018 itibariyle 46 milyar dolara çıkış yaptı. Döviz rezervinin artmasının yanında 16 yıllık dönem süresince dış yatırımlarda yaklaşık olarak 250 milyar dolar seviyesine ulaştı.²⁰⁰

2. 1. TİCARİ İLİŞKİLER

Azerbaycan–Türkiye arasındaki ilişkiler ve Kafkasya bölgesinin konjonktürel durumu göz önüne alındığında, iki devlet arasındaki ilişkilerde askeri ve siyasi konulara daha fazla önem verildiği ve çalışma yapıldığı görülmektedir. Bunun yanında iki ülkenin ilişkilerinin tanımlanmasında güvenlik faktörlerinin yanında ekonomi alanı da önemli bir yer edinmektedir. Bunun için iki ülkenin de ekonomik çıkarları doğrultusunda ticaret faaliyetleri yapılması gündeme geldi.²⁰¹

Ekonomik ilişkilerin gelişim gösterme süreci 1992 sonrasındaki döneme tekabül etmektedir. Diplomatik temsilcilerin gönderilmesi ile başlayan resmi ilişkilerin ardından ülkeler arasında imzalanan bazı anlaşmalar karşılıklı ticaretin artırılması için yapıldı. İlk olarak 1992'de “Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Ticari ve Ekonomik İşbirliği ile İlgili Anlaşma”, 1994'te “Türkiye ile Azerbaycan Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması ile İlgili Anlaşması” ile birlikte “Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Çifte Verginin Alınmasının Önlenmesi ile İlgili Anlaşması” karşılıklı olarak imzalandı.²⁰² Bu anlaşmalar ile belirli bir resmiyete oturtulan süreç ilerleyen dönemlerde yeni anlaşmalarda ekleyerek devam etti. 2007'de Azerbaycan'da imzalanıp onaylanan “Azerbaycan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Uzun Süreli Ekonomik İşbirliği Programı ve Planı” iki devlet arasında temel hedef olan alanlar ortaya koyuldu. Bu alanlar; “ticaret,

²⁰⁰ Ali Hasanov, “Bağımsızlığının Son 15 Yılı: Azerbaycan 2003 -2018”, **BİLGESAM**, 17 Ekim 2018, No. 1388, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-476-2018101721388.pdf> (Erişim Tarihi. 02.05.2019)

²⁰¹ Araz Aslanlı, “Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri” **Yönetim ve Ekonomi - Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (Cilt. 25, Say. 1), s.16.

²⁰² Reşat Resullu. Kenan Aslanlı, “Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri: Temel Eğilimler ve Başarılar”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, (Der. Cavid Veliyev, Reşat Resullu ve Kenan Aslanlı), Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, s.78

serbest ekonomi bölgesi, sanayi, enerji, taşımacılık, iletişim, turizm ve tarımdır”.²⁰³ Bu doğrultuda iki devlet arasında oluşturulan öncelik alanları ekseninde çeşitli görüşmeler yapılmaya devam etmiş ve ticaret hacminin de bu alanların payının artırılması amaçlandı.

Tablo 1: Türkiye – Azerbaycan Arasındaki Ticaret Dengesi (2000-2019)

YILLAR	Türkiye'nin Azerbaycan'a İhracatı (Milyon Dolar)	Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatı (Milyon Dolar)
2000	230,375	95,615
2001	225,214	78,075
2002	231,431	64,625
2003	315,488	122,607
2004	403,942	135,537
2005	528,075	208,325
2006	695,287	296,580
2007	1047,668	185,499
2008	1667,468	362,834
2009	1400,446	140,599
2010	1550,478	252,524
2011	2063,995	262,262
2012	2584,670	339,935
2013	2960,370	333,747
2014	2874,607	291,283
2015	1898,519	232,375
2016	1285,127	278,131
2017	1356,999	350,869
2018	1474,330	378,734
2019 (Ocak – Eylül)	980,003	270,543

Kaynak: “Dış Ticaret İstatistikleri Raporu”, TÜİK,

<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> (Erişim Tarihi: 03.10.2019)

²⁰³ Reşat Resullu. Kenan Aslanlı, **a.g.e.**, s.80.

Yapılan ticaret anlaşmaları ve iki ülkenin yakın ilişkileri de göz önüne alındığında 2000'lerin başından itibaren özellikle ticaret hacminde önemli bir artış yaşanmaya başladı. Bu durumu ithalat-ihracat dengesinde görmek mümkündür. 2000'ler itibariyle %0.8'lik bir oran bulunuyorken neredeyse 10 yıllık zamanda %1.3'lük bir değere ulaştı. Aynı şekilde bu dönemde ithalat oranları Türkiye açısından %0.2'lik paydan %0.5'e geldi.²⁰⁴ Bu da iki ülke arasında artan ekonomik faaliyetler açısından önemli bir göstergedir. Türkiye – Azerbaycan arasındaki ticaret payında yaşanan gelişmenin yanında aynı zamanda artan ticaret hacmini de göz önünde bulundurmak gerekir.

Ekonomik ilişkilerde yaşanan gelişmenin bir kaynağı da 1993'te iki ülkenin birbirine ticari ilişkilerde “en kayırılan ülke” statüsü vermesi gösterilebilir. Bu doğrultuda ortaya çıkan rakamların her yıl biraz daha artması beklenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu gelişmelere rağmen iki ülke beklenen seviyelere henüz gelmiş değildir. Bu durumun beklenen kadar olmamasında Azerbaycan'da gümrüklerin işleyişinin ve düzeylerinin iyi olmaması, para aktarmada yaşanan sıkıntılar gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Türkiye, Azerbaycan ekonomik ilişkilerinde enerji alanının kapladığı alandan sonra Türkiye firmalarının büyük bir bölümü inşaat sektöründe Azerbaycan ekonomisine katkı sağlamaktadır.²⁰⁵

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gerçekleşen süreçte, Karabağ sorunu gibi bir türlü çözüme kavuşamayan bir sorunun olmasına rağmen bölge üzerinde etkili olabilecek ekonomik programların içerisinde yer alması Azerbaycan açısından önemli bir durumdur. 1994'te enerji alanında imzalanan ve “Yüzyılın Anlaşması” olarak anılan anlaşmayla beraber ilerleyen dönemlerde enerji alanında önemli bir kaynak ülke konumuna gelmesine sebep oldu. Bu Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyunda daha fazla etkisinin olmasına neden olacaktır. Azerbaycan için bu noktada önemli olan bölgesel uygulamaların yerini küresel etkiye sahip uygulamaların almasının önemi büyüktür. Bu yüzden de Türkiye – Azerbaycan ikilisi arasında belirli dönemde yaşanan sorunlar bu bağlamda oluştu.

---

²⁰⁴ Mehmet Dikkaya, İhsan Çolak, ‘Türkiye – Azerbaycan İlişkilerinin Ekonomi Politikası’, **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı: İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, (Ed. Çağrı Erhan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 200, s. 233.

²⁰⁵ Baskın Oran, (2017), **a.g.e.**, s.513.

Azerbaycan'ın İran – Türkiye ve Rusya'nın yanı başında olmasından dolayı Elçibey'in uyguladığı "Türkçü" dış politika yaklaşımı yerine Haydar Aliyev'in bölge dengelerini de gözeterek uygulamaya koyduğu "denge siyaseti" Azerbaycan açısından Haydar Aliyev sonrası dönemde de temel dayanak noktası olarak ele alındı. Haydar Aliyev'in yerine geçen İlham Aliyev de Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu bu stratejiyi bir adım daha ileri götürerek bölgesel boyuttan küresel etkiye getirmeyi hedefledi. Azerbaycan açısından, Türkiye – İran ve Rusya ekseninde Türkiye için önemli bir parantez açılması gerekmektedir. Çünkü dil birliği ve köken itibarıyla birbirine yakın olan bu iki ülkenin arasındaki ilişkilerde bu noktaların göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Özellikle de Türkiye'nin, Azerbaycan'ın uluslararası kamuoyundaki tartışmalarda her zaman yanında yer alıp ekonomik gelişmesine bu kadar katkı sağlamayı amaçlamışken, Azerbaycan'ın bu değerleri göz ardı ederek diğer ülkelerle aynı düzeyde bir politika uygulaması çok makul değildir.²⁰⁶ Bunun yanında Türkiye'nin, Azerbaycan'ın önem verdiği konularda yanında yer alması doğrultusunda bu karşılıklı bağlılık devam etmektedir. Bunula birlikte Ermenistan'la ticari ilişkilere başlayabileceği söylemleriyle Mayıs 2003'de Madrid'de yapılan NATO Dışişleri Bakanları toplantısı vesilesiyle dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve dönemin Ermenistan Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan ikili görüşme yaptı. Yapılan bu görüşme oldukça verimli geçti. Bu görüşmeye Azerbaycan'ı da ilave edilmesi konusunda fikir birliğine varıldı. Görüşmenin yapılmasını tetikleyen en önemli faktör Türkiye'nin AB'ye girme durumu ve ekonomik açıdan zor zamanlar yaşayan Ermenistan'ın da AB ile komşu olma potansiyelidir. Konuya ilişki Türkiye tarafından Ermenistan'a 4 şart ireli sürüldü, bunlar:

- Tarihten husumet çıkarılmamalı, Erivan yönetimi soykırım iddialarını sürdürmemeli. Bu konunun tarihçilere bırakılmasına onay vermeli.
- Ermeni anayasasında yer alan Türkiye'den toprak talep edilmesine yönelik madde çıkarılmalı.
- Ermeni güçleri, işgal altında tutulan Karabağ'dan çekilmeli.

²⁰⁶ Sinem Karadağ, Gözde Toprak, "Duygusal Birliktelikten Stratejik Ortaklığa Türkiye Azerbaycan İlişkileri", Santral İstanbul, Küresel Sorunlar Platformu, İstanbul, s. 4. https://www.academia.edu/10320557/Duygusal_birliktelikten_stratejik_ortakl%C4%B1%C4%9Fa_T%C3%BCrkiye_Azerbaycan_ili%C5%9Fkileri (Erişim Tarihi. 05.05.2019)

- Azerbaycan ile Nahçıvan arasında güvenlik koridoru oluşturmali.²⁰⁷

İlham Aliyev'in ilk döneminde ortaya çıkan tabloda Türkiye – Azerbaycan ekonomik ilişkileri çeşitli alanlarda 4 kata yakın bir oranda arttı. Bunda önemli bir oranda farklılık yaratacak noktaların başında da “yakıt ve yağ” ithalatı gelmektedir. 2004 yılında, 70 milyon dolar civarlarındayken 4 yıllık dönemde 800 milyon dolarları geçen bir ticaret hacmi oluşmaya başladı.²⁰⁸

Azerbaycan'ın ekonomisinin genel yapısına bakılacak olursa toplam ticaret hacmi 28.2 milyar dolardır. Bunun 17.9 milyar doları ihracat, 10.3 milyar doları ise ithalatını oluşturur. Bu rakamlara bakıldığı zaman 7.6 milyar dolar civarında ihracat fazlası vermektedir. Bunun nedeni de petrol gibi enerji yakıtlarının ticaretinde önemli bir yer etmesinden kaynaklanmaktadır. 30 milyar dolara yaklaşan ticaret hacminde ticaret ortakları olarak bölge ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Rusya, İtalya, Türkiye, Hindistan, İsrail, Romanya bu sıralamada ilk başlarda yer alan ülkeler olarak görülmektedir. Azerbaycan dış piyasaya temel olarak: Ham petrol ve türevleri, gıda ürünleri, alüminyum, tekstil vb ürünleri satmaktadır. Bunun yanında: Makine ve ekipmanları, otomotiv, tütün mamulleri, gibi ürünleri de dışardan almaktadır. Azerbaycan bu noktada en önemli gelir kaynağının enerji kaynakları olduğunun anlaşılması açısından önemlidir. Bir diğer noktada bu sektörün toplam gelirden %50'den fazla yer kaplaması Azerbaycan açısından bir sorun oluşturacağı düşünülmektedir.

Türkiye özelinde bakıldığı zaman Türkiye, Azerbaycan'a demir-çelik, inşaat, temizlik malzemeleri, radyo ve televizyon yayını için verici cihazlar vb. ürünler gönderirken petrol ve doğal gaz, plastik ürünleri, işlenmemiş alüminyum, organik kimyasal maddeler gibi ürünleri de Azerbaycan'dan almaktadır. 2002 dönemi sonrasında iki ülkenin birbirine yaptığı yatırımlar toplam 23 milyar dolar civarına ulaştı. Bu da iki ülke arasındaki ilişkilerin 2000 sonrası seyrinin genel bir haritasını oluşturmaktadır.²⁰⁹

Ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmını petrol sektöründen sağlanması Azerbaycan açısından “Hollanda Sendromu” olarak adlandırılan sürecin yaşanmasına

²⁰⁷ “Ankara – Erivan ticaret sinyali”, *Hürriyet*, 06.05.2003

²⁰⁸ Mehmet Dikkaya, *a.g.e.*, s. 236.

²⁰⁹ “Azerbaycan'ın Ekonomisi”, *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, <http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 05.05.2019)

neden olacağı söylenmektedir. Bu noktada Azerbaycan petrol endeksli ekonomisini bu süreçte canlı tutarken diğer yönden Türkiye üzerinden ortaya koyduğu ticaret gelirleriyle birlikte kalkınma hamleleri de gerçekleştirmektedir. Bu noktada Türkiye ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinin yanında bazı örnekler elde etme açısından da bu ticaretin Azerbaycan'a büyük katkısı bulunmaktadır.²¹⁰

“Kaynak Laneti” veya “Hollanda Hastalığı / Sendromu”, olarak adlandırılan bu durum kaynakların fazla olmasına rağmen kaynakları daha azalan ülkelere oranla ekonomisinde yaşanan ilerlemenin aynı düzeyde hatta daha geri de olması durumu olarak adlandırılır. Doğal kaynakların fazla olması ve bu kaynaklar üzerinden sürekli bir ticaret içerisinde olmanın sonucunda başka sektörlerde yaşanacak gerileme ile birlikte tek bir üretimin artması ve diğerlerinin azalmasına neden olacaktır. Bu da toplam üretimin azalmasına neden olacağından olumsuz sonuçların doğuracaktır. Sendromun ortaya çıkışında temel olarak kaynak ticaretinden gelen yabancı sermayenin ve kaynaklarda yaşanan ücret artışları sonucunda oluşan döviz girişinin çok aşırı düzeyde gerçekleşmesi olarak gösterilmektedir.²¹¹

Bu noktada aşırı döviz girişinin yarattığı olumsuzluğa değinilecek olursa çok fazla döviz girişinin gerçekleşmesi yerel paranın değerlenmesine neden olmaktadır. Bu da ithalatı artırırken ihracatın azalmasına neden olacaktır. Bir başka değişle sanayileşmenin önünü kesecektir. Üretilen malın satışının gerçekleşmemesi içeride sorunların oluşmasına neden olacaktır.

Azerbaycan özelinde duruma bakıldığında da petrol üretiminden elde edilen döviz doğrultusunda bir ekonomik gelişmenin gerçekleşmemesi durumu bu hastalığın ortaya çıkmasına neden olacaktır. İngiltere, Norveç, Meksika ve Nijerya: petrol sektöründe, Kolombiya: kahve üretimi sonrasında Hollanda sendromu ile karşı karşıya kaldı. Azerbaycan'da, bu bağlamda mevcut ekonomik gelirlerinin yarısından fazlasının enerji kaynaklarına endeksli olması bu sorunla karşılaşacakları endişesinin oluşmasına neden oldu. O yüzden de çeşitli programların uygulamaya konulması hedeflendi.

Azerbaycan, petrol sektörüne dayalı ekonomisini düzeltmek için “2009-2013 Yılları Arasında Sosyal-Ekonomik Kalkınması Devlet Programı” ortaya koydu. Bu

²¹⁰ Mehmet Dikkaya ve Mehmet Özdemir, **a.g.e.**, s.160

²¹¹ Mehmet Mercan, İsmet Göçer, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski: Ampirik Bir Analiz. , **Hakkari Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 32, Sayı. 2, 2014, s. 253.

program ile birlikte petrol üzerine kurulu ekonominin farklı sektörlerden de ekonomik kazanç elde edebilmeyi, sektörlerin çeşitlendirilmesi ve bölgesinde etkin bir durumda olmayı amaçladı. “2008-2011 Devlet Yatırım Siyaseti” ile enerji kaynakları etrafında gelişen ekonominin farklı alanlara yayılabilmesi için “enerji, tarım, su kaynakları, ulaşım, eğitim, sağlık ve ekoloji vb.” alanlarına dönük yatırımların artırılmasını hedeflemişlerdir. Ekonomisinin büyük bölümünü enerji alanından kazanılmasına rağmen GSYH’yı tek kaynaklı bir ticaret hacminin dışarısına çıkarmayı amaçlamışlardır. Bunun için de enerjinin yanında tarım ve turizm gibi alanlara da öncelik vermeyi hedeflemişlerdir²¹². Azerbaycan bu ekonomik hedefin yanında düzenlemesi gereken bir noktada serbest piyasa anlayışına olan bağlılığıdır. Ancak bu konuda Azerbaycan’ın eksiklik taşıması ve ekonominin her alanında devlet müdahalesinin açık olması ekonomiye getirilecek bu gibi yeniliklerin önüne geçmektedir.

7 Şubat 2007’de TAV Hava Limanları Holding tarafından inşa edilen Tiflis Uluslararası Havalimanı açılışına dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, dönemin Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev katıldı. Açılış töreninin ardından Bakü–Tiflis–Kars Demiryolu projesine ilişkin 3 taraflı anlaşma imzalandı. Anlaşma ile ilgili konuşan Başbakan Erdoğan; *“Projenin yaşama geçmesiyle, tarihi İpek Yolu’nun canlandırılmasında önemli bir adım atılacaktır. Demiryolunun inşa edilmesiyle her istasyonun bir barış, dostluk ve dayanışma istasyonu olarak dünyaya mesaj verecektir”* dedi.²¹³ Londra’dan Şanghay’a kesintisiz tren yolculuğunu sağlayan, “İpek Demiryolu” adlandırılan Bakü – Tiflis – Kars (BTK) Demiryolu projesinin imzaları 7 Şubat 2007 tarihinde Tiflis’te atıldı. Toplam maliyeti 400 milyon olması beklenen BTK projesi bittiği takdirde yıllık 5 milyon ton, 2 yıl sonra ise 10 milyon ton kapasiteli yük taşıması beklentileri mevcuttu.²¹⁴

²¹² “Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, T.C. Ticaret Bakanlığı, 31.08.2018, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/azerbaycan/ulke-profil/dogrudan-yabanci-yatirimlar>, (Erişim Tarihi: 06.05.2019)

²¹³ “Kafkaslar’a demir ağ”, **Cumhuriyet**, 08.02.2007

²¹⁴ “İpek Yolu raylar üzerinde canlanacak, Londra – Şanghay kesintisiz bağlanacak”, **Hürriyet**, 08.02.2007

Kasım 2007’de Azerbaycan ziyareti yapan dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Azerbaycan’dan sonra Gürcistan’a giderek Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesinin temel atma törenine katıldı.²¹⁵

Azerbaycan’da kurulan ilk ve en büyük şirket olan DHT Holding Yönetim Kurulu Başkanı Dağıstan Turanlı Nisan 2010’da basın mensupları ile görüştü. Yapılan bu görüşmede Turanlı; *“Türk işadamlarına sitem ediyorum. Çok enteresan yerler seçip yatırım yapıyorlar. Uçak dolusu insanlar Afrika’dan dünyanın ulaşılmayacak noktasına gidiyorlar. Yolları açık olsun... Mısır’a bir şey söylemiyorum da oraya yaptıklarınının 10’da 1’ini buraya yapsınlar”* diyerek Azerbaycan için yatırımlar konusunda yeterince teşvik edilmediği konusunda fikir bildirisinde bulundu.²¹⁶

Azerbaycan’ın ticaret hacminde yaşanan dengesizliğin düzenlenmesi adına uygulanan programların neticesini ilerleyen dönemlerde alınmaya başlamıştı. Bu doğrultuda 2013’de sonlanan program sonrasında enerji kaynakları dışında yer alan sektörlerin ticaret hacmi içerisindeki konumu %8 oranında bir artışın yaşanmasını sağladı.²¹⁷ Bu da Azerbaycan ekonomisi adına önemli bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü tek kaynağa dayalı ekonomiler ticaret ilişkilerinin ve yeni kaynak yollarının oluşması veya oluşmaması durumuna göre değişiklik göstermektedir. Bu da ekonominin bir belirsizlik içerisinde olmasına neden olmaktadır.

Enerji sektörü dışındaki yatırımlara önem vermek isteyen Azerbaycan’da 2014’te yürürlüğe giren yeni program öncülük etmeye başladı. 2015-2020 yılları arasındaki dönemi kapsayan bu yeni program ile birlikte Azerbaycan, teknolojik yatırımların ve sanayi yönetiminin de etkin bir duruma gelmeyi amaçlamaktadır. Alüminyum, karbamid, plastik imalatı, çöplerin tekrar üretimi, gemicilik, otomobil fabrikaları, altın gibi çeşitli fabrikaların kurulmasına öncelik verilerek ekonomik çeşitliğin artırılmasını sağladı. Bunların yanında tarımsal üretiminde teknolojik olarak yenilerek daha kolay üretim sağlanması bir başka hedef noktasıdır.²¹⁸

²¹⁵ “Bakü-Tiflis-Kars demiryolu temelini atacak”, **Hürriyet**, 19.11.2007

²¹⁶ “Turanlı: Azerbaycan’a yatırım teşvik edilmiyor”, **Cumhuriyet**, 06.04.2010

²¹⁷ “2014 Yılı 1. Dönem Raporu”, **Azerbaycan Respublikası Devlet Statistika Komitesi**, <http://www.stat.gov.az/news/?id=2178>, (Erişim Tarihi: 06.05.2019)

²¹⁸ Ali Hasanov, **a.g.m.**, s. 4.

Tekfen İnşaat'ın Azerbaycan'da yapımına devam ettiği projelerin değeri 2 milyar dolara ulaşmıştır. 14'ü tamamlanan, 4'ü devam eden proje olmak üzere Tekfen İnşaat, Azerbaycan'da 18 projesi mevcuttur. Özellikle SOCAR Tower ve Azerbaycan Bakü Olimpiyat Stadyumu Projeleri gibi prestijli projeler yürütmüştür.²¹⁹

Azerbaycan merkezli Pasha Bank, Aksoy Holding bünyesinde faaliyet gösteren Taib Yatırım Bank'ın çoğunluk hisselerini aldı. Pasha Bank yapmış olduğu açıklamada özellikle Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan arasında artan ekonomik faaliyetlerden dolayı Türk bankacılık piyasasına girmeye karar verdiğini dile getirdi.²²⁰

Türkiye – Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 2011 yılından sonra, önceki yıllara göre 8 kat arttı. Bu konuda Cumhuriyet Gazetesi'ne Türkiye Azerbaycan İş Konseyi başkanı Cengiz Gül açıklamalarda bulundu. İki ülke arasında ticaret hacminin daha da geliştirilebileceği konusunda konuşan Konsey Başkanı Gül; ‘İthal ürünlerin fiyatlarının artmasının Türkiye açısından sıkıntı yaratacağını düşünmüyorum. Çünkü biz, günlük ihtiyaç malzemeleri satıyoruz. Ancak önemli bir lüks tüketim de var. Azeriler bu lüks tüketim için daha çok Avrupa'yı, özellikle de İtalya'yı tercih ediyor. Ancak son görüşmeler durumu bizim lehimize çevirebilir. Çünkü İtalya'nın pahalı lüksü yerine Türkiye'nin daha uygun fiyatları tercih edilir hale gelebilir’ dedi. Gül'ün verdiği bilgiye istinaden Türk şirketleri 2009 yılında Azerbaycan'a ortalama 1 milyar manat (o dönemde bu para 1 milyar euro'ya tekabül ediyordu) vergi ödediklerini ifade etti. Türkiye Azerbaycan'a makine ve mekanik cihazlar, yedek parça, demir ve çelikten eşyalar, elektrikli makine, mobilya, otomotiv, kara taşıtları, mineral yakıtlar, petrol ve türev ürünlerini ihraç ediyor.²²¹

Mayıs 2015'de Bakü'de B20 toplantısı gerçekleştirildi. Toplantıda konuşma yapan SOCAR Başkanı Rövnag Abdullayev; ‘‘2008-2014 yılları arasında SOCAR olarak Petkim'e 2.2 milyar dolarlık yatırım yaptık. Önümüzdeki 8 yıl içinde Petkim'e 10 milyar dolarlık daha yapacağız’’ dedi. Toplantı sonrasında SOCAR ile Türkiye

²¹⁹ ‘‘Tekfen'den Azerbaycan'a 2 Milyar Dolarlık Proje’’, **Cumhuriyet**, 08.12.2014

²²⁰ ‘‘Pasha Bank resmen Türkiye'de’’, **Cumhuriyet**, 31.12.2014

²²¹ ‘‘Azerilerden lüks fırsat’’, **Cumhuriyet**, 23.02.2015

Odalar ve Borsalar Birliği arasında stratejik işbirliği ile ilgili olarak protokol imzalandı.²²²

Ziraat Bankası, Temmuz 2015’de Bakü’de faaliyete başladı. 50 milyon manat (o dönem yaklaşık 47 milyon dolar yapıyordu) sermaye ile kurulan Ziraat Bankası, ilk etapta İçerişehir/Bakü şubesini hizmete verdi. Bankanın Azerbaycan’da faaliyet göstermesindeki amaç, iki devlet arasında ticaretin gelişimini sağlamak olarak belirtildi.²²³

Azerbaycan-Türkiye ticaretinde 2015’e kadar olan 15 yıllık dönemi göz önüne alındığında Türkiye, Azerbaycan ithalatının %1.42’lik bir kısmı oluştururken; Türkiye, ihracatında Azerbaycan’ın toplam ihracata oranı yaklaşık %1.42’ni bulmaktadır. Türkiye’nin ihracat sıralamasında Azerbaycan ilk 20 içerisinde yer almaktadır.²²⁴

2015 yılı itibariyle Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 2.1 milyar dolardan biraz fazladır. Bu ticaret hacmi büyük bir çoğunlukla Azerbaycan lehine gelişti. Türkiye’nin, Azerbaycan’a olan ihracatı, 232 milyon dolar iken Azerbaycan’ın, Türkiye’ye olan ihracatı yaklaşık olarak 1.9 milyar dolar civarındadır. Bu da yaklaşık olarak 9 katına denk gelen bir miktardır. 2015 yılı için oluşan ticaret dengesinde Türkiye, 1.6 milyar dolar civarında bir açık verdi.²²⁵ Bu da ikili arasındaki ticaret sektörlerinin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

2016 yılı için bakıldığında Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 1.5 milyar dolardan biraz fazladır. Bu rakam bir önceki yıla göre 600 milyon dolar gibi bir azalmanın yaşandığını göstermektedir. Yine ticaret hacmi büyük bir çoğunlukla Azerbaycan lehine gelişti. Türkiye’nin, Azerbaycan’a olan ihracatı, 278 milyon dolar iken Azerbaycan’ın, Türkiye’ye olan ihracatı yaklaşık olarak 1.3 milyar dolar civarındadır. Bu da yaklaşık olarak 6 katına denk gelen bir miktardır. 2016 yılı için oluşan ticaret dengesinde Türkiye, 1 milyar dolar civarında bir açık verdi.²²⁶ 2016 yılı açısından yaşanan bu düşüşte Türkiye neredeyse aynı oranda kalmasına rağmen Azerbaycan’ın Türkiye’ye olan ihracatında bir azalma meydana geldi.

²²² ‘‘SOCAR’dan Petkim’e dev yatırım’’, **Cumhuriyet**, 15.05.2015

²²³ ‘‘Ziraat Azerbaycan’da faaliyete başladı’’, **Cumhuriyet**, 28.07.2015

²²⁴ Ulviyye Aydın, **a.g.m.**, s. 41.

²²⁵ ‘‘2015 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi. 08.05.2019)

²²⁶ ‘‘2016 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’, **T.C. Ticaret Bakanlığı**, <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi. 09.05.2019)

Türk şirketlerinin Azerbaycan pazarındaki etkisi piyasada tanınırlık elde etmesiyle beraber artış göstermektedir. Bu artışın daha fazla olmamasının nedenleri arasında Azerbaycan'ın uyguladığı gümrük vergileri etkili olmaktadır. Azerbaycan bu gümrük vergisini Rusya'ya uygulamaması pazarda etkin rol oynamasının başında gelmektedir. Bunun yanında Azerbaycan pazarına giren bazı ülkeler (ABD, Rusya, İngiltere) enerji alanında etkinlik sağlarken Türkiye çeşitli sektörlere etkin olmaya çalışmaktadır. Türkiye merkezli şirketlerin 2016 itibariyle 10 yıllık dönemde 5.5 milyar doları buldu. Bunun yanında toplam Türk yatırımı ise 9 milyar doları geçti. 2600'den fazla Türk şirketi ile Azerbaycan açısından önemli bir yatırımcı olmanın yanında 30 bine yakın istihdam da oluşturmaktadır. Türk şirketleri genel itibariyle yatırımlarını "telekomünikasyon, bankacılık/sigorta, ulaştırma, gıda ticareti, tekstil, eğitim, mobilya ve inşaat malzemeleri sektöründe yaptı. Türkiye'nin yabancı ülkelerde gerçekleştirdiği inşaat faaliyetleri Azerbaycan açısından önemli bir yer tutarak 12 milyar dolar değerinde proje yaptı. Türkiye'de ise 1.956 Azerbaycan merkezli şirket faaliyete bulunmaktadır. Bu şirketler genel olarak şu alanlarda: Toptan ve perakende ticaret; inşaat; gayrimenkul, kiralama ve iş faaliyetleri; ulaştırma, haberleşme ve depolama hizmetleri; imalat sanayi; oteller ve lokantalar; diğer toplumsal, sosyal ve kişisel hizmet faaliyetleri; tarım, avcılık ve ormancılık; sağlık işleri ve sosyal hizmetler; madencilik ve taş ocakçılığı; elektrik, gaz ve su; eğitim hizmetleri, vb. alanlarda" çalışmaktadır. 2016 itibariyle 10 yıllık dönemde Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen yatırım 4,8 milyar dolardır.²²⁷

2017 yılı itibariyle Türkiye – Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 1.7 milyar dolar civarında sonuçlanarak bir artış görüldü. Türkiye'nin, Azerbaycan'a olan ihracatı, 350 milyon dolara çıkarken Azerbaycan'ın, Türkiye'ye olan ihracatı da yaklaşık olarak 1.3 milyar dolar civarına yükseldi.²²⁸ 2017 yılı için oluşan ticaret dengesinde Türkiye, 1 milyar dolar civarında bir açık vererek geçen dönemle benzer bir orana tekrar ulaştı. Türkiye açısından ihracatta yaşanan artış devamlılığını korumaktadır.

2018'e bakıldığında Türkiye, Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 1.8 milyar dolardan civarında gerçekleşti. Geçen yıla oranla iki tarafında ithalat verilerinde artış

²²⁷ U. Aydın, **a.g.m.**, s.42.

²²⁸ "2017 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu", **T.C. Ticaret Bakanlığı**, <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi. 09.05.2019)

yaşanti. Türkiye'nin, Azerbaycan'a olan ihracatı, 378 milyon dolar iken Azerbaycan'ın, Türkiye'ye olan ihracatı 1.4 milyar doları buldu. 2018 yılında iki tarafında artan ithalat verileri etrafında yeni oluşan ticaret dengesi 1.1 milyar dolar civarında Azerbaycan lehine gerçekleşti.²²⁹ Azerbaycan 2016 yılı haricinde Türkiye'ye karşı olan ithalatını sürekli olarak arttırdığı görülmektedir. Bu noktada değinilmesi gereken asıl noktada 2016 yılının verilerinin kötü olmadığıdır. 2015 yılında gerçekleşen ithalat rakamlarının çok yüksek olması sebebiyle bu dönemde bir azalma yaşandığı görülmektedir.

Son olarak da 2019 yılının ilk 9 aylık dönemi için iki ülke arasında gerçekleşen ticarete bakılacak olursa 2019'da Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 1 milyar 250 milyon dolar civarında gerçekleşti. Türkiye'nin, Azerbaycan'a olan ihracatı, 980 milyon dolar olduğu halde Azerbaycan'ın, Türkiye'ye olan ihracatı yaklaşık olarak 270 milyon dolar civarında oluştu. Bu da yaklaşık olarak taraflar arasındaki farkın 3 kata yakın bir oranda olduğunu göstermektedir.²³⁰ Türkiye – Azerbaycan İthalat ve İhracat Hacimlerinin 2019'da ilk 9 aylık verilerin de dahil olmak üzere son 5 yıllık dönem incelendiğinde Azerbaycan'la olan ticaret hacminin ne durumda olduğu ve önümüzdeki dönemlerde nasıl gelişeceği görülecektir.

Türkiye – Azerbaycan arasında değinilmesi gereken bir diğer noktada iki ülke arasında gerçekleşen ticarete hangi ürünlerin daha fazla ihracatta kullanıldığı ve Türkiye – Azerbaycan arasında oluşan ihracat gelirleri farkının neden kaynaklandığıdır.

Azerbaycan'ın, Türkiye ile olan ihracatında 2015 yılında temel olarak şu maddelere önemli bir gelir kaynağı oldu. Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri: 42,588 milyon dolar, debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanenler, boyalar, pigmentler,vb, vernikler, vb, macunlar, mürekkepler: 42,846 milyon dolar, sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları: 70,934 milyon dolar, plastikler ve mamulleri: 174,473 milyon dolar, ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü: 42,396

²²⁹ “2018 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu”, T.C. Ticaret Bakanlığı, <https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi. 09.05.2019)

²³⁰ “Dış Ticaret İstatistikleri: 2019 Raporu”, TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (Erişim Tarihi. 11.05.2019)

milyon dolar, demir ve çelik: 58,826 milyon dolar, demir veya çelikten eşya: 147,836 milyon dolar, alüminyum ve alüminyumdan eşya: 59,388 milyon dolar, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları: 196,285 milyon dolar, elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı: 148,226 milyon dolar, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı: 68,457 milyon dolar, mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar: 129,510 milyon dolar, çeşitli mamul eşya: (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.) 66,889 milyon dolar olarak gerçekleşti. Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracat kalemleri de şunlardır; Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar: 19,653 milyon dolar, organik kimyasal ürünler: 26,869 milyon dolar, plastikler ve mamulleri: 62,560 milyon dolar, alüminyum ve alüminyumdan eşya: 67,844 milyon dolar, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar: 13,140 milyon dolar, nikel ve nikelden eşya: 11,592 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiş olup Azerbaycan açısından değerlendirmeye alınmayacak seviyeler neredeyse Türkiye açısından en önemli sektör halinde bulunmaktadır.²³¹

2018 yılı açısından Azerbaycan ve Türkiye'nin ticaret ürünlerine bakılacak olursa, Azerbaycan açısından şunlar yer almaktadır: Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yağlama müstahzarları, mumlar, bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları: 44,181 milyon dolar, demir veya çelikten eşya: 89,794 milyon dolar, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları: 240,962 milyon dolar, elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı: 165,182 milyon dolar, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı: 51,122 milyon dolar, mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb. prefabrik yapılar: 67,134 milyon dolar düzeyinde gerçekleşmiş ve bazı sektörlerde

²³¹ Bilateral Trade Between Turkey and Azerbaijan Product: TOTAL All Products'' **TRADE MAP**, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, (Erişim Tarihi. 12.05.2019)

devamlılık sağlanırken bunların yanına yeni alanlarda eklenti. Türkiye ise Azerbaycan'a 2018 yılı içerisinde bu ürünler üzerinden ihracat gerçekleştirdi; Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar: 31,763 milyon dolar, organik kimyasal ürünler: 55,106 milyon dolar, plastikler ve mamulleri: 44,952 milyon dolar, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat: 81,355 milyon dolar, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar: 26,732 milyon dolar, demir ve çelik: 13,323 milyon dolar, bakır ve bakırdan eşya: 17,186 milyon dolar, alüminyum ve alüminyumdan eşya: 67,215 milyon dolar, silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı: 25,569 milyon dolar tutarında yapıldı. Türkiye'nin açısından bu noktada önem kazanan nokta daha önce Azerbaycan ihracatında yüksek çıkan bazı noktaların Türkiye tarafından artık ihraç ediliyor olması ve bunun yanında Türkiye tarafında ürün ağıının ihracatta artırılması olarak gösterilmelidir.²³²

Son olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin birbirine dönük gelişen ihracatında 2019 yılının 4 aylık dönemine bakılacak olursa Azerbaycan için ihracat ürünleri şu alanlarda gerçekleşti; Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları: 71,565 milyon dolar, elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı: 39,449 milyon dolar, demir veya çelikten eşya: 27,895 milyon dolar, plastikler ve mamulleri: 28,439 milyon dolar, silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı: 18,375 milyon dolar, mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar: 16,503 milyon dolar düzeyinde ilk 4 aylık süreyi geçirdi. Türkiye ise toplam ihracatında 4 aylık süreçte şu alanlarda ön plana çıktı; Alüminyum ve alüminyumdan eşya: 10,082 milyon dolar, demir ve çelik: 9,479 milyon dolar, bakır ve bakırdan eşya: 5,495 milyon dolar, pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat: 63,263 milyon dolar, plastikler ve mamulleri: 40,333 milyon dolar, organik kimyasal ürünler: 10,256 milyon dolar, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar: 4,392 milyon dolar tutarında gerçekleşti.

²³² "Bilateral Trade Between Turkey and Azerbaijan Product: TOTAL All Products" **TRADE MAP**, https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1, (Erişim Tarihi. 12.05.2019)

Türkiye'nin ilk 4 aylık dönemde elde ettiği ithalat gelirlerinde etkili olan alanlar diğer yıllarla karşılaştırıldığında son dönemle benzerlik göstermektedir.²³³ Bunun yanında daha önce Azerbaycan'dan alınan ürünlerin artık Azerbaycan'a satılıyor olması da Türkiye adına önemli bir gelişmedir. Buna rağmen Türkiye hala Azerbaycan'la olan ticaret ilişkisinde en yüksek değere sahip ürünün Azerbaycan için orta değerinde bir ürün olması da Türkiye açısından dikkate alınması gereken bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Bazı alanlarda da iki tarafında etkili olması ve bu alanlarda birbirlerinin ihtiyaçlarını gidermeleri de bu noktada önemli bir taraftır. Bu noktada da demir ve çelik ürünleri önemli bir konumdadır. İki taraf içinde ihracatın en önemli kalemleri arasında yer alması açısından ikili ekonomik ilişkilerinde en önemli ihracat ürünü olmasa da ikisinin de ortak bir ticaret ürünü olduğu ortadadır.

Harita 1: Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Projesi

Kaynak: ‘‘Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu açıldı’’, TRT Haber, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/baku-tiflis-kars-demiryolu-acildi-339560.html> (Erişim Tarihi: 23.07.2019)

Londra'dan Şanghay'a kesintisiz tren yolculuğunu sağlayan, ‘‘İpek Demiryolu’’ adlandırılan Bakü–Tiflis–Kars (BTK) Demiryolu projesinin imzaları 7

²³³ ‘‘Konularına Göre İstatistikler: 2019 Raporu’’, TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 13.05.2019)

Şubat 2007 tarihinde Tiflis'te atıldı. Kasım 2007'de BTK projesinin temelleri Gürcistan'da atıldı. Bu projenin Türkiye kısmının temeli ise 24 Temmuz 2008'de Kars'ta atıldı. Bu proje kapsamında toplam uzunluğu 838 km olan demiryolunun, 76 kilometresi Türkiye'den, 259 km'si Gürcistan'dan ve 503 km'si ise Azerbaycan'dan geçiyor. BTK için Gürcistan kısmında 105 km yeni demiryolu hattı yapıldı, 154 km'lik ray yenilendi. Azerbaycan'da ise 503 km'lik demiryolu hattı projeye uygun hale getirildi. 30 Ekim 2017 tarihinde Bakü – Tiflis Kars Demiryolu'nun resmi açılış töreni gerçekleştirildi. BTK Demiryolu Hattının açılması ile birlikte ilk etapta 1 milyon yolcu ve 6,5 milyon ton yük taşıma kapasitesi, 2034 yılında ise 3 milyon yolcu ve 17 milyon ton yük taşıma kapasitesine sahip olması beklenmektedir. Toplam maliyeti 600 milyon dolar olarak projenin, 422 milyon doları BTK demiryolu hattının yenilenme maliyetini oluşturmaktadır.²³⁴

2. 2. ENERJİ İLİŞKİLERİ

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin temel noktasını enerji yatırımları ve ticareti oluşturmaktadır. Burada Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynakların etkisi ile birlikte Türkiye'nin de enerji ihtiyacı her geçen yıl artmasının bir sonucu olarak gösterilmelidir. Bunun yanında Türkiye'nin aynı zamanda enerji koridoru bir ülke olma düşüncesi de Azerbaycan ile olan ekonomik ilişkilerin enerji alanında gelişmesini sağlamaktadır. Azerbaycan açısından Türkiye'nin oynayacağı transit ülke konumu hem Rusya tekelinden kurtulmasına hem de enerji fiyatlarının belirlenmesinde etkili olması açısından önemli bir durumu oluşturmaktadır.

Hazar petrolünün Batı devletlerinin pazarlarına ulaşımını sağlayan Bakü–Tiflis–Ceyhan ham petrol boru hattı projesi çerçevesinde Gürcistan ile yaşanan küçük sorunlar aradan kaldırıldı. 21-23 Ocak 2000 tarihlerinde Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve ABD'li yetkililerin Ankara'da buluşarak yaptıkları toplantı sonucunda bu konudaki pürüzler atlatıldı. Aralık 1999 tarihinde Azerbaycan ve Gürcistan arasında yapılan BTC görüşmesinde yaşanan ekonomik ve ekolojik sorunlar

²³⁴ “Bir Bakışta: Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Projesi”, UTİKAD, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/10325/bir-bakista-baku-tiflis-kars-demiryolu-projesi> (Erişim Tarihi: 23.07.2019)

nedeniyle normalde 1 Ocak 2000 tarihinde yapılması beklenen anlaşma için mutabakat sağlanamamıştı.²³⁵

BTC projesi çerçevesinde Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki sorunlar çözüldükten sonraki süreç için Türkiye, ekonomik külfet altına girdi. Türkiye, boru hattının yapımı için 1.4 milyar dolar ve toplamda 2.4 milyar doların üstünde maliyeti üstlendi ancak buna karşılık Türkiye'nin boru hattını kontrol etmesi söz konusu dahi olmadı ve yalnızca geçiş ücreti alacaktır. Ankara'nın BTC konusundaki tutumunun sebebi ekonomik açıdan ziyade siyasi açıdan stratejik bir hamle durumundadır.²³⁶

Azerbaycan petrolünün Batı'ya taşınmasını sağlayan Bakü – Ceyhan boru hattında 30 Nisan 2000 tarihinde Washington'da yapılan anlaşmalarla önemli bir aşama daha kaydetti. Bu önemli aşama, Rusya'nın Gürcistan'a karşı verdiği *‘‘Benim cephemde kalırsan aynı çıkarları daha kolay elde edersin’’* sinyallerine karşılık, Gürcistan *‘‘Ev sahibi ülke’’* anlaşmasını imzaladı. Konu ile ilgili olarak Türkiye'yi orada temsilen bulunan Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Mithat Balkan; *‘‘Önce parlamentolar onaylayacak ve artık ondan sonra sponsorlara gidebileceğiz ve finansman arayışına girebileceğiz. Bakü – Ceyhan boru hattının bütün hukuki yapısı tamamlanmıştır. Şimdi artık piyasaya çıkacağız. En önemli aşama geçildi. İşte anlaşmalar. Eksik halkayı da bugün tamamladık, gelin buna yatırım yapın diyeceğiz’’* diye ifade etti.²³⁷

Bakü – Ceyhan boru hattında Gürcistan ile anlaşmaya varılması ve Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan parlamentolarının onayından sonra gözler bu sefer de *‘‘Sponsorlar Toplantısı’’*na yöneldi. O dönemde Kazakistan'ın Doğu Kaşagan bölgesinde bulunan yeni petrol rezervlerinin Bakü – Ceyhan'a ilave edilmesi ile sponsor desteğini de oluşturmak daha da kolaylaştı. Kazakistan tarafından yapılan bu destek sayesinde AIOC (Azerbaycan Uluslararası Petrolleri İşletim Konsorsiyumu) dahili ve harici şirketleriyle, OPEC, American Eximbank ve başka ABD şirketleri ile danışma toplantısı yapma arefesine geldi.²³⁸

Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Gürcistan'ın eski meslektaşı Irakli Menagarişvili'nin daveti üzerine 26 Ekim 2000 tarihinde Tiflis ziyareti yaptı.

²³⁵ *‘‘Bakü-Ceyhan'da pürüzler giderildi’’*, **Hürriyet**, 25.01.2000

²³⁶ *‘‘Bakü-Ceyhan'ın yükü Ankara'nın omzunda’’*, **Cumhuriyet**, 24.03.2000

²³⁷ *‘‘Bakü – Ceyhan'da büyük adım’’*, **Hürriyet**, 30.04.2000

²³⁸ *‘‘Bakü – Ceyhan'a Kazak Desteği’’*, **Cumhuriyet**, 05.05.2000

Türkiye – Gürcistan ilişkilerine ilave olarak İsmail Cem BTC konusunda ; *“Azerbaycan’ın Şahdeniz doğalgaz yatağındaki kaynakları, Orta Asya ve Kafkasya’daki dengeye yeni bir faktör getiriyor”* dedi. Konuya ilişkin olarak *“Gerçekleşmekte olan Bakü – Tiflis – Ceyhan projesi sadece iki ülkenin değil, bütün bölgenin, Avrupa ve Asya’nın konumunu geliştirecek bir projedir”* diyerek düşüncelerini belirtti. Yapılan ziyaret esnasında Bakü – Tiflis – Kars demiryolu projesinin de Türkiye için önemli bir stratejik hamle olduğunu ifade etti.²³⁹

Sezer’in daveti üzerine Aliyev, 13-17 Mart 2001 tarihleri arasında 5 günlük Türkiye ziyaretine geldi. GATA’da sağlık kontrollerinden geçen Aliyev, Sezer ile buluşmasında ekonomi, Karabağ sorunu ve ermeni soykırımı iddialarının kabulü ile ilgili konular hakkında görüşmeler yapıldı. Yapılan bu görüşmede doğalgaz ile ilgili anlaşmalar iki ülkenin enerji bakanları tarafından imzalandı. Doğalgazın alım satım konusundaki anlaşmaları ise BOTAŞ ve SOCAR genel müdürleri tarafından imzalandı.²⁴⁰

Türkiye için de 21. Yüzyılın projesi olarak ifade edilen BTC ham petrol hattı, o dönemlerde Türkiye’de yaşanan ekonomik bunalım ve siyasi tıkanıklığa rağmen oldukça hızlı bir şekilde ilerlemiştir. Bu proje sayesinde Türkiye, Avrupa – Asya arasında “enerji koridoru” rolünü üstlenmiş oldu. Hazar Denizi’nde toplamda 17 – 33 milyar varil civarı petrol olduğu düşünülmektedir ki, bu rakamın ne kadar ciddi olduğunu anlamak için ABD’nin petrol rezervinin 29 milyar varil, Kuzey Denizi’ndeki petrolün 15 milyar varil olduğu göz önünde bulundurulduğunda ortaya çıkmaktadır. BTC’nin ilk olarak Azerbaycan bölgesinden Azeri, Çırac ve Güneşli yataklarından toplamda 5.2 milyar varil petrol ihraç edilmesi planlandı. Toplamda 1760 km mesafesinde olan BTC boru hattı ile yılda 50 milyon ton petrol (1 günde 1 milyon varil petrol) taşınması hedeflendi.²⁴¹

Haziran 2003’de Bakü’de yapılan Hazar Uluslararası Petrol ve Doğalgaz Sergi ve Konferansı’nın 10. Yıldönümü vesilesiyle mesaj gönderdi. Gönderilen mesajda: *“Yıllarca kimi çevrelerce bir rüya olarak nitelendirilen ve Doğu – Batı Enerji Koridoru’nun temel ayağını oluşturan BTC ham petrol boru hattı tasarısında yapım aşamasına geçilmiştir. Türkiye, gerek Bakü – Tiflis – Ceyhan ve Bakü – Tiflis*

²³⁹ “Şahdeniz yatağı bölge dengesini değiştirecek”, **Cumhuriyet**, 27.10.2000

²⁴⁰ “Bakü ile enerjide ikinci anlaşma”, **Cumhuriyet**, 13.03.2001

²⁴¹ “Bakü – Ceyhan tam gaz”, **Cumhuriyet**, 03.07.2002

– Erzurum boru hatlarının yaşama geçirilmesinde, gerek bu tasarılarla kaynak sağlayacak Azeri – Çıracak – Güneşli ve Şahdeniz alanlarının geliştirilmesinde Azerbaycan’la işbirliği içinde çalışmaktadır. Konferansın 10. Yıldönümü nedeniyle bu olumlu gelişmeleri ve geleceğe yönelik umutlarımızı dile getirmekten kıvanç duymaktayım’’ diyerek ifadelerde bulundu.²⁴²

BTC projesi ile ilgili olarak kredi ve boru hattı geçişinde ev sahipliğine ilişkin son anlaşmalar 3 Şubat 2004 tarihinde atıldı. BTC’nin kısa bir süre içerisinde işleme geçeceğini belirten İlham Aliyev’e, dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler de, Ceyhan terminaline Haydar Aliyev’in ismini verileceğini belirtti.²⁴³ 3 Şubat 2004’de BTC için en önemli süreç olan 2.5 milyar dolarlık finansman kaynağı imzalandı. 27 madde içeren kredi anlaşması seremonisine ve imza törenine İlham Aliyev, Avrupa Kalkınma Bankası Başkanı, Türkiye ve Gürcistan Enerji Bakanları katıldı. Konuya ilişkin olarak Aliyev, ‘‘Efsane gerçek oldu’’ dedi ve ‘‘Projenin gerçekleşmesiyle Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkiler çok daha güçlenecektir. BTC, bu üç ülke ve halklarına büyük yararlar sağlayacaktır’’ dedi.²⁴⁴

İlk anlaşması Eylül 1994 yılında yapılan, yapımı Kasım 2000’de başlayan BTC Petrol Boru Hattı Projesi, 25 Mayıs 2005 tarihinde açıldı. BTC’nin tam anlamıyla devreye girmesi için 10 milyon varil petrol dolumu yapması gerekiyor ki bu da 6 ay sürüyor. Toplamda 1770 km olan boru hattı, 1076 km’si Türkiye’de bulunuyor. 1 günde 1 milyon varil petrolün pompalanmasını amaçlayan BTC projesi, Türkiye’ye yıllık 200 milyon dolar kar sağlıyor. Proje, ekonomik açıdan önemli olduğu kadar, siyasi açıdan da önemlidir. Öyle ki, bu projenin hayata geçmesiyle birlikte Türkiye, Hazar petrolünün dünyaya taşınmasında kilit rol oynamasını sağladı ve Sovyetler Birliği’nin bitmesinin ardından Güney Kafkasya ülkelerinin Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri arasında köprü rolünü oynamasını sağladı.²⁴⁵

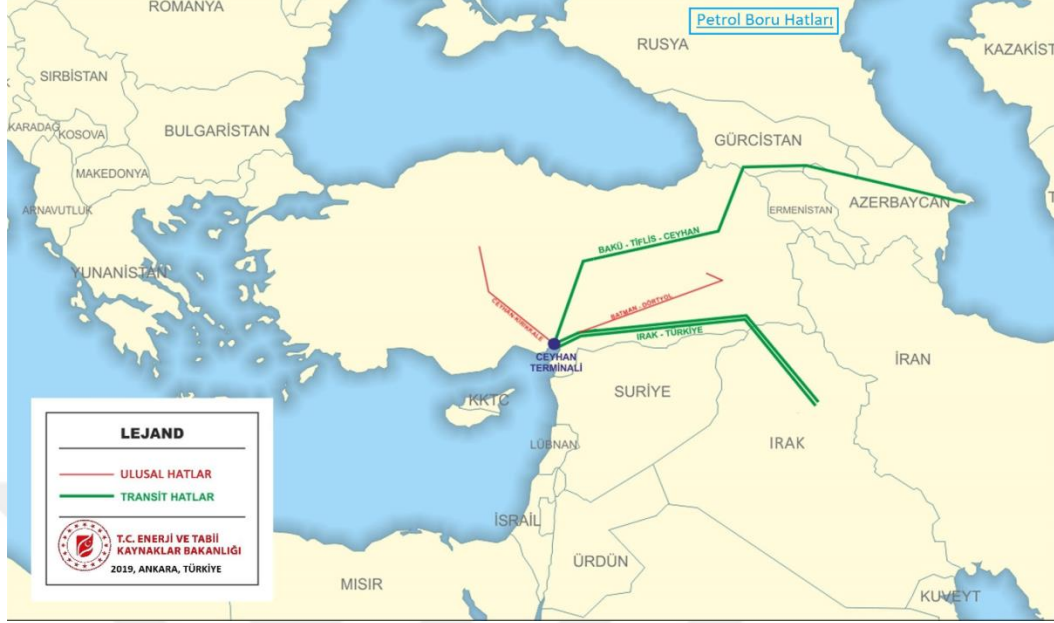
²⁴² ‘‘Sezer: Rüya gerçek oluyor’’, **Cumhuriyet**, 04.06.2003

²⁴³ ‘‘Bakü – Ceyhan’da imzalar atıldı’’, **Cumhuriyet**, 04.02.2004

²⁴⁴ ‘‘Bakü – Ceyhan hattı için kaynak tamam’’, **Hürriyet**, 04.02.2004

²⁴⁵ ‘‘Bakü – Ceyhan petrolle buluşuyor’’, **Hürriyet**, 20.05.2005

Harita 2: Bak ü– Tiflis – Ceyhan Boru Hattı

Kaynak: “Petrol Boru Hatları”, T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatları> (Erişim Tarihi: 20.08.2019)

Hazar petrolünü Türkiye üstünden dünya pazarına ulaşımını sağlayan Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı, 25 Mayıs 2005 tarihinde ilk petrolü pompaladı. BTC’nin açılışına Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye eski Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Gürcistan eski Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili ve Kazakistan eski Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev katıldı. Açılış töreninde konuşan Sezer; *“Mühendislik başarıya dönüşen BTC Petrol Boru Hattı’nın gerçeğe dönüştüğüne gururla tanıklık ediyoruz. Emegi geçen herkese teşekkür ederim. BTC Hattı, bölgenin istikrarı ve ekonomik kalkınması açısından yaşamsal önem taşıyor. Bu hat, günde 1 milyon varil, yılda 50 milyon tonluk kapasiteyle, dünya enerji sunum güvenliğinin geliştirilmesine önemli katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda Türk boğazlarından taşınan tehlikeli madde yükünü azaltacaktır. Kazakistan ayağının da bu hatta eklenmesiyle daha da verimli hale gelecektir”* dedi. İlham Aliyev ise yaptığı konuşmada; *“BTC Projesinin gerçekleşmesi sürecinde çok uzun ve çetin bir yoldan geçildi, bir çok güçlük ve tehlike meydana geldi, dış baskılar yapıldı”* diyerek BTC projesinin ne kadar meşakkatli bir süreçten geçtiğini ifade etti.²⁴⁶

²⁴⁶ “Dünyayı değiştirecek gün”, *Cumhuriyet*, 26.05.2005

Türkiye ile Azerbaycan'ın üst düzey derecede bir ortaklığa girmesi önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Enerji alanında Türkiye ve Azerbaycan bağımsızlık sonrası dönemde ilk ciddi adımı "Asrın Anlaşması" veya "Asrın Projesi" olarak bilinen BTC'nin ilk aşaması için yapılan anlaşma sayesinde 1994'te başladı. Bu anlaşma sayesinde Azerbaycan doğal kaynaklarının Avrupa'ya aktarımında Türkiye üzerinden ulaştırılması amaçlandı. BTC Ham Petrol ve BTE Doğal Gaz hatları bu doğrultuda yapıldı. Azerbaycan kaynaklarının en kısa mesafeden (Ermenistan sınırları haricinde) Avrupa'ya ulaştırılmasını amaçlayan bu proje ve boru hatları üç ülkenin de bölgesel düzeyde stratejik açıdan öneminin artmasına neden oldu. Bundan dolayı bölgede yeni bir güvenlik dengesinin de oluştuğunu belirtmek gerekmektedir.²⁴⁷ Asrın Projesi doğrultusunda yapılan bu boru hatlarından, Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC-2006) ham petrol boru hattının uzunluğu 1767 kilometre, Bakü – Tiflis – Erzurum (BTE-2007) doğal gaz boru hattının uzunluğu 980 kilometredir.²⁴⁸

Asrın Projesi olarak adlandırılan BTC ham petrol boru hattı 25 Mayıs 2005'de faaliyete geçti. Bakü'ye 60 km'lik mesafede olan Sangaçal terminalinden akımı başlayan BTC hattı projesinin açılışı yapıldı. Türkiye 40 yıllık içinde bulunacağı projeden yıllık 200 milyon dolar olmak üzere toplamda 7.5 milyar dolar kazanması bekleniyor. Toplamda 3.6 milyar dolarlık maliyeti olan bu projenin toplamda 11 uluslararası şirket konsorsiyumu bulunmaktadır. Bu proje konsorsiyumunda 30.1% oranı ile BP, 25% oran ile SOCAR, 8.9% oran ile Unocal, 8.71% oran ile Statoil, 6.53% oran ile TPAO, Agip 5%, TOTAL Final Elf 5%, Ifitochu 3.4%, Inpex 2.5%, Conoco Philips 2.5%, Delta Hess 2.36% oranlarında hisseleri bulunmaktadır. Toplamda 1774 km olan boru hattının 440 km'si Azerbaycan'da, 260 km'si Gürcistan'da, 1074 km'si ise Türkiye'dedir. Açılış töreninde konuşma yapan dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer; *"BTC, 21. Yüzyılın İpek Yolu olarak anılan Doğu – Batı Enerji Koridoru'nun önemli bileşenidir. Dünya Enerji Sistemi 2030'a kadar 60% oranında artacaktır. Bundan dolayı BTC bölgesel ve küresel açıdan önemlidir. Kazakistan'ın da bu projede yer alması önemlidir. Projenin ikinci ayağı olan Bakü – Tiflis – Erzurum arasında*

²⁴⁷ Graham Fuller, **Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, (Çev. Mustafa Acar), TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2011, s. 250.

²⁴⁸ Ali Hasanov, **a.g.m.**, s. 3.

gerçekleşmesini beklediğimiz Şahdeniz Doğalgaz Boru Hattı Tasarısı'nın 2006 sonunda yaşama geçilmesini dilerim. Bu proje Avrupa'ya da uzanacaktır. Türkiye'ye doğalgaz sağlanmasıyla birlikte, Rusya, Norveç ve Cezayir'in de içinde bulunduğu 4 ana sunum yollarından birisi olacaktır. Ceyhan'dan ABD'ye sıvılaştırılmış doğalgazın hedeflenmektedir. Enerji tüketiminin yılda 6-7% oranında yükselen Türkiye'nin, 2020 yılına kadar enerji için harcamaları toplamda 80 milyar dolarlık bir yatırım gerekiyor. Bundan dolayı yabancı yatırımcıları için çekici bir Pazar olduğunu vurgulamak isterim'' dedi.²⁴⁹

İnşaat temelleri 18 Eylül 2002 tarihinde başlayan, 'Yüzyılın Projesi' olarak ifade edilen BTC Ham Petrol Boru Hattı 13 Temmuz 2006'da açıldı. Toplamda 4 milyar dolara mal olan BTC Projesi'nin açılış töreni de toplamda 3-3,5 milyon dolara mal oldu. Açılış törenine dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, dönemin Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dönemin KKTC Başbakanı Ferdi Sabit Soyer ve toplamda 32 ülkeden başbakan yardımcısı ve bakanlar katıldı.²⁵⁰ Anlaşma süreleri ile birlikte toplamda 12 yıl süren bir aşamadan sonra açılış töreni yapılan BTC projesi, yılda 50 milyon ton ham petrolü Türkiye üzerinden Avrupa'ya pazarlamayı hedefliyor. Toplamda 4 milyar, Türkiye'ye ise 1.6 milyar dolar maliyeti olan BTC, Türkiye'ye yıllık 250-300 milyon dolar kar kazandırıyor.²⁵¹

Şahdeniz gazı konusuyla ilgili olarak Ocak 2007'de Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Enerji Bakanları buluştu. Yapılan buluşmada Şahdeniz projesindeki değişiklikleri Azerbaycan gaz şirketi, BOTAŞ, Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri müzakere ederek anlaşmalar imzaladı.²⁵²

Ortaya çıkan yeni düzen itibarıyla üç ülke arasında gelişen ilişkilerin önemli bir ticaret getirisinin de olduğuna dikkat çekilmesi gerekmektedir. Türkiye ile Azerbaycan ilişkilerinde önemli bir rol oynayan ekonomik ilişkilerin yanında boru hatları vasıtasıyla artık ilişkinin de ötesine geçerek ortaklık düzeyine erişildi. Ancak bu ortaklık belirli bir düzeyde kaldı. Ekonomik çıkarlar doğrultusunda oluşturulan ortaklık, siyasi ilişkiler etrafında etkilenmesi de mevcuttur. Bu noktada Türkiye ile

²⁴⁹ "Türkiye'ye 7.5 milyar dolar akıtacak vanayı açtılar", **Hürriyet**, 26.05.2005

²⁵⁰ "Dünya Ceyhan'da buluşacak", **Cumhuriyet**, 13.07.2006

²⁵¹ "Gün işte bugün", **Hürriyet**, 13.07.2006

²⁵² "Şahdeniz gazı geliyor", **Cumhuriyet**, 08.01.2007

Ermenistan yakınlaşma sürecinin yaşandığı 2008 döneminde, Azerbaycan'ın petrol fiyatlarında artırıma gitmesi bu durumun göstergesi konumundadır. Azerbaycan bu duruma gelmeden önce de fiyatların artırılması konusunda Türkiye'ye bazı tekliflerde bulunmasına rağmen Türkiye, fiyatların arttırılması taraftarı değildi.²⁵³

1990'ların başı ile itibaren Türkiye'de enerji alanında Azerbaycan'da etkili olmaya çalıştı. Elçibey döneminde büyük oranda Türkiye ekseninde verilmesi hedeflense de Haydar Aliyev'in gelmesiyle birlikte Azeri, Çırac ve Güneşli petrol yatakları üzerine imzalanan "Asrın Anlaşması"nda Türkiye Petrol Anonim Ortaklığı'na verilen pay %6,53 seviyelerinde kaldı. 1994'te imzalanan Asrın Anlaşması'nın sözleşme süresinin dolmasından dolayı 2017'de, 2050'e kadar uzatılması kararı alındı. Yapılan yeni anlaşmaya göre Azerbaycan enerji şirketi SOCAR'ın payının %11'den %25'e arttırılması ve elde edilecek gelirin %75'nin Azerbaycan'a kalması gerektiği konusunda anlaşmaya varıldı.²⁵⁴

Asrın Anlaşması ekseninde gelişen enerji politikalar ve uygulamalarını sadece basit birer taşıma hattı olarak görmek yanlış olacaktır. Özellikle de 2006'da faaliyete başlayan Bakü – Tiflis – Ceyhan petrol boru hattı projesi bu noktada önemli bir ilki de içerisinde barındırmaktadır. Kafkasya'nın enerji kaynakları Rusya'nın dışarıda bırakılarak Avrupa'ya götürüldü. Bu da bölge açısından yeni bir dengenin oluştuğunu ortaya koymaktadır.²⁵⁵ Ağustos 2007'de dönemin Azerbaycan Enerji Bakanı Natık Aliyev, dönemin Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler'in resmi davetlisi olarak Türkiye'ye geldi. Görüşmede konuşma yapan Bakan Güler; *"BTC Ham Petrol Boru Hattı'ndan akan petrolün şu anda günlük 1 milyon varile ulaştı. BTC'de gelecek sene 1 milyon varile ulaşmayı planlıyorduk, ama bu yıl aştık ve bu şekliyle çalışıyor. Şimdi hazır petrol çıkıyorsa, boru hattı varsa, müşteri varsa ve petrolün fiyatı da iyi gidiyorsa, 1 milyon varili geçecek"* dedi.²⁵⁶ Bakan Hilmi Güler yaptığı konuşmaya ilave olarak; *"Şahdeniz projesinin 2 fazı da 2012 yılından önce devreye girebilir. İkinci fazda kapasite 12 milyar metreküpten 21 milyar metreküpe çıkarılacaktır. Azeri gazının bir an önce Avrupa'ya gitmesi ve*

²⁵³ Muharrem Ekşi, "Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitiğe", **Avrasya Etüdleri**, 2009/2, Sayı. 36. s. 100-101.

²⁵⁴ Ali Hasanov, **a.g.m.**, s. 4.

²⁵⁵ Kerim Has, "Turkey-Azerbaijan – Not Only Energy Affair", **Russian International Affairs Council**, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/turtsiya-i-azerbaydzhan-ne-tolko-energetika/> (Erişim Tarihi. 15.05.2019)

²⁵⁶ "Günlük 1 milyon varile ulaştık", **Cumhuriyet**, 09.08.2007

bizim tarafımızdan kullanılması son derece önemli. TPAO, Azerbaycan'da petrol ve doğalgaz kuyuları işletmek üzere öneri sunduk. Onu da değerlendirecekler'' dedi. Azerbaycan Enerji Bakanı Natık Aliyev de; ''Türkiye ile büyük projeler gelecekte de devam edecektir. Bulunan kuyular sonrasında petrol ve doğalgaz kapasitesi artacaktır ve bulunan kuyular sayesinde BTC hattı kapasitesi 1 milyon varilin üstüne çıkacaktır'' dedi.²⁵⁷

Boru hatları projesi ile amaçlanan diğer bir noktaysa Azerbaycan petrol ve doğal gazının yanında bölgenin diğer kaynak sahibi ülkelerinin de bu hatları kullanarak Avrupa'ya enerji ihracatında bulunulması hedeflendi. Bunun için de çeşitli projeler gerçekleştirilmiş olup en ön plana çıkanı Türkmenistan gazının Hazar'ın altından geçirerek Azerbaycan'a oradan da Türkiye üzerinden Avrupa piyasasına aktarılması üzerine gönderilmesidir.²⁵⁸

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde ortaya koyulan ilk dönem düşüncelerinin yerine ekonomik çıkar dengesi etrafında oturtulmasına H. Aliyev döneminde Asrın Anlaşması'nda verilen "% 6,53"lük pay önemli bir dönüm noktası olarak belirtilmesi gerekmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler duygusal bağlardan bir nebze olsun arındırılarak BTC ve BTE'nin rolünün artmasıyla ilişkilerin stratejik değer kazanmasını sağladı. Özellikle de E. Elçibey döneminde ortaya koyulan Türk dünyası anlayışının yerine rasyonel politikaların uygulanmaya koyulmasıyla Türkiye ile Azerbaycan arasında ticaret ekseninde bir ilişki ağı oluşturuldu.²⁵⁹

Petrol boru hattının aktif olması ile beraber Azerbaycan adına ekonomik bir canlanma yaşanmasını sağladı. Türkiye ile kurulan ortaklığın iki ülke adına olumlu getiriler vermesi ekonomik alanda da farklı yatırımların ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Azerbaycan enerji firması SOCAR'ın, Türkiye'de Petkim'in hisselerini satın almasıyla beraber Azerbaycan merkezli firma Türkiye içerisinde 6 milyar dolara yakın bir yatırım gerçekleştirmiş oldu. Bir diğer açıdan bakıldığında SOCAR'ın bu kadar büyük bir alım yapması da Türkiye pazarında daha büyük bir paya sahip olmak istediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda da SOCAR için 2023

²⁵⁷ ''BTC'nin kapasitesi 1 milyon varile çıkıyor'', **Hürriyet**, 09.08.2007

²⁵⁸ Araz Aslanlı, ''Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi'', **Bilig**, Güz – 2017, Sayı. 83, s. 27-30.

²⁵⁹ Ünal Çeviköz, ''Turkey in a Reconnecting Euroasia: Foreign Economic and Security Interests'', **Center For Strategic International Studies**, April – 2016, s. 4-5. https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/160429_Cevikov_TurkeyReconnectingEurasia_Web.pdf, (Erişim Tarihi. 15.05.2019)

yılı tahminlerinde Türkiye pazarında 10 milyar dolarlık bir yatırım oluşturacağı düşünülmektedir.²⁶⁰

Türkiye, Azerbaycan'la olan boru hatları programlarının temel hedef noktası uzun süredir uğraşılan enerji transit merkezi olma amacıdır. Bu amaç doğrultusunda enerji kaynakları ihracat için yetersiz olan Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ikili anlaşmalar imzalayarak boru hatları vasıtası ile kendi üzerinden Avrupa'ya taşıma isteği bulunmaktadır. Bu doğrultuda "Kerkük – Yumurtalık" hattı ortaya koyulan ilk plandı. Bunun peşinden Azerbaycan ile birlikte beraber gerçekleştirdiği BTC ve BTE hatları bu amaç doğrultusunda oluşturuldu.²⁶¹

Ağustos 2008'de Güney Osetya'da yaşanan çatışmalar Türkiye tarafından endişeli bir şekilde takip edildi. Buna esas sebep ise Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan arasında var olan BTC Petrol Boru Hattı, BTE Doğalgaz Boru Hattı, BTK Demiryolu Projesi'nin Gürcistan'da bulunması ve Gürcistan'da yaşanan çatışmaların da bu projelere yapacağı zararı oldu.²⁶² Rusya – Gürcistan arasında yaşanan kriz ve Gürcistan'dan geçen BTC ve BTE projeleri ile ilgili olarak açıklamalarda bulunan dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül; *"BTC ve BTE boru hatlarında sorun yoktur. Bunlar tamamen barışçı amaçlarla yapılmış boru hatlarıdır. Bunları kimsenin hedef alması da söz konusu değildir"* dedi.²⁶³

Güney Osetya'daki çatışmalar ve Rusya – Gürcistan arasında yaşanan savaş ile ilgili olarak Rusya Federasyonu Parlamentosu Uluslararası İlişkiler Başkanışmanı Aleksandır Dugin Cumhuriyet Gazetesi'ne değerlendirmede bulundu. Dugin, Rusya – Türkiye ilişkilerine de değindikten sonra, *"savaşın enerji hatlarına etkisi nasıl olur"* sorusuna, *"Artık gerek dünya, gerekse bölge ülkeleri, enerji hatlarının güvenliğini NATO'nun değil, ancak ve ancak Rusya'nın sağlayacağını gördü. Bu bağlamda, Türkiye'nin enerji politikası konusunda da söylemek gerekiyor ki, BTC Boru hattı şu anda çalışmıyor ve bir daha da çalışmayacaktır"* dedi.²⁶⁴

Ocak 2010'da Davos'ta, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Türkiye'yi doğalgaz konusunda eleştirerek; *"Nabucco çerçevesinde Türkiye'nin bizim gaza verdiği fiyat kesinlikle tatmin etmiyor. Türkiye'nin takındığı bu tutum*

²⁶⁰ Has, a.g.m.

²⁶¹ Fuller (Acar), a.g.e., s. 467.

²⁶² "Büyük projeler tehlikede", Cumhuriyet, 11.08.2008

²⁶³ "Çankaya'dan Rusya'ya mesaj", Milliyet, 13.08.2008

²⁶⁴ "Dugin: Bakü – Ceyhan öldü", Cumhuriyet, 14.08.2008

karşısında bizim projenin ilerlemesi için katkıda bulunmamız söz konusu olamaz. Azerbaycan'ın çıkardığı doğal gazı satacağı çeşitli pazarları mevcuttur. Nabucco olmazsa oturup ağlamayacağız. Rusya ile yeni gaz anlaşmalarımız var. Bu durumda Rusya'ya satacağımız gazın miktarını artırırız. İran da Azerbaycan'dan ek doğal gaz alımları gerçekleştirmek istiyor'' dedi.²⁶⁵

Rusya'ya alternatif oluşturması açısından Türkiye-Azerbaycan ortaklığı önemli bir başarıya imza attı. BTC boru hattı sayesinde Avrupa enerji güvenliliğini daha da artırmak açısından Türkiye-Azerbaycan ortaklığına destek ermektedir. Bu da yeni projelerin önünü açılmasında bir dönüm noktasını oluşturdu.²⁶⁶ Hazar kaynaklarının Türkiye üzerinden taşınmasını amaçlayan bir diğer projede 2012'de ortaya koyulan ve 19 km'si Marmara Denizi'nin altından geçirilmesi üzerine 1850 km uzunluğa sahip "Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi" (TANAP) taraflar tarafından imzalandı.²⁶⁷ TANAP projesi iptal edilen "NABUCCO" projesiyle güzergâh olarak benzerlikler göstermektedir.²⁶⁸

Harita 3: Bakü-Tiflis-Erzurum Boru Hattı

Kaynak: "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri", T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (Erişim Tarihi: 27.08.2019)

²⁶⁵ "Nabucco olmazsa gazı Rusya'ya veririz", **Hürriyet**, 15.01.2010

²⁶⁶ Ulviyye Aydın, **a.g.m.**, s. 51.

²⁶⁷ TANAP, http://www.tanap.com/content/file/TANAP_WEB_201812.pdf, s.21. (Erişim Tarihi: 16.05.2019)

²⁶⁸ "Nabucco Projesi İptal Oldu", **NTV**, 27.05.2013, https://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgrHu06_MlSYgc7OSw, (Erişim Tarihi: 16.05.2019)

İzmir’de Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlhan Aliyev ile Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısı sonrası yapılan basın açıklamasında dönemin Başbakan’ı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ve Azerbaycan arasında Şah Deniz gaz alımı anlaşması imzalandığını açıkladı. Erdoğan yaptığı açıklamada hattın uygulamaya konulması için bir yıl içinde proje çalışmalarının bitirilecek şekilde enerji bakanlarının çalışmaları yürüteceğini belirtti.²⁶⁹

3. Karadeniz Enerji ve Ekonomi Forumu’nda konuşan Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) başkanı Rövnag Abdullayev, Azerbaycan ve Türkiye arasında Trans Anadolu Gaz Boru Hattı projesinin çalışmaların başladığını söyledi. Proje dahilinde Azerbaycan’ın zengin doğalgaz potansiyeli Türkiye’ye ve uzun vadede Anadolu’nun en doğusundan en batısına uzanan hat sayesinde Avrupa pazarına çıkarılması amaçlanmakta. 5-6 milyar dolara mal olması beklenen proje dahilinde 16-17 milyar metreküp kapasiteye sahip olması planlanmaktadır.²⁷⁰

Harita 4: TANAP – TAP Boru Hattı

Kaynak: ‘‘ TANAP, Avrupa’ya gaz vermek için hazır’’, Anadolu Ajansı, <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14780>, (Erişim Tarihi. 27.08.2019)

²⁶⁹ ‘‘Şah Deniz gaz alım anlaşması imzalandı’’, **Hürriyet**, 26.10.2011

²⁷⁰ ‘‘Trans Anadolu Gaz Hattı geliyor’’, **Cumhuriyet**, 18.11.2011

Proje dahilinde “Trans Adriyatik Boru Hattı Projesi (TAP), Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden geçen, 692 km uzunluğundaki Güney Kafkasya Boru Hattı Projesi (SCP)” hatları birleştirilerek Güney Doğalgaz Koridoru oluşturdu. Hazar, “Şah-Deniz” gazının bu hat vasıtasıyla beraber hem Türkiye iç pazarının ihtiyacı karşılanmış olacak hem de önemli bir kısmı Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşınacaktır²⁷¹. TANAP ile birlikte asıl amaçlanan konuların başında Hazar kaynaklarının yanında Doğu Akdeniz doğalgazının da bu hatta katılması ve Avrupa’ya bu güzergâh üzerinden aktarılması planlanmış ancak bu sonraki süreçte olumsuz sonuçlandı.

Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ve Azerbaycan Sanayi ve Enerji Bakanı Natig Aliyev arasında imzalanan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı yapımına ilişkin anlaşmanın 5 milyar dolara maliyete sahip olduğu ve projede Türkiye’nin yüzde 20 hissesi bulunuyor.²⁷² TANAP Anlaşmasıyla 16 milyar metreküp doğalgazın transferi öngörüldü. Ortak konsorsiyumda Azerbaycan adına SOCAR firması yer alırken Türkiye adına Botaş ve TPAO ilk ortaklar olarak anlaşma tarafı oldular.²⁷³

Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri arasında ikili anlaşma yapılmıştı. Yapılan anlaşmanın resmîyet kazanması için iki ülkenin de meclislerinde onaylanması gerekiyordu. Azerbaycan Milli Meclisi yaptığı 20 Kasım 2012 tarihli oturumunda TANAP’ı onayladı. Yapılan oylama oybirliğiyle kabul edilirken. TANAP, Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri arasında doğalgazın Türkiye’ye satışı, Azerbaycan doğalgazının Türkiye’den transit olarak Avrupa’ya ulaştırılması ve doğalgazın ulaştırılması için boru hattının yapılmasını kapsıyordu. Onaylandığı tarihte 7 milyar dolara maliyeti kapsayan proje Azerbaycan petrol şirketi SOCAR ve Türkiye’den BOTAŞ ve TPAO’nun ortaklığında yapılması öngörüyordu.²⁷⁴

Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Avrupa’ya taşımayı amaçlayan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi’ne yönelik uluslararası anlaşmalar yürürlüğe girdi. Resmi gazetede yayınlanan kanuna göre “Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan

²⁷¹ U. Aydın, **a.g.m.**, s.50.

²⁷² “Türkiye Azerilerle 5 Milyar Dolarlık Anlaşma”, **Milliyet**, 27.12.2011

²⁷³ “5 Milyar dolarlık imza atıldı, Azeri gazının Avrupa köprüsü oluyoruz”, **Hürriyet**, 27.12.2011

²⁷⁴ “Azerbaycan TANAP’ı onayladı”, **Cumhuriyet**, 21.11.2012

Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Sistemine İlişkin Mutabakat Zaptının Onaylanmasının Uygun Bulunduğu belirtildi. TANAP kapsamında 10 milyar metreküp Avrupa'ya, 6 milyar metreküp Türkiye'ye olmak üzere yıllık 16 milyar metreküp Azerbaycan gazı sevk edilecek.²⁷⁵

Dönemin Enerji Bakanı Taner Yıldız, Azerbaycan doğalgazının Avrupa'ya taşınması ile ilgili olan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projesine Türkiye'nin de ortak olması için teklif alındığını belirtti. BP'nin Güney Kafkasya temsilcisinin Şah Deniz Konsorsiyumu'nun Nabucco yerine TAP'ı tercih ettiklerini belirtmesinin ardından bu teklifin yapıldığı belirtildi. TAP, TANAP'ın devamı olması planlandı.²⁷⁶

Kasım 2013'de yapılan İlham Aliyev ve Recep Tayyip Erdoğan görüşmesinde vize muafiyeti konusu da ele alınırken, Başbakanlık'ta yapılan Türkiye – Azerbaycan Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey Toplantısı sonrasında, iki devlet arasında 7 anlaşma ve protokol imzalandı. İki devlet arasındaki ticaret hacmi konusunda konuşan Başbakan Erdoğan; *‘‘Şu ana kadar ticaret hacmi 4.2 milyar dolara ulaşan bir yapıdayız. Bunu inşallah geleceğe yönelik 15 milyar dolar olarak belirleyerek yoğun bir çalışmayı sürdüreceğiz’’* dedi. Enerji konusunda da konuşan Erdoğan; *‘‘Bunlardan biri masada olan TANAP meselesi. Bu yılın sonuna kadar neticelenip inşallah 2014 başı itibariyle temelini atıp, çalışmaların başlayacağı tarihi bir proje, TANAP’’* dedi. Iğdır'dan Nahçıvan'a doğalgaz verilmesi konusuna ilişkin olarak; *‘‘Hatta aynı şekilde Iğdır – Nahçıvan arası bir demiryolu ağının kurulması noktasında görüşmeler bu vesileyle yapıldı’’* dedi.²⁷⁷

Turcas Grubu, Star Rafinerisi'ndeki yüzde 18,5 payının tamamını satma kararı aldığını ilan etti. Geçen ay sattığı yüzde 13,5 kısmını satışının ardından yüzde 5'lik payının da devretmeyi amaçladığını açıkladı.²⁷⁸

Enerji kaynakları hatlarının yanında iki ülke arasında bir diğer önemli taşımacılık noktası 2007'de inşaat çalışmalarına başlanan ve 2017 yılında tamamlanan Bakü-Tiflis-Kars tren yolu projesi de bu doğrultuda önemli bir noktayı oluşturmaktadır. İlham Aliyev'in Türkiye üzerinden Asya ile Avrupa koridoru oluşturması amacıyla hayata geçirilen bir proje olarak karşımıza çıktı. Bu doğrultuda

²⁷⁵ ‘‘TANAP Anlaşmaları yürürlükte’’, **Cumhuriyet**, 22.11.2012

²⁷⁶ ‘‘TAP'a ortaklık teklifi aldık, değerlendiriyoruz’’, **Milliyet**, 29.06.2013

²⁷⁷ ‘‘TANAP'ın temeli 2014 başı atılacak’’, **Milliyet**, 24.11.2013

²⁷⁸ ‘‘Turcas Star Rafinerisinden Çekiliyor’’, **Cumhuriyet**, 26.03.2014

da İlham Aliyev, Azerbaycan'ın kendisinin diğer bölge ülkeleriyle de oluşturulacak bağlantılarla beraber bir transit geçiş güzergâhı olmasını hedefledi.²⁷⁹

17 Mart 2015'de temel atmımı gerçekleştirilen TANAP projesinde 12 Haziran 2018'de açılışı gerçekleştirilip aynı ayın sonunda da gaz akışı sağlandı. TANAP'ın, Avrupa'ya gaz akışının da 2020 itibariyle gerçekleştirileceği belirtildi.²⁸⁰

TANAP; Bak ü – Tiflis – Ceyhan (BTC), Bak ü – Tiflis – Erzurum (BTE) ve Bak ü – Tiflis - Kars (BTK) projelerinden farklı olarak merkezinde Türkiye ve Azerbaycan'ın yer almasıdır. Bu da iki ülkeye önemli bir kazanım sağlamaktadır. TANAP ile amaçlanan temel nokta Türkiye – Azerbaycan enerji ilişkilerinin Rusya ile olan enerji ilişkilerinin seviyesine gelmesidir²⁸¹. Bu proje ile birlikte Türkiye Avrupa'ya enerji akışı sağlayan ana hatlardan birinin sahibi olmuş oldu. Bu da Avrupa açısından enerji güvenliği ve enerji transferinde kendilerine alternatif üretilmesi açısından önem kazandı.

Türkiye – Azerbaycan ekonomik ilişkilerini kısaca özetlemek gerekirse ilişkilerin başlangıç noktası olan Azerbaycan'ın bağımsızlığı oldu. Bağımsızlık sonrası dönemde ilk olarak Ebülfez Elçibey dönemi ön plana çıkmaktadır. Kısa bir dönem kapsasa da genel olarak Türkiye ekseninde siyasi ve ekonomik ilişkiler uygulamayı hedeflemiş ve bunların yanında yapılacak projelerde ana rolün Türkiye-Azerbaycan ekseninde olması anlayışını ön plana koydu. Elçibey'in kısa süren iktidarından sonra başa gelen Haydar Aliyev, Elçibey'den farklı olarak uyguladığı politika merkezi “Türkiye” olmaktan çıkarak bunun yerine ilk dönemde Rusya merkezli bir denge siyaseti uygulamaya başladı. Bu da doğal olarak ekonomik ilişkileri etkileyen temel nokta oldu. Bunun en önemli göstergesi olarak da “Asrın Anlaşması” olarak dillendirilen ve “BTC ve BTE” boru hatlarında Türkiye'ye verilecek payın düşük oranlarda olması gösterilir. Haydar Aliyev, gösterdiği bu tavırla ekonomik ilişkilerde duygusal pencereden çıkarak doğru temellere oturtulması gerektiği düşüncesinin Azerbaycan'da yerleşmesinde etkili oldu. H. Aliyev'in yerine geçen İlham Aliyev ise baba Aliyev'in ortaya koyduğu denge politikasını devam ettirerek Azerbaycan ekonomik ilişkilerini bölgesel düzeyden

²⁷⁹ Ali Hasanov, **a.g.m.**, s. 4.

²⁸⁰ “Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri”, **T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri> (Erişim Tarihi: 27.08.2019)

²⁸¹ Elşen Bağırzade, “Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları”, **EkoAvrasya Dergisi**, 2014/2, Yıl. 7, Sayı, s.15.

küresel etkiye sahip bir konuma getirmeyi amaçlamış ve bunu da Türkiye'nin transit konumu üzerinden gerçekleştiren projelerle uyguladı. Türkiye – Azerbaycan ilişkileri ne kadar duygusal bağlar etrafında görülse de aslında rasyonel bir temele oturmaktadır. Türkiye, bu ilişki sayesinde önemli bir transit ülke konumuna ulaşmayı ve enerji talebi fazla olan bir ülke olarak ucuza enerji almayı amaçlamaktadır. Azerbaycan ise Avrupa'nın, Rusya'ya dayalı gelişen enerji talebini karşılayacak yeni hatlar oluşturarak bu pazara ulaşmayı ve kendi hatlarının sadece Rusya üzerinden taşınmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye – Azerbaycan ekonomik ilişkileri genel itibariyle enerji ekseninde ortaya çıksa da iki ülkede de önemli karşı tarafın yatırımcıları önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Bunun yanında ikili ticaret hacmi her geçen gün biraz daha artmaktadır. Türkiye, Azerbaycan'la yapılan ticarete Azerbaycan'ın gerisinde kalarak açık vermesindeki temel neden olarak da ikili arasındaki ticarete Azerbaycan'ın, Türkiye'ye enerji ihracatında bulunması ön plana çıkmaktadır. Bunun dışında çeşitli kollardan yapılan ticari ilişkiler bazen siyasi olayların etkisiyle sekteye uğrayabilmektedir. 2008'de Türkiye ile Ermenistan yakınlaşmasına, Azerbaycan ekonomik alanda bir tepki göstererek enerji kaynaklarının ihracatında fiyat artışına gitmesini örnek olarak göstermek mümkündür. İki ülkenin bölge politikalarında etkili olmayı amaçlaması ve kendi stratejileri doğrultusunda ticaret ve ortaklık girişimleri gerçekleştirmesi bu noktada iki ülkenin de çıkarına olan bir noktadır. NABUCCO (iptal edildi.), TANAP, BTC, BTE, BTK projeleri de iki ülkenin ekonomik alanda ön plana çıkmasına ve küresel etkiye sahip olması açısından önemli adımlardır. Bu adımlar sayesinde Türkiye ve Azerbaycan, uluslararası alanda bir denge değiştirici konumunda olmuşlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ASKERİ İLİŞKİLER

Karadeniz'den Hazar Denizi'ne uzanan coğrafyada zengin yer altı ve yüzey kaynaklarının varlığı her zaman güçlü devletlerin dikkatini çekti. Bu bağlamda, bölgenin egemenliği için savaşmış zor şartlarda yaşayan, işgal altında yaşamayı reddeden, her zaman askeri ittifaklar kurmuş, barış ve savaş sırasında güvenliği sağlamaya çalışan, bölgede yaşayan insanlar tarih boyunca var oldu. Bu bağlamda, dost ve müttefik olan Azerbaycan ile Türkiye, tarih boyunca birbirine birlikte destek olan, zor zamanlarda bile askeri yardım sağlayan dost ve kardeş iki ülkedir.

Bugün, Azerbaycan ordusunun güçlendirilmesine ek olarak, devletlerin ve uluslararası kuruluşların askeri kurumlarıyla bir takım ortaklıklar yürütülmektedir. Özellikle, Azerbaycan ile ortak projelerin uygulanmasında Türkiye'nin bir NATO üyesi olması, askeri tatbikatlar yapılması ve Azerbaycan ile imzaladığı anlaşmalarla olası bir askeri ihtilaf halinde birliklerine müdahale edebilmesi nedeniyle uluslararası askeri işbirliği alanındaki faaliyetler, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanlığı ve diğer ilgili devlet kurumları, idareleri, kurumları ve organizasyonları ile bağlantılı olarak savunma ve dış politika doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.²⁸²

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askeri ilişkiler, 25 Ocak 1992'de, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Mütellibov'un Ankara'yı ziyareti üzerine yaptığı askeri işbirliği ile resmen başladı. Bir basın toplantısındaki röportajda Mütellibov, Azerbaycan'da acil bir savunma gücü oluşturmaları gerektiğini ve bu konuda Türk makamlarıyla bir araya geldiğini ve gerekli yardımın sağlanacağını belirtti. Ancak bu açıklama uygulanma imkanı bulamadı, beklemede kaldı ve dolayısı ile askeri ilişkiler yürürlüğe giremedi. Azerbaycan'da devlet başkanlarının değişmesinde askeri faktörler önemli rol oynadı. Dağlık Karabağ sorunu ve bu savaşın başarısı ya da başarısızlığı liderlerin geleceğini belirleyen unsur haline geldi.²⁸³

²⁸² Aygün Askerzade, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan – Türkiye Askeri İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı. 20, Kış – 2009, s. 3-4.
http://www.karam.org.tr/Makaleler/121387085_askerzade.pdf (Erişim Tarihi. 01.06.2019)

²⁸³ Tayfun Atmaca, **Küreselleşme Çağında Türkiye – Azerbaycan**, USAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 68.

3. 1. ASKERİ ZİYARETLER ve ANLAŞMALAR

1992 yılında iki ülke askeri eğitim konusunda bir anlaşma imzaladı. Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle anlaşmanın imzalandığı dönemde, dünya toplumunun bu bölgeye olan ilgisi, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki gerginliği arttırdı. Azerbaycan'da askeri eğitime katkıda bulunan bu anlaşma sayesinde, Türk askeri ve emekli subaylar, askeri okullarda eğitim vermek üzere 200 Azerbaycanlı askeri öğrenciyi eğittiler.

1990'ların başında, Ruslar dolaylı olarak Azerbaycan – Ermenistan ihtilafında Ermeni tarafına yardım ettiler. Ermenilere yapılan bu askeri yardım, Rusya'nın doğrudan silahlı çatışmaya karıştığı anlamına geliyordu. Böylece, Mayıs 1992'de, Rusya'nın Ermenistan'da sınırlarının özerk kontrolü ile Rusya ve Türkiye arasındaki gerilimi giderek artırarak, ordu kuvvetlerinin Nahçıvan saldırısının doruğa ulaşması muhtemel görünmeye başladı. Türkiye, bölgedeki bu olaylarla ilgili operasyonlara hazırlık için askeri manevralar başlattı. Bu konuda, Rus komutan Şapoşnikov, Türkiye'nin müdahalesinin olası bir 'Üçüncü Dünya Savaşı'nda sebebiyet verip savaş çıkarabileceğini söyledi. Bu durumu öngören Türk yetkililer durumu gerginleştirecek müdahalelerden kaçınarak sorunun barışçıl yollarla çözülmesi konusunda hemfikir oldular.²⁸⁴

Haydar Aliyev döneminde, Türkiye ile askeri ilişkilerin iyi bir düzeye ulaşması, Türkiye ile Azerbaycan arasında Aliyev'in Savunma Bakanı Sefer Abiyev'e verdiği "*Bakü ve Ankara arasında askeri ittifak anlaşması imzalanabilir*" talimatı ile Ocak 2000'de en üst düzeye çıktı. Yine, 1 Mart 2001'de iki ülke arasında askeri yardım sağlanması konusunda bir anlaşma imzalandı. Türkiye, Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'ne askeri yardım için 3 milyon dolar hibe etti. İki ülke arasında imzalanan askeri anlaşmalara uygun olarak, Bakü'deki Türkiye'nin Askeri İşbirliği Koordinasyon Kurulu, Azerbaycan ordusuna birçok konuda danışmanlık desteği

²⁸⁴ Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 34 - 36.

verdi ve Temmuz 2002'de Azerbaycan Kara Kuvvetleri Komutanı bu desteğin her zaman devam edeceğini söyledi.²⁸⁵

11-13 Eylül 2000 tarihleri arasında Kazakistan'ın Almatı şehrinde NATO – BİO (Barış İçin Ortaklık)askeri tatbikatı çerçevesinde ‘‘Centrasbat – 2000’’ çok uluslu askeri tatbikatı yapıldı. Barışı destekleme ve insani yardım konularında taktik, teknik öğrenmeyi amaçlayan bu projede, NATO ülkeleri olarak Türkiye, ABD ve İngiltere katılırken, BİO ülkeleri olarak Azerbaycan, Gürcistan, Rusya, Ukrayna, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Moğolistan iştirak etti. Türkiye’yi temsilen Kayseri 1. Komando Tugayı Hava İndirme Birliği askerleri görev aldı. Yapılan bu askeri tatbikatta toplam 2000 askerin iştirak etti.²⁸⁶

16-17 Ocak 2001 tarihinde Türkiye'nin arabuluculuğu vasıtasıyla, NATO Genel Sekreteri George Robertson Bakü’de, Türkiye'nin Bakü Büyükelçiliği’nde Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Abiyev ile görüştü. Yapılan bu görüşme sonucunda NATO’nun Barış İçin Ortaklık tatbikatının 2001 yılında Bakü’de yapılması kararlaştırıldı.²⁸⁷

15 Ağustos 2003 tarihi ile 7 Aralık 2008 tarihine kadar, Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nin bir başka barışı koruma birimi Uluslararası Koalisyon Kuvvetleri altında Irak'ta aktif olarak görev yaptı. 20 Kasım 2002 itibariyle, Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin barışı koruma gücü, ordusunu Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) altında göndererek faaliyetlerine başladı.²⁸⁸

Ağustos 2004’de Türkçe konuşan devletlerin gizli servisleri Kazakistan Astana’da bir araya geldi. Terörist ve radikal örgütlerle mücadelede işbirliğini amaçlayan bu buluşmada Türkiye Milli İstihbarat Teşkilatı, Azerbaycan Milli Tehlikesizlik Nazirliyi (Ulusal Güvenlik Bakanlığı), Kırgızistan Ulusal Güvenlik Servisi, Kazakistan Ulusal Güvenlik Komitesi’nin temsilcileri katıldı. Yapılan bu toplantıya gözlemci olarak Rusya Dış İstihbarat Servisi ve Ukrayna Güvenlik Servisi

²⁸⁵ Atmaca, **a.g.e.**, s. 73 -75.

²⁸⁶ ‘‘Almatı’da ortak tatbikat’’, **Cumhuriyet**, 11.09.2000

²⁸⁷ ‘‘Robertson Bakü’da’’, **Cumhuriyet**, 18.01.2001

²⁸⁸ ‘‘Azerbaycan Askerleri Afganistan’da Göreve Başladı’’, **TGRT Haber**, 20.11.2002

<http://www.tgrthaber.com.tr/gundem/-87618.html> (Erişim Tarihi: 02.06.2019)

üyeleri de yer aldı. Yapılan bu toplantıda, ortak operasyonlar ve istihbarat paylaşımı konusunda anlaşmaya varıldı.²⁸⁹

Mart 2005’de Türkiye Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek çeşitli askeri konularda görüşmek amacıyla Bakü ziyareti yaptı. Bakü’ye gelişinin ardından Oramiral Örnek, Fahri Hıyaban, Şehitler Hıyabanı ve Türk Şehitliği’ni ziyaret etti. Yapılan bu ziyaretler sonrasında dönemin Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Abiyev ile görüştü.²⁹⁰

Azerbaycan’ın eski Savunma Bakanı Sefer Abiyev’in daveti üzerine Genel Kurmay İkinci Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Mayıs 2005’de Bakü ziyareti gerçekleştirdi. İlk önce Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ile görüşme yapan Orgeneral Başbuğ, daha sonra Azerbaycan eski Savunma Bakanı Sefer Abiyev ile görüştü. Bu görüşmeler ile ilgili olarak Orgeneral Başbuğ; *‘‘Azerbaycan Savunma Bakanı Sefer Abiyev’in daveti üzerine Azerbaycan’a ilk kez geldim. Azerbaycan bağımsızlığını kazandığından beri Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkilerin her alanda gelişti. Azerbaycan ile ilgili gelişmeleri takip ediyorum’’* dedi.²⁹¹

8 Ekim 2006 tarihinde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) devletleri arasında imzalanan ‘Örgütlü Suç Türleriyle Mücadelede İşbirliği Anlaşması’na ilave olarak ‘Terörizmle Mücadele Protokolü’ imzalandı. Protokole istinaden KEİ’de yer alan devletler (Azerbaycan ve Türkiye de bu devletler arasında bulunmaktadır) terör eylemlerinin tespiti, önlenmesi, ifşası, soruşturulması ve bastırılması konusunda mütabakata vardılar.²⁹²

Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, 5 Şubat 2007 tarihinde dönemin Azerbaycan Savunma Bakanı Korgeneral Sefer Abiyev’i Ankara’da askeri törenle karşıladı. Milli marşların ardından tören bandosu Korgeneral Abiyev için Azerbaycan şarkısı olan ‘‘Benim nazlı yarım’’ isimli parçayı enstrümantal olarak seslendirdi.²⁹³

Şubat 2007’de dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Ergin Saygun Bakü ziyareti yaptı. Orgeneral Saygun, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından kabul edildi. Yapılan bu görüşme ile ilgili olarak Cumhurbaşkanı Aliyev;

²⁸⁹ ‘‘Gizli servisler buluşması’’, **Cumhuriyet**, 03.08.2004

²⁹⁰ ‘‘Oramiral Özden Örnek Bakü’de’’, **Cumhuriyet**, 29.03.2005

²⁹¹ ‘‘Orgeneral Başbuğ Bakü’de’’, **Cumhuriyet**, 19.05.2005

²⁹² ‘‘Karadeniz’de terörle mücadele birliği’’, **Cumhuriyet**, 09.10.2006

²⁹³ ‘‘Nazlı yarım karşılaması’’, **Hürriyet**, 06.02.2007

“Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ilişkiler hem askeri, hem de diğer alanlarda başarılı bir şekilde gelişiyor ve iki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik ilişkileri bundan sonra da gelişeceğinden ve güçleneceğinden eminim. Yapılan bu ziyaret, iki ülke arasındaki işbirliğinin gelişmesine katkı sağlayacaktır” dedi.²⁹⁴

Türkiye ile askeri alanda temasların artması, Güney Kafkasya bölgesindeki devletler, Gürcistan ve Azerbaycan ile ikili ve çok taraflı anlaşmalar imzalanması, bölgenin istikrarının korunmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, barış ve güvenliği sağlamak için taraflar arasındaki işbirliğini güçlendirmek faydalı olacaktır. İmzalanan anlaşmalar, askeri sanayinin gelişimi, ortak eğitim programlarının uygulanması ve uzmanların eğitimi aracılığıyla düzenli ordunun oluşumunu desteklemektedir.

Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan tarafından, 25 Ocak 2010 tarihinde, Azerbaycan’ın başkenti Bakü’de imzalanan anlaşmaya istinaden Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri (TAKM) teşkilatı kuruldu. Teşkilatın simgesi olarak ‘at’ belirlendi. İlk dönem başkanlığını Türkiye yaptı. TAKM, üye devletler arasında bilgi ve tecrübe değişimini amaçlayan ve bölgedeki tüm devletlere açık olan teşkilattır.²⁹⁵

22-24 Şubat 2010’da Ankara’da Türkiye Silahlı Kuvvetleri ve Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri arasında yüksek düzeyde askeri görüşmeler yapıldı. Azerbaycan basınının haberine istinaden, bu görüşmelerde Türkiye – Azerbaycan arasında askeri işbirliği anlaşmaları imzalandı.²⁹⁶

Azerbaycan Cumhuriyeti Ulusal Meclis onaylı “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasında Karşılıklı Stratejik Yardım Antlaşması” 16 Ağustos 2010’da Bakü’de imzalandı. Bu anlaşma, her iki ülke için askeri alanda bir dizi avantaj sağlamaktadır. Her iki ülkenin çıkarlarına yönelik ortak değerler, kapsamlı işbirliği, güven ve karşılıklı saygı temelinde, özellikle dostane ve kardeşçe ilişkiler ekseninde daha da güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Taraflar bu anlaşmada;

- Birbirinin içişlerine ve egemenliğine karışmama, eşitlik, toprak bütünlüğü ve uluslararası kabul görmüş sınırların dokunulmazlığının kabul edilmesi, tarafların bağımsızlığına saygı gösterilmesine, ortak değerlerin güvenliği ve korunması, siyasal,

²⁹⁴ “Saygun Bakü’de”, **Cumhuriyet**, 28.02.2007

²⁹⁵ “Türkiye, TAKM’nin ilk dönem başkanı oldu”, **Cumhuriyet**, 30.01.2013

²⁹⁶ “Azerbaycan ile askeri diyalog”, **Cumhuriyet**, 20.02.2010

ekonomik, enerji, kültürel, insani, askeri ve askeri teknolojiler alanında işbirliğini geliştirilmesi gibi unsurlar ile taraflardan herhangi birisine silahlı saldırı durumunda ve ulusal güvenliğin sağlanmasına karşı, ihtiyaç olduğunda karşılıklı yardım tedbirlerinin yapılması.

- Uluslararası konularda ortak bir konum geliştirmek için iki ülke arasındaki uluslararası ve bölgesel kuruluşlardaki mevcut işbirliğinin daha da güçlendirilmesi.

- Devletlerin güvenliğinin, egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün bölgedeki barış, huzur, refah ve gelişme için elverişli koşulları sağlanması konularında anlaşmaya varıldı.²⁹⁷

Rusya'nın bölgede uzun süredir kullandığı Gebele radar istasyonu, SSCB'deki füze savunma sisteminin en önemli noktalarından biriydi. İstasyonun 2012 yılında kapatılmasıyla, Azerbaycan bölgesindeki son Sovyet üssü kapandı. Tartışmalara cevap olarak Rus tarafının ve ilişkili tarafların Gebele radar istasyonunun sona erme tarihinin kabul edildiğine karar verildi. Gebele radar istasyonunun kapatılması, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde önemli bir etkiye sahip ve işbirliğinin genişlediğine dair olumlu işaretler ortaya koydu. Böylece, istasyonun faaliyetlerinin sona ermesi şüphesiz Ankara'ya bölgedeki askeri ortaklığını genişletme fırsatı verdi. Özellikle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin önde gelen uzmanları tarafından yürütülen, askeri teçhizatın kalitesini artıran ve orduyu modernize eden askeri eğitim ve öğretim programları, iki ülke arasındaki işbirliğinin ana noktalarıdır.²⁹⁸

Kasım 2014'de Genelkurmay Özel Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Zekai Aksakallı, Azerbaycan Savunma Bakanlığının davetlisi olarak gittiği Azerbaycan'da Ermenistan–Azerbaycan cephe hattındaki askeri mevzileri ziyaret etti. Keskin nişancı ve havan topu eğitimlerini izleyen Aksakallı kendisi de keskin nişancı tüfeğiyle atışlar yaptı. Aksakallı, cephe hattındaki nöbet tutan askerleri ziyaret ederek konuşma yaptı. Konuşmasında Türkiye'nin her zaman Azerbaycan'ın yanında

²⁹⁷ “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası Arasında Strateji Tərəfdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım Haqqında”, **Azerbaycan Respublikası Adliyyə Nazirliyi**, <http://www.e-qanun.az/framework/21158> (Erişim Tarihi. 03.06.2019)

²⁹⁸ “Azerbaycan – Rusya İlişkilerinde Gebele Radar İstasyonu Sorunu”, **BİLGESAM**, 02.01.2012 <http://www.bilgesam.org/incele/170/-azerbaycan-rusya-iliskilerinde-gebele-radar-istasyonu-sorunu/#.XOmATRYzbIU> (Erişim Tarihi. 05.06.2019)

olduğunu, Azerbaycan ve Türk askerinin yenilmezliğini savaşlarda dünyaya ispat ettiğini dile getirdi.²⁹⁹

Ayrıca, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği çerçevesinde Azerbaycan'la diyalogu güçlendirmeye yardımcı olan ittifakları vardır. NATO ile işbirliği içinde uygulanan 108 program sayesinde, ülkenin savunma sisteminde köklü değişiklikler yapıldı ve Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin altyapı, teknik donanım ve savunma yeteneklerini NATO standartlarına uygun hale getirmek için çok sayıda proje uygulandı.

Azerbaycan ve Türkiye'nin içinde bulunduğu bir askeri birlik de TAKM'dır. "Avrasya Askeri Statülü Kolluk Kuvvetleri Teşkilatı" olarak çalışmalar başlatan TAKM, adını bu birliğin kurucu üyeleri 4 devlet olan Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan ve Moğolistan devletlerinin birliklerinden oluşmaktadır. Bu teşkilat esas olarak askeri konularda bilgi paylaşımı ve barış maksatlı kurulmuştur. TAKM, ilk toplantısını da Bakü'de yaptı. Teşkilatın sembolüne at resminin koyulmuş olmasının temel sebebi, 4 devletin kültürlerinde atın önemli bir değerinin mevcut olmasından kaynaklanmaktadır. Buna ilave olarak sembolde 4 yıldız da mevcut olup bu da teşkilat içindeki 4 ülkeyi temsilen ilave edildi. Yapılan seçime istinaden birinci dönem başkanlık görevini Türkiye üstlendi.³⁰⁰

3. 2. ASKERİ TATBİKATLAR

TurAz Şahini – 2015 Tatbikatı: 2 Mart – 2 Nisan 2015 tarihleri arasında Türkiye ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri, Konya'nın 3. Ana Jet Üs Komutanlığı'nda "TurAz Şahini – 2015 Tatbikatı" gerçekleştirdi. Yapılan tatbikatı dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Akın Öztürk ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Ramiz Tahirov izledi. Tatbikatın amacı, Doğu ve Batı bloğu uçaklarının birlikte uçuşlarını sağlamak, paket görev planlama usullerini çalışmak, uçak sistemleri ve elektronik harp becerileri konusunda denemeler gerçekleştirmek ve karşılıklı tecrübe paylaşımı sağlamaktır. Tatbikatta; Türk Hava Kuvvetleri'den; 3

²⁹⁹"Aksakallı cephe hattında", **Cumhuriyet**, 09.11.2014

³⁰⁰"Avrasya Askeri Gücü "TAKM" Resmen Görevde", **TRT Haber**, 30.01.2013

<https://www.trthaber.com/haber/gundem/avrasya-askeri-gucu-takm-resmen-gorevde-72942.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

adet F-16, 3 adet F-4E 2020, 2 adet AS-532 Cougar Helikopteri, 2 adet UH-1H ve 1 adet Havadan İhbar Kontrol (HİK) uçağı, Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nden; 3 adet MIG-29, 3 adet SU-25 ve 4 adet MI-17 helikopteri kullanıldı.³⁰¹

TurAz Kartalı – 2015 Tatbikatı: 22 Ağustos – 18 Eylül 2015 tarihleri arasında Azerbaycan'da, Türkiye ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri tarafından "TurAz Kartalı – 2015 Tatbikatı" gerçekleştirildi. Tatbikatı, Azerbaycan Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Ramiz Tahirov ve Türk Hava Kuvvetleri Temsilcisi Nihat Çırakoğlu gözlemledi. İki devletin Hava Kuvvetleri arasında gerçekleşen tatbikatta, birlikte uçuş ve teknik çalışmaların daha üst düzeye çıkarılması ve karşılıklı hareket etme olanaklarını geliştirmek amaçlandı. Tatbikat için MİG-29, F-16, SU-25, F-4E, C-130 Hercules Nakliye Uçakları, MI-35, MI-17 ve Skorsky UH-60 Savaş Helikopterleri ile faaliyetler gerçekleştirildi.³⁰²

TurAz Şahini – 2016 Tatbikatı: 7 – 25 Mart 2016 tarihlerinde Konya 3. Ana Jet Üs Komutanlığı'nda Azerbaycan ve Türkiye Hava Kuvvetleri arasında "TurAz Şahini – 2016 Tatbikatı" gerçekleştirildi. Tatbikatı, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Abidin Ünal ve Azerbaycan Hava Kuvvetleri Komutanı Tümgeneral Ramiz Tahirov gözlemledi. Tatbikatın amacı, iki ülkenin Hava Kuvvetleri arasında başlatılan karşılıklı uçuş eğitimini ileri seviyeye taşımak, uluslararası tatbikat usulleri ve terminolojilerinin uygulamalarını gerçekleştirmek, karma hava hareketi ile ilgili olarak eğitimler gerçekleştirmek, kullanılan farklı platform silah sistemleri hakkında bilgi ve tecrübe aktarımı yapmak ve karşılıklı askeri eğitimi ve iş birliğini geliştirmek olarak belirtildi. Bu tatbikat çerçevesinde basitten zora doğru ilerleyen jenerik senaryo gerçekleştirildi. Tatbikatta, Azerbaycan Hava Kuvvetleri'nden 3 adet MİG-29 ve 3 adet SU-25 uçakları, Türkiye Hava Kuvvetleri tarafından 8 adet F-16 ve 1 adet Havadan İhbar Kontrol (HİK) uçağı kullanıldı. İki ülkenin Hava Kuvvetleri arasındaki ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi, eğitimlerin icra edilmesi açısından her yıl bu tatbikatların gerçekleştirilmesi ifade edildi.³⁰³

³⁰¹ "TurAz Şahini 2015 Tatbikatı Basın Günü Yapıldı", **Milliyet**, 31.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/turaz-sahini-2015-tatbikati-basin-gunu-konya-yerelhaber-703945/> (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

³⁰² "TurAz Kartalı 2015 Tatbikatı Tamamlandı", **Yeniçağ**, 20.09.2015, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turaz-kartali-2015-tatbikati-tamamlandi-121647h.htm> (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

³⁰³ "TurAz Şahini – 2016 Tatbikatı Nefes Kesti", **Milliyet**, 28.03.2016, <http://www.milliyet.com.tr/gundem/turaz-sahini-2016-tatbikati-nefes-kesti-2217099>, (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

TurAz Kartalı – 2017 Tatbikatu: 18 – 30 Eylül 2017 tarihleri arasında Azerbaycan’da, Azerbaycan ve Türk Hava Kuvvetleri arasında ‘‘TurAz Kartalı – 2017 Tatbikatu’’ gerçekleştirildi. Tatbikatın Azerbaycanlı Koordinatörü Albay Faik Aliyev, iki devlet pilotlarının uçakların taktik yönlerinin öğrenildiğini belirtti. Tatbikatın amacı; karşılıklı hareket etme olanaklarının geliştirilmesi, uçak ve helikopterlerden belirlenen hedeflerin tam merkezi noktadan hedef atışlarının yapılması olarak ifade edildi. Tatbikatta, iki ülkeden MİG-29, F-16, SU-25, C-130 Hercules Nakliye Uçakları, CASA CN-235 Uçakları, MI-35, MI-17 ve Skorsky S-70 Savaş Helikopterleri olmak üzere yaklaşık 30 hava aracı kullanıldı.³⁰⁴

TurAz Şahini – 2018 Tatbikatu: 3-14 Eylül 2018 tarihleri arasında Konya 3. Ana Jet Üs Komutanlığı’nda, Azerbaycan ve Türk Hava Kuvvetleri tarafından ‘‘TurAz Şahini – 2018 Tatbikatu’’ gerçekleştirildi. Bu tatbikat çerçevesinde, iki ülkenin Hava Kuvvetleri arasında oluşturulmuş uçuş eğitimi konusunda birlikte çalışabilirliğin geliştirilmesi amaçlandı. Tatbikatta muharip hava unsurları kullanıldı. Buna örnek olarak tatbikatta Türk Hava Kuvvetleri; F-16, F-4E 2020, CASA CN-235 Uçakları ve AS-532 Cougar Helikopterleri, Azerbaycan Hava Kuvvetleri; MİG-29, SU-25 Savaş Uçakları kullandı.³⁰⁵

TurAz Kartalı – 2019 Tatbikatu: 2-16 Eylül 2019 tarihleri arasında Azerbaycan’da, Azerbaycan ve Türk hava Kuvvetleri tarafından ‘‘TurAz Kartalı – 2019 Tatbikatu’’ gerçekleştirildi. Yapılan bu tatbikat, iki ülke arasında askeri işbirliğinin gelişimini amaçlamaktadır. Tatbikatta; F-16, MİG-29, SU-25, CASA Nakliye Uçağı, MI-35, MI-17, Skorsky UH-70, CH-47 Chinook Savaş Uçakları ve ATA K/AH-1W Savaş Helikopteri olmak üzere toplamda 30 hava aracı kullanıldı.³⁰⁶ Bu çalışmalar doğrultusunda iki ülkenin Hava Kuvvetleri arasında eğitimleri daha ileri düzeye götürme kararlaştırıldı. İki devlet, tek millet kavramı çerçevesinde yapılan bu tatbikat ve eğitimler, mevcut kardeşlik bağlarını daha da güçlendirmesi için oldukça önemlidir.

³⁰⁴ ‘‘TurAz Kartalı – 2017 Tatbikatu Devam Ediyor’’, **TRT Haber**, 26.09.2017, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turaz-kartali-2017-tatbikati-devam-ediyor-335133.html>, (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

³⁰⁵ ‘‘TurAz Şahini – 2018 Tatbikatu’’, **Yeniçağ**, 14.09.2018, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turaz-sahini-2018-tatbikati-205253h.htm>, (Erişim Tarihi. 05.06.2019)

³⁰⁶ ‘‘Azerbaycan’da TurAz kartalı 2019 Tatbikatu Başladı’’, **TRT Haber**, 02.09.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanda-turaz-kartali-2019-tatbikati-basladi-429355.html>, (Erişim Tarihi. 19.09.2019)

Mustafa Kemal Atatürk 2019 Tatbikatı: 1-3 Mayıs 2019 tarihleri arasında Azerbaycan'da, Türkiye ve Azerbaycan silahlı kuvvetleri beraber yaptığı ortak askeri tatbikattır. "Mustafa Kemal Atatürk 2019" isimli bu askeri tatbikatta Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihindeki Samsun'a çıkmasının 100. Yılı için yapılmıştır. Tatbikat vasıtasıyla karşılıklı olarak tecrübe paylaşımı yapılması ve iki kardeş devlet arasındaki askeri ilişkilerin geliştirilmesi amaçlandı.³⁰⁷

Sarsılmaz Kardeşlik 2019 Tatbikatı: "Mustafa Kemal Atatürk 2019" askeri tatbikatının ardından iki kardeş devlet birlikte 8-11 Haziran tarihlerinde Nahçıvan'da "Sarsılmaz Kardeşlik 2019" askeri tatbikatı yapıldı. Yapılan bu tatbikatta, 200 adet tank ve diğer zırhlı araçlar, 5000 asker, 21 uçak ve helikopter ve 180 adet top ve füze kullanıldı. Tatbikatın temel amacı iki devletin askeri ilişkilerinin pekiştirilmesi ve koordinasyon çalışması yapmak olduğu ifade edildi. Tatbikata katılan Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, yapılan tatbikat ile ilgili olarak; "Ülkemizin güvenliğinin sağlanması caydırıcı ve saygın bir orduyla mümkündür." diye ifade etti.³⁰⁸

---

³⁰⁷ "Türkiye – Azerbaycan Ortak Askeri Tatbikatı Başarıyla İcra Edildi", **TRT Haber**, 04.05.2019 <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-azerbaycan-ortak-askeri-tatbikati-basariyla-icra-edildi-414172.html> (Erişim Tarihi: 06.06.2019)

³⁰⁸ "Sarsılmaz Kardeşlik 2019 Tatbikatı Başarı ile Gerçekleştirildi", **TRT Haber**, 11.06.2019 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/sarsilmaz-kardeslik-2019-tatbikati-basari-ile-gerceklestirildi-418906.html/amp> (Erişim Tarihi: 15.06.2019)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Soğuk Savaş Sonrası dönemde Türkiye – Azerbaycan arasındaki ilişkilerin siyasi, askeri, ekonomi ve enerji konularında geliştiği gibi, iki devlet arasındaki ilişkilerin daha iyi konumlara gelmesi için göz ardı edilmemesi gereken bir konu da eğitim ve kültür ilişkileridir. Bu ilişkiler toplumlar arasındaki kaynaşmayı sağlamaktadır. İki devlet arasındaki bu ilişkiler gün geçtikçe daha büyük boyutlara vardı.

4. 1. EĞİTİM İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler sadece ekonomik, ticari, siyasi veya askeri boyutlarıyla değil, eğitim ve kültür alanlarında da ikili ilişkiler geliştirildi. Mütellibov'un Rusya taraflı tutumlarından dolayı bu dönemde herhangi bir eğitim anlaşması sağlanmasa da, Yakup Memmedov'un cumhurbaşkanlığı ara dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler bazında iyi yönde adımlar atıldı.

Yakup Memmedov'un, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel'i Azerbaycan'a davet etti. Demirel, 2-3 Mayıs 1992 yılında Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaretinde Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Eğitim, Öğretim, Uzmanlık Hizmetleri, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması yapıldı ve iki bin Azerbaycanlı öğrenciye burslu eğitim sözü verdi.³⁰⁹

Yakup Memmedov sonrası dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebülfez Elçibey, 25-27 Haziran 1992 tarihlerinde Türkiye ziyareti gerçekleştirmiş ve bu ziyarete istinaden 27 Haziran 1992 tarihinde ‘‘Türkiye – Azerbaycan Ortak Bildirisi’’ yayınladı. Bu görüşme sonucunda Elçibey, Türkiye’den eğitim konusunda yardım talep etti.³¹⁰

19 Temmuz 1992 tarihinde Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) vasıtasıyla Bakü’de, Türkiye’de eğitim alınması amacıyla sınav yapıldı. Bu sınavlara istinaden Azerbaycan’dan

³⁰⁹ Nazım Cafersoy, *age*, s.123.

³¹⁰ Bilal Niyazi Şimşir, *Azerbaycan (Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde TürkiyeAzerbaycan İlişkileri)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011, s. 447 – 449.

Türkiye'ye üniversitelerde okuması için 929 öğrenci burslu eğitim hakkı kazandı ve 200 öğrenci de askeri liselerde eğitim konusunda tahsil alması için Türkiye'ye gönderildi.³¹¹

11 Ağustos 1992 tarihinde Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tofiq Gasimov Türkiye ziyaretinde bulundu ve diplomatik eğitimler konusunda talepte bulundu. Bu ziyarete istinaden Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması yapıldı.³¹²

Haydar Aliyev döneminde iki devlet arasında eğitim ilişkileri daha üst düzeye çıkartıldı. 24 Ocak 1994 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Bakü Türk Anadolu Lisesi faaliyete başladı. 21 Temmuz 1994 yılında Bakü'de, Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi faaliyete geçti. Haydar Aliyev döneminde, Türkiye vatandaşı özel sektör girişimcileri tarafından ÇAĞ Öğretim İşletmeleri³¹³ adı altında 1 ilkokul, 14 lise ve 1 üniversite (Qafqaz Üniversitesi) kuruldu.³¹⁴ Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bakü'de, Bakü Türk Anadolu Lisesi'nden ziyade, Bakü Türk İlkokulu ve Bakü Türk Orta Okulu mevcuttur. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararıyla 1992 yılında Bakü'de, Türk Dünyası Bakü Atatürk Lisesi faaliyete başladı. Bu lise, hem Azerbaycan Eğitim Bakanlığı'nın hem de T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim – öğretim müfredatını işlemektedir.³¹⁵ Buna karşılık olarak T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ankara'da Mehmet Emin Resulzade Lisesi, İzmir'de Aliğa Heydar Aliyev Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Kars'ta Haydar Aliyev Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ve Gaziantep'te Haydar Aliyev İlköğretim Okulu mevcuttur.

Azerbaycan üniversitelerinde eğitim gören Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının diplomalarının Türkiye dahilinde resmi kurumlarda tanınma problemi mevcut idi. Sadece Yüksek Öğretim Kurumu tarafından belirtilen bazı Azerbaycan üniversitelerinin, bazı bölümleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmaktaydı. Bu sorunun çözülmesi için 2-9 Kasım 1998 tarihlerinde Azerbaycan Cumhuriyeti eski Eğitim Bakanı Misir Merdanov'un Türkiye seferi sonrasında çözüme kavuştu. Yapılan bu ziyaret esnasında Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ve Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Arasında Eğitim ve Bilim

³¹¹ Cafersoy (2001), **a.g.e.**, s.125.

³¹² Şimşir (2011), **a.g.e.**, s. 451.

*Not : Bu eğitim kurumları, sahiplerinin 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de yapılan başarısız darbe girişiminde bulunan Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ile olan ilişkilerinden dolayı kapatılmıştır.

³¹⁴ Araz Aslanlı ve İlham Hesenov, **a.g.e.**, s.172.

³¹⁵ ‘‘Hakkımızda’’, **Türk Dünyası Bakü Atatürk Lisesi**, <http://www.bakuataturklisesi.org/hakkimizda>, (Erişim Tarihi. 17.06.2019)

Alanında İşbirliği Hakkında Mütabakat Anlaşması yapıldı. Bu anlaşmaya istinaden Azerbaycan'da eğitim hakkında yapılandırma konularında T.C. Milli Eğitim Bakanlığı'nın desteği alındı. Ayrıca, yapılan bu seferde Türk dilli devletler arasında ortak edebiyat ve tarih kitaplarının oluşturulması konusu da konuşuldu. 2000 yılından beri Bakü'de yerleşen 6, 14, 41, 56, 261 numaralı liselerinde Türkçe dersleri de ilave edildi.³¹⁶

Soğuk savaş sonrası dönemde SSCB'den ayrılan Türk devletleri (Azerbaycan da buraya dahil) ile ilişkileri güçlendirmek için Türkiye, 1992 yılında Büyük Öğrenci Projesi başlattı. Türk Dünyası ile kardeşlik ilişkilerini pekiştirmek amacıyla kurulan bu proje 1992 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı kapsıyor olsa da, bugün artık burs programı düzeyine geldi ve 57 devlet ve topluluk bu proje çerçevesinde Türkiye'de eğitim görmesini temin etmektedir.

Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) çerçevesinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Romanya, Bosna Hersek ve Tataristan'da – Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akraha Toplulukları Sınavı (TCS) vasıtasıyla üniversite eğitimleri için kabul almaktadır. Sınavların yapılmadığı yerlerde de seçici kurumlar tarafından öğrenciler seçilmektedir.

Projenin diğer programlara göre daha geç başlaması maalesef ki uluslararası rekabette zayıf kalmasını sağladı. Projenin tanıtımındaki eksiklikler, iki farklı sınav yapılması, mezun öğrencilerin takibi ve bu öğrencilerden yeterince faydalanılmaması projeden istenilen verimliliğin alınmaması sonucunu doğurdu. Ayrıca, Türkiye'deki eğitimin uluslararası zeminde zayıf kalması, Türk dünyasındaki öğrencilerin Batı ülkelerini tercih etmesine sebep oldu.

Türk dünyası ile eğitim konusunda kurulan ilişkilerde en iyi iletişim şüphesiz ki Azerbaycan ile kuruldu. Bunun en temel sebepleri ise coğrafi yakınlık, ortak tarih ve kültürün mevcudiyeti, dil konusunda karşılıklı iletişimin diğerlerine göre çok daha kolay olmasıdır.³¹⁷

³¹⁶ Babayeva, a.g.t, s.90.

³¹⁷ Nihat Büyükbaş, "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Eğitim İlişkileri", **İRS Miras Dergisi**, Kış – 2017-18, s. 12-16. <http://irs-az.com/new/files/2017/212/2668.pdf> (Erişim Tarihi. 20.05.2019)

Eğitim bir devletin kültürel ilişkilerini güçlendirerek uluslararası diplomasi arenasında yumuşak güç (soft power) stratejisi ile kendi dış politikasını ilerletmesi açısından oldukça kullanışlı vasıta. Uluslararası öğrenci konusu 1990'lar sonrasında Türkiye'de artık yeni bir siyasi konu olarak ele alındı. Bu politik bakış açısının yansımaları olarak kurulan Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) vasıtasıyla 1992 yılında Türk Cumhuriyetleri'nden burslu bir şekilde öğrenci alımına başlandı. Ancak, bu proje çerçevesinde Türkiye'de eğitim gören öğrencilerin sadece 4'te 1'i başarılı bir şekilde mezun olmaları, bu politikanın pek başarılı şekilde ilerlemediğini bize göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'de eğitim alan öğrencilerin şikayet ettiği en temel konu, barınma sorunudur. Kredi Yurtlar Kurumu'nun (KYK) yetersiz barınma alanına sahip olması, Türkiye Cumhuriyeti Sınavı (TCS) burslu yabancı uyruklu öğrenciler dışında yabancı öğrenci alımında oldukça az kontenjan açılmaktadır. KYK yurtlarından ziyade ev kiralarının pahalılığı da öğrencilerin barınma konusundaki en büyük sorunlarından. ÖSYM verilerine istinaden Türkiye'de üniversite eğitimi almak için gelen öğrencilerin ağır çoğunluğu Türk kökenli devletler ve Türkiye ile sınır olan diğer devletlerdendir. ÖSYM verilerine göre yabancı uyruklu öğrencilerin tercih ettiği ilk 5 üniversiteler sıralaması; Anadolu Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi'dir.³¹⁸

2014 yılında Azerbaycan'ın Milli İlimler Akademisi ve Atatürk Araştırma Merkezi'nin birlikte yürüttüğü "Ortak Türk Tarihi" çalışmalarını başlatıldılar. Azerbaycan'da Bakü ve Şeki, Türkiye'de de Ankara ve Kocaeli şehirlerinde çalıştaylar yapıldı ve konu ile çalışmalar başlatıldı. Bu çalışma sonrasında Türk devletlerinin okul müfredatlarına yansıtılması beklenmektedir.³¹⁹

Tablo 2: Türkiye'de Üniversite Eğitimi Gören Azerbaycanlı Öğrencileri Sayısı (2013 – 2019)³²⁰

³¹⁸ Faruk Levent, Özge Karaevli, Uluslararası Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Politikalar ve Türkiye İçin Öneriler', **Eğitim Bilimleri Dergisi**, Haziran 2013, s. 99 – 103.

³¹⁹ Nihat Büyükbaş, **a.g.m.**, s.17.

** Bu konuda yaptığım araştırmada Türkiye'de eğitim alan Azerbaycanlı öğrenciler hakkındaki sayı için 2013 yılından önce olan bilgiler YÖK tarafından kaldırıldığı için ulaşılamadı ve Azerbaycan'da eğitim alan Türkiye Cumhuriyeti uyruklu öğrenciler hakkında her hangi bir internet kaynağı bulunamadı.

Öğretim Yılları	Türkiye’de Üniversite Eğitimi Gören Azerbaycanlı Öğrenci Sayısı
2013 – 2014	6901
2014 – 2015	10638
2015 – 2016	12504
2016 – 2017	14878
2017 – 2018	17088
2018 - 2019	19383

Kaynak: “Uyruğa Göre Öğrenci Sayıları Raporu”, YÖK, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, (Erişim Tarihi. 17.09.2019)

Konuyu toparlayacak olursak eğer, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağların daha üst seviyeye yükselmesi için eğitim yatırımları yapılmış ve bu yatırımlar da günümüzde kendi meyvelerini vermeye başladı. Lakin, ister Türkiye, isterse de Azerbaycan var olan öğrenci eğitimleri stratejilerini daha üst düzeye yükseltmelidir. Çünkü, eğitim çalışmaları Türk dünyasının oluşumu için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmaların daha iyi sonuçlar doğurması için, eğitim düzeyleri yükseltilmeli ve cezbedici olması gerekmektedir. Sadece Batı dünyasındaki eğitimi kopyalayarak kaliteli eğitim üretilemez, tercüme edilen eğitimleri öğrencilerimize ezberletmekten ziyade, eğitim sürecine kendi milli benliğimiz yansıtılmalı ve Türk dilinin, uluslararası literatürde bilim dili olarak yansıtılmasını sağlamak gereklidir.

4. 2. KÜLTÜR İLİŞKİLERİ

Ekonomi ve siyasi ilişkilerinin daha da üstünde, Türk dünyası kültürünün varlığı bir gerçektir. Bazı zamanlarda ayrılıklar yaşansa da özünde bu kültür bütün bir halde mevcuttur. Tarihte siyasi ve ideoloji açıdan farklı kalıpların içinde kalınsa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden bütün kültür olma yolunda tek parça haline dönüşmek için zemin oluştu. Devletlerin üst düzey görüşmelerinde konular sadece ekonomik, ticari veya siyasi değil, buna ilave olarak kültürel bağlar da önemli yer tutmaktadır. Ayrıca, Türk Dünyası’ndaki ilişkilerin gelişiminde maddiyattan

ziyade tarihsel olarak mevcut olan manevi duygular bazında kültürel ilişkilerin rolü daha etkin oldu.

5-10 Ocak 1990 tarihlerinde Türkiye’den gelen davet üstüne Azerbaycan SSC Genel Sekreteri Ayaz Mütellibov Ankara’ya resmi ziyarette bulundu. SSCB döneminde yapılan bu ziyaret oldukça önemlidir. Hala resmi olarak SSCB’ye bağlı olan Azerbaycan’ın Genel Sekreteri’ne, bağımsız ülkelere karşı yapılan protokol karşılması yapıldı. Mütellibov siyasi konular ile ilgili konuşmaya pek yanaşmamasından dolayı bu görüşmede daha çok ekonomi ve kültürel konular ele alındı. Bu görüşme sonucunda Azerbaycan ve Türkiye arasında ‘‘Sınır Ticaretine İlişkin Protokol’’, ‘‘Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Protokol’’, ‘‘1990 – 1992 Dönemi Kültürel ve Bilimsel Değişim Protokolü’’, ‘‘Kültürel ve Bilimsel Değişim Antlaşmasının Tatbikatına Dair Mukavele’’ yapıldı. Ayrıca, Nahçıvan’daki sınırın açılmasının iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesindeki önemi ifade edildi.³²¹

Sovyetler sonrası dönemde Elçibey döneminde Azerbaycan ve Türkiye arasında ikili ilişkilerin pekişmesi anlamında ekonomik, ticari, kültürel ve eğitim alanlarında protokoller yapıldı. Bu protokollere en bariz örnek olarak 2 Ocak 1992 tarihli ‘‘Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması’’, 24 Ocak 1992 tarihli ‘‘Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması’’, 6 Mart 1993 tarihli ‘‘Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Eğitim, Kültür ve Haberleşme Anlaşması’’ örnek olarak gösterilebilir.³²² Elçibey dönemi kısa sürse de iki devlet arasındaki kültürel ilişkiler konusunda da önemli adımların atılmasını sağladı. Tüm alanlarda Türkiye’yi örnek alan Elçibey, kültür alanında da Türkiye’yi örnek aldı.

Eski Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Başkanı’nın talebi ile 21-23 Mart 1993 tarihinde ‘‘Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’’ yapıldı. Tüm Türk Dünyası’ndan toplamda 800 kişilik delegenin buluşarak yaptığı bu kurultay, Türkiye’nin Azerbaycan’a ve o cümleten Türk Dünyası’na verdiği önemin göstergesi oldu. Bu kurultaylar geleneksel olarak devam etmektedir. Kurultayın

³²¹ Şimşir (2011), a.g.e., s.73-78.

³²² Sönmezoğlu, a.g.e, s. 711.

temel fikri, İsmail Gaspıralı'nın bir asr önceden söylediği "Dilde, fikirde, işte birlik" ifadesinden kaynaklanmaktadır.³²³

24 Nisan 2000 tarihinde Bakü'de, Azerbaycan eski cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in teklifi üzerine Türkiye'nin önemli bilim adamlarından İhsan Doğramacı'nın 85. Yaşı dolayısıyla özel bir tören düzenlendi.³²⁴

TDAV (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı) ve İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün işbirliği neticesinde meydana gelen "Türk Dünyası Çocuk Şöleni", dünyanın dört bir yanından gelen Türk çocukların buluşması ile ortaya çıktı. Bu törene Ahıska, Azerbaycan, Batı Trakya, Doğu Türkistan, Uygur, Kazakistan, Kerkük, Kırgızistan, Makedonya, Moldova, Özbekistan, Romanya, Tataristan ve Türkmenistan'dan gelen Türk kökenli çocukların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Konuk öğrenciler, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından seçilen evlerde misafir oldu.³²⁵

9 Mart 2001 tarihinde Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de, Haydar Aliyev'in talimatıyla "Azerbaycan'da Atatürk Merkezi" kurulması teklif edildi. Bu kurumun kurulmasını istenilmesinin sebebi, Haydar Aliyev'in Atatürk'e karşı duyduğu derin sevginin aynı zamanda Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki uyguladığı politikalara, stratejileri karşı duyduğu saygının sonucudur. Atatürk'ün sadece Türkiye Cumhuriyeti'nde yaptığı faaliyetlerden ziyade, tüm Türk Dünyası'nı kapsayan fikirleri ve izlediği ister kültürel, isterse de siyasi politikalarının bilinmesi sağlamaktır. Kurumun açılması ile ilgili olarak Haydar Aliyev; "*Çok memnunum ki, benim teşebbüsümle Azerbaycan'da Atatürk Merkezi artık faal hale geçecek. O zamanlar bana Uluslararası Atatürk Barış Ödülü verildiğinde düşündüm ki, böyle bir kurumu oluşturmak gerekmektedir*" diye fikirlerini ifade etti.³²⁶ Haydar Aliyev'in talebiyle yapımına 2001 yılında başlanan Bakü Atatürk Kültür Merkezi, 10 Nisan 2004 tarihinde İlham Aliyev tarafından açıldı. Atatürk Kültür Merkezi için Bakü'deki tarihi "Şehir Bankası" seçildi. 19. Yüzyıldan beri var olan binanın restorasyonu için toplamda yarım milyon dolarlık ödenek ayrıldı. Bakü Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Nizami Ceferov; "*Atatürk Kültür Merkezi'nde 20 kişi*

³²³ Farzali, a.g.t, s. 192-193.

³²⁴ "Doğramacı'nın anadan olmasının tantanası", **Hürriyet**, 02.04.2000

³²⁵ "Türk Dünyası Çocuk Şöleni", **Hürriyet**, 07.06.2000

³²⁶ **Azerbaycanda Atatürk Merkezi**, <http://ataturk.az/merkez-haqqinda/> (Erişim Tarihi: 24.05.2019)

çalışıyor. Bu çalışanların 12'si bilim adamıdır. Merkez'de 3 bölüm bulunuyor: Dil – Edebiyat ve Kültür, Sosyal ve Siyasi Araştırmalar, Uluslararası İlişkiler. Merkez, her 3 ayda 1 bülten yayınlıyor. Atatürk'ün Nutuk kitabını Azerbaycan Türkçesi'ne çeviriyoruz'' dedi.³²⁷

26 Haziran 2004 tarihinde yapılan NATO Zirvesi için İstanbul'a ilk gelen lider İlham Aliyev oldu. Aliyev, eşi ve kızı ile birlikte Şişli Belediyesi tarafından Fulya'da yapılan Haydar Aliyev'in anısına yapılan park ve heykel açılışında iştirak etti.³²⁸ 2003 yılında Haydar Aliyev'in vefatından dolayı Haziran 2004'de İstanbul'un Şişli Belediyesi'nde Haydar Aliyev Parkı ve Büstü'nün açılışı yapıldı. Açılışa Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dönemin İstanbul Valisi Muammer Güler ve dönemin Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül katıldı. Açılıшта konuşan Sarıgül; *''Türkiye ve Azerbaycan halkları dünyanın çağdaş ülkeleriyle birlikte emin adımlarla geleceğe ilerleyecektir''* dedi.³²⁹

Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan arasında sivil toplum ve akademik düzeyde yakınlaşmayı amaçlayan Kafkasya Uluslararası Akademik İşbirliği Konsorsiyumu vasıtasıyla Türkiye'den ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) ve Sabancı Üniversitesi, Azerbaycan'dan Hazar ve BDÜ (Bakü Devlet Üniversitesi, Gürcistan'dan Tiflis Üniversitesi ve Tiflis Asya Afrika Enstitüsü, Ermenistan'dan Erivan ve Erivan Dil Bilimleri Üniversitesi'nin katılımıyla yapıldı. Yapılan anlaşmaya istinaden, bu konsorsiyum içerisinde bulunan üniversite öğrencileri, anlaşma dahilindeki diğer üniversitelerde eğitim görebilir ve bu çerçevede kendi ülkesinden burs alabilir. Konuya ilişkin olarak Hazar Üniversitesi İktisat Fakültesi eski Dekanı Prof. Dr. Magomed Nuriyev; *''Bizim bölgede ilk kez böyle bir uygulama başlatılacak. AB'de aynı uygulama yapılıyorsa neden bizim öğrencilerimiz de böyle bir şans yakalamasınlar''* dedi. Tiflis Asya ve Afrika Enstitüsü eski Rektörü Prof. Dr. Guram Chikovani de; *''Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye'den öğrenciler konsorsiyuma üye üniversitelere gidecekler, çalışma turları yapacaklar. Oralardaki öğrencilerle dostluk ilişkileri kuracaklar. Ama çardan birisi bu''* dedi.³³⁰

³²⁷ ''Baku'da Atatürk Kültür Merkezi'', **Cumhuriyet**, 10.04.2004

³²⁸ ''Babasının parkını açtı'', **Hürriyet**, 27.06.2004

³²⁹ ''Şişli'ye Haydar Aliyev Parkı'', **Cumhuriyet**, 27.06.2004

³³⁰ ''Üniversiteler arası yakınlaşma'', **Cumhuriyet**, 13.07.2004

30 Ekim 2004 tarihinde TÜYAP'ın düzenlediği "Komşuluk" başlıklı söyleşi gerçekleştirildi. Bu söyleşiye Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) eski Başkanı Cengiz Bektaş ve Azerbaycan Yazarlar Birliği (AYB) eski Başkanı Anar katıldı. Söyleşinin ardından dinleyiciler önünde YYS ve AYB başkanları kültür köprülerinin oluşumu için ve bu köprü'nün Orta Asya ülkelerini de kapsayarak büyümesini amaçlayarak anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma, her türlü yazınsal ilişkiye her iki kuruluşun yardımcı olmasını ve Türk Dili Yazarları ve Yayın Kuruluşu'nu gerçekleştirmek için çalışacaklarını kapsıyor. Söyleşide konuşan AYB Başkanı Anar; *"Türkiye ile Azerbaycan arasında müzik alanında yoğun alışveriş var ancak edebiyat konusunda Nazım Hikmet'in dışında Azerbaycan'da Türk yazarları çok az tanınıyor. Hele kadın ve çocuk yazarlar hiç bilinmiyor. Biz Halide Edip ve Suat Derviş'le sınırlı kaldık"* dedi ve AYB'nin yaşadığı maddi sıkıntılara da dikkat çeken Anar; *"Sovyetler Birliği zamanında paramız vardı özgür değildik, şimdi özgürlüğümüz var ancak paramız yok"* dedi.³³¹

27 Aralık 2004 tarihinde Türkiye'nin dünyaca ünlü piyanisti Fazıl Say, Bakü'de Müslim Magomayev adına Devlet Filarmoni Binası'nda yeni yıl resitali verdi. Konser, İki ülkenin kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilerine katkıda bulunmak amacıyla kurulan Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği (ATİB) ve Azerbaycan Kültür Bakanlığı tarafından organize edildi ve iki ülke arasında kültür ve sanata katkıda bulunmak amaçlandı. Dönemin ATİB Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Erentok; *"Müzik, iki ülkenin ortak bir dil tutturmasında önemli bir faktördür"* dedi.³³²

21 Mart 2005 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara'da Atatürk Kültür Merkezi fuar alanında Nevruz şenliği etkinliği düzenledi. Bu şenliğe dönemin Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Atilla Koç ve dönemin Azerbaycan Kültür Bakanı Polat Bülbüloğlu katıldı. Bülbüloğlu; *"Nevruz, Türk milletine atalarından miras kalmıştır. Nevruz, barış ve kardeşlik bayramıdır"* diye konuştu. Daha sonra iki Bakan yumurta tokuşturdu. Daha sonra Nevruz ateşini beraber yakan Kültür Bakanları, halk oyunları izleyerek Nevruz pilavı yediler.³³³

³³¹ "Türk – Azeri yazarlarını yakınlaştıran anlaşma" **Cumhuriyet**, 02.11.2004

³³² "Fazıl Say Bakü'de", **Cumhuriyet**, 13.12.2004

³³³ "Nevruz coşkusu", **Cumhuriyet**, 22.03.2005

Mayıs 2005’de Ataol Behramoğlu’na Azerbaycan Yazıcılar Birliği (AYB) tarafından ‘‘Resul Rza Ödülü’’ verildi. AYB Başkanı Anar ödülü Behramoğlu’na takdim etti ve AYB Yazmanı Fikret Koca tarafından, Behramoğlu’nun Azerbaycan Türkçesi’ne çevrilen ‘‘Yaşamak İnsan Olarak’’ kitabını tanıtımını yaptı.³³⁴

Sarıyer, Kireçburnu’nda 1993 yılından faaliyet gösteren Nadir Nadi Parkı, Temmuz 2006 yılında adı ‘‘Haydar Aliyev Parkı’’ olarak değiştirildi. Parkın açılışına İlham Aliyev’in de katıldığı törende, İstiklal Marşı ve Azerbaycan Ulusal Marşı okundu. Parkın açılış töreninde konuşma yapan Aliyev; ‘‘Türk ulusu Haydar Aliyev’in anısını içinde yaşıyor ve anıyor. Bu anma, iki devlet, tek millet olan Türkiye – Azerbaycan arasındaki kardeşliğin önemini gösteriyor’’ dedi. Dönemin Başbakan Yardımcısı olan Mehmet Ali Şahin de katıldığı bu törende; ‘‘Açılan bu park, sadece merhum Haydar Aliyev’in anısını yaşatmayacaktır, aynı zamanda Azeri – Türk dostluğunun ve iki devlet, bir millet anlayışının simgesi olacaktır’’ dedi. Buna ilave olarak parkın bulunduğu caddenin adı da değiştirilerek ‘‘Haydar Aliyev Caddesi’’ oldu.³³⁵ İlham Aliyev yaptığı konuşmasına; ‘‘Haydar Aliyev, İstanbul Boğazı’na hayrandı. Bu nedenle boğazdaki tanker trafiğini azaltacak BTC boru hattı onun için daha anlamlıydı. Atam Haydar Aliyev’in heykelini hem bir oğul, hem de bir Cumhurbaşkanı olarak açıyorum. Heyecanlı ve gururluyum’’ dedi.³³⁶

İlham Aliyev döneminde de Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler yüksek düzeyde tutulmaktadır. İki devlet arasındaki diaspora faaliyetleri güden kurumların organize ettiği 9 Mart 2007 tarihli ‘‘Türkiye–Azerbaycan Diasporası Teşkilatları Forumu’’ yapıldı.³³⁷ Bu organizasyona Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan temsilcileri, Kırım Türkleri, Güney Azerbaycan Türkleri, Irak Türkmenleri ve Rusya’da yaşayan Türkleri temsilcilerinin de katıldığı, toplamda 48 devletten 513 kişi katılım gösterdi.³³⁸

³³⁴ ‘‘Behramoğlu’na Azerbaycan’dan ödül’’, **Cumhuriyet**, 09.05.2005

³³⁵ ‘‘Nadir Nadi Parkı’nın adı değiştirildi’’, **Cumhuriyet**, 13.07.2006

³³⁶ ‘‘Boğaz’a kavuştu’’, **Hürriyet**, 13.07.2006

³³⁷ ‘‘Türkiye-Azerbaycan Diaspora Kardeşliği’’, **Sabah Gazetesi**, 09.03.2007, <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/09/gnd109.html> (Erişim Tarihi: 24.05.2019)

³³⁸ Ziyadhan Hasanov, **a.g.t.**, s. 73.

Ağustos 2007’de Türkiye ve Azerbaycan işçi konfederasyonları, işçi sınıfının küreselleşmesi bağlamında güç birliğine gitme kararı aldı. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu ve Azerbaycan Hemkarlar İttifakları Konfederasyonu arasında, birlikte hareket edilmesi için anlaşma yapıldı.³³⁹

Eylül 2007’de Bakü ziyareti yapan dönemin Türkiye Kültür ve Turizm Bakanı Ertuğrul Günay’ı, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev kabul etti. Yapılan bu görüşme ile ilgili olarak İlham Aliyev; *“İki ülke arasındaki ilişkiler her alanda geliyor. İki ülke halkları derin tarihi ve kültürel köklere sahiptir ve kültürel ilişkiler daha da güçlendirilmesi gerekiyor”* dedi.³⁴⁰

9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 19 Kasım 2007 tarihinde Türk Devlet ve Toplulukları 11. Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’na katılmak için Bakü ziyareti yaptı. Bakü’de ilk olarak Haydar Aliyev’in mezarını ziyaret etmek için Fahri Hıyaban’ı ziyaret etti.³⁴¹

Şubat 2008’de Azerbaycan’ın ünlü bestecilerinden Kara Karayev’in 90. Yıl dönümü ile ilgili olarak Kadıköy Caddebostan Kültür Merkezi’nde filarmoni konseri yapıldı. Filarmoniye, Azerbaycanlı şef Yalçın Adıgüzel yönetti. Filarmoni konserinde Karayev’in *“Leyla ile Mecnun”*, *“Don Kişot”* ve *“Yıldırım Yollar”* besteleri ifa edildi.³⁴²

Aralık 2008’de *“Azerin”* adıyla bilinen Azerbaycan Devlet Sanatçısı Anahanım Tağıyeva, Orgeneral İlker Başbuğ’un 6-7 Kasım 2008 tarihinde yaptığı Azerbaycan ziyaretinde, Türk askerine saygı ve sevgisini göstermek için gönüllü olarak konser vermek isteğini belirtti. Kurban bayramı sürecinde sanatçı Azerin, 9 Aralık’ta Diyarbakır’da, 10 Aralık’ta Siirt’te, 11 Aralık’ta da Şırnak’ta Mehmetçiğe konser verdi.³⁴³

30 Nisan 2009 tarihinde Azerbaycan’da Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) kuruldu. ADD Başkanı İslam Aliyev; *“Atatürk yalnız Türkiye’nin değil, bütün mazlum milletlerin kurtarıcısı oldu”* dedi.³⁴⁴

³³⁹ *“Türk ve Azeri işçilerin güç birliği”*, **Cumhuriyet**, 31.08.2007

³⁴⁰ *“Ertuğrul Günay Bakü’de”*, **Cumhuriyet**, 29.09.2007

³⁴¹ *“Demirel Bakü’de”*, **Cumhuriyet**, 19.11.2007

³⁴² *“İstanbul’dan Karayev geçti”*, **Cumhuriyet**, 17.02.2008

³⁴³ *“Gönüllü konser”*, **Hürriyet**, 14.12.2008

³⁴⁴ *“Azerbaycan’da ADD kuruldu”*, **Cumhuriyet**, 06.05.2009

Nisan 2010'da İzmir Gazeteciler Cemiyeti ve Azerbaycan Parlamento Muhabirleri Birliği birlikte 60 fotoğraftan oluşan ‘‘Fotoğraflarla Azerbaycan’da Ermeni Mezalimi’’ isimli sergi açıldı. Sergide konuşma yapan dönemin İzmir Vali Yardımcısı Nevzat Ergün; ‘‘Azerbaycan’da 1 milyon kişi yurdundan oldu. Ülke topraklarının yüzde 20’si işgal edildi’’ dedi.³⁴⁵

2009 yılında Bakü’de kurulan Azerbaycan Atatürkçü Düşünce Derneği 26-29 Kasım tarihleri arasında ADD Genel Merkezi ve Talat Paşa Komitesine mensup 50 kişilik grubu Azerbaycan’da misafir etti. Türkiye’den katılan heyetin Azerbaycan halkıyla yaptığı görüşmelerde Ermenistan ile imzalanan protokolleri eleştirirken 1918 yılında Nuri Paşa komutasındaki Kafkas İslam Ordusunun Azerbaycan Halkının bağımsızlığına yaptığı katkıyı unutmadıklarını da dile getirdi.³⁴⁶

Türkiye’nin katılmadığı 56. Eurovision Şarkı Yarışmasının birincisi Azerbaycan oldu. Ödül almak için sahneye çıkan Azerbaycanlı şarkıcılar Eldar ve Nigar sahneye Türkiye ve Azerbaycan bayraklarıyla çıktılar.³⁴⁷ Azerbaycan ekibi, yarışmadan hemen sonra düzenlenen basın toplantısında da Türkiye’yi unutmadı. Nigar, ‘‘ iki ülke tek millet’’ diyerek kendilerine 12 puan veren Türkiye ile olan güçlü bağlarına vurgu yaptı. Eurovision birinciliği sonrası Bakü Azatlık Meydanında yapılan kutlamalarda da Türkiye kardeşliği lehine sloganlar atan Azerbaycan halkı, yarışmada Türkiye’nin verdiği destekten dolayı mutlu olduklarını ifade etti.³⁴⁸ Birincilik sonrası sahneye Türkiye bayrağıyla çıkan Nigar ve Eldar yarışma sonrası yaptıkları basın toplantısında sahneye Türkiye bayrağıyla çıkmalarının nedeni sorulduğunda ‘‘Biz Türkiye içinde yarıştık’’ diyerek cevap verdiler.³⁴⁹

Antalya Büyükşehir Belediyesi ve Antalya Kültür Sanat Vakfı’nın işbirliğiyle düzenlediği Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali’nin ‘‘Avrasya Sinemaları’’ bölümünün 2011 yılı konuk ülkesi Azerbaycan sineması oldu. Azerbaycan filmleri ve oyuncularının buluşturdu.³⁵⁰

İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Başkanı Yahya Arıkan’a Azerbaycan Cumhuriyeti Vektör Uluslararası İlimler Akademisi Bilimsel Genel

³⁴⁵ ‘‘Azerbaycan’da mezalim’’, **Cumhuriyet**, 23.04.2010

³⁴⁶ ‘‘Azerbaycan’da Atatürkçü Düşünce Derneği’’, **Cumhuriyet**, 04.01.2011

³⁴⁷ Teselli jesti, **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 2011

³⁴⁸ ‘‘İki Ülke Tek Milletiz’’, **Hürriyet**, 16.05.2011

³⁴⁹ ‘‘Biz Türkiye için yarıştık’’, **Milliyet**, 16.05.2011

³⁵⁰ ‘‘Azerbaycan Sineması Altın Portakal’da’’, **Cumhuriyet**, 20.09.2011

Kurulu üyelerinin kararıyla fahri doktora unvanı verildi. Arıkan bu unvanı Türk ekonomisine ve kültürüne üstün hizmetlerinden ve Azerbaycan-Türkiye kardeşlik ilişkilerinin gelişmesindeki faaliyetlerinden ötürü verildi.³⁵¹

İki devlet arasındaki kültürel ilişkilerin gelişiminde sivil toplum kuruluşlarının önemli derecede yer teşkil etse de bu konuda araştırmalar yok denecek seviyede azdır. Buna sebep ise yapılan ikili ilişkilerin resmi düzeyde sıkışıp kalmasıdır. Soğuk Savaş Sonrası dönemden beri iki devlet arasındaki devamlı gelişen ve kurumsallaşan siyasi, askeri ve iktisadi ilişkilerin yanında kurumsal olarak sivil toplum kuruluşlarına olan ihtiyaç yarandı. Bu durum, toplumun bütününü kapsamasını sağlar.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana STK'lar adına ilk örneği Mehmet Emin Resulzade'nin 1 Şubat 1949 tarihinde faaliyete başlattığı Azerbaycan Kültür Derneği'dir. Dernek, 1 Nisan 1952 tarihinde "Azerbaycan" isimli ilk dergiyi yayınladı. Kuruluşundan beri elliden çok kitap basımı yapıldı.

İki devlet arasındaki ilişkilerin araştırılması ve geliştirilmesi konusunda özellikle KÖKSAY, TÜRKSAM, ORSAM, TASAM, TUSAM, ASAM ve SETAV'ın çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Azerbaycan ile ilgili olarak önemli katkıları bulunan başka STK'lara ise örnek olarak Kültür Derneği ve TÜDEV önemli değere sahiptir.

Azerbaycan'da Türkiye vatandaşları tarafından kurulan STK'lar için Azerbaycan Türkiye İşadamları Birliği (ATİB), Gençliğe Yardım Fonu ve Türkiye Sanayisi ve İşadamları Birliği (TÜSİAB) örnek olarak gösterilebilir.³⁵²

Konu ilgili son olarak Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler, devlet veya özel sektörün destekleri ile geliştirildi. Bu bağlamda, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AYK), Türk İşbirliği ve Ajansı Başkanlığı (TİKA), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı (TURAN), Türkçe Öğretim Merkezi (TÖMER) vb eğitim, kültür dernekler ve vakıflar veya bakanlıklara bağlı ilgili

³⁵¹ "Yahya Arıkan'a Azerbaycan'dan Fahri Doktora", **Cumhuriyet**, 26.03.2014

³⁵² Araz Aslanlı, Vefa Kurban, "Azerbaycan – Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 3, Sayı 1, Bahar – 2016, s. 35-39.

kurumlar vasıtaları ile devam ettirilmektedir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkilerin iyi derecede gelişmesi nedenlerinde harfler konusunda alfabe birliği, öğrenci değişim programının bulunması, kültürel faaliyetlerde aynı hedefleri benimsemeleridir. Buna ilave olarak kültürel ilişkilerin gelişmesini dış politika ve ekonomi ilişkileri kadar önemsenmesi de önemli bir etken oldu.

Kültürel ilişkiler konusu ile ilgili olarak Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerden ziyade tüm Türk Dünyası'nı kapsayan en önemli kuruluşlardan birisi TÜRKSOY'dur. Bu kuruluş, Türk Dünyası'nın UNESCO'su olarak da ifade edilebilir. TÜRKSOY, 1993 yılında Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan Kültür Bakanlıkları tarafından ortak bir anlaşma ile kuruldu. TÜRKSOY'a KKTC, Moldova'daki Gagauzya ve Rusya'ya bağlı özerk Türk Cumhuriyetleri gözlemci üye olarak katılım sağlamaktadırlar. Kuruluş amaçları, Türk Dünyası içinde kültürel ilişkileri sağlamak ve Türk kültüründe mevcut olan gelenekleri, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Her yıl hem kültürel, hem de bilimsel konularda faaliyetler yapmakta olan TÜRKSOY, Türk Konseyi, Türk Kültür ve Miras Vakfı, Türk Akademisi ve başka devlet veya özel kurumlar ile iletişim içindedir.³⁵³

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişmesinde en önemli rol oynayan kurumlardan birisi de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) kurumudur. Bu kurum 25 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağılmasının ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin SSCB dahilinde kalmış olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletleri ile kültürel ilişkilerin yeniden oluşturulması açısından kurulmuş bir kurumdur. TİKA'nın o yıllardaki amacını Türk Cumhuriyetlerinin kendi sosyal yapısını üretmesi, kendi kimliğini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi hakların gelişmesi, teknik alt yapı konusunda eksiklerin giderilmesi olarak özetleyebiliriz. Eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi alanında bir çok proje ve faaliyet TİKA tarafından gerçekleştirilmiş. TİKA Program Koordinasyon Ofislerinin ilki Türkmenistan'da açılmış; ilerleyen dönemlerde Avrasya bölgesinde bulunan ofis sayısı, Bakü de dahil olarak 6'ya çıkmıştır.³⁵⁴

³⁵³ "Hakkımızda", TÜRKSOY, <https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about> (Erişim Tarihi. 25.05.2019)

³⁵⁴ "Hakkımızda", TİKA, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim Tarihi. 25.05.2019)

TİKA kuruluş döneminden itibaren günümüze kadar Azerbaycan’da, eğitim, sağlık, restorasyon, tarımsal kalkınma, maliye, turizm, sanayi alanında bir çok proje ve faaliyetler gerçekleştirdi. TİKA’nın Azerbaycan’da gerçekleştirdiği çalışmalara örnekler; Gence Devlet Üniversitesi’nde Nuri Paşa Kütüphanesi, Azerbaycan Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin yeni hizmet binasında atölyeler, çalışma ve baskı odaları ile bilgisayar laboratuvarı, TİKA’nın katkılarıyla beşincisi düzenlenen “Azerbaycan-Alman-Türk Tıp Kongresi” ve “Bakü Uluslararası Tıp Workshop Günleri” sponsorluğu, Bakü’de adalet ve noter hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesine katkı sağlanmasına yönelik hayata geçirilen faaliyetler kapsamında destek sağlanan Azerbaycan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Devlet Noter Arşivi’nin yeni hizmet binasının yapımı, Azerbaycanlı gençlerin kişisel ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi amacıyla düzenlediği “Bakü Gençlik Akademisi” projesi kapsamında “Kendini Keşfetme ve İç Motivasyon Teknikleri” konulu seminerler, Cebrail Rayonunun işgalden kurtarılan Çocuk Mercanlı köyünde, Bakü, Şeki – Zagatala, Guba – Haçmaz, Gence – Şemkir bölgelerinde olmak üzere Azerbaycan’ın dört bir yanında Karabağ göçmenleri, gazi ve şehit aileleri, engelliler, dar gelirli aileler ve gençler için iftar sofraları kuruluşu, Azerbaycan’ın Gubadlı ilinde arıcılık faaliyetlerinin güçlenmesi için yapılan çalışmalar vb. faaliyetlerini ifade etmek mümkündür.³⁵⁵ TİKA, bu bağlamda iki kardeş ülke arasındaki kültürel ilişkilerin hem maddi, hem manevi anlamda güçlenmesi açısından oldukça değerli bir kuruluştur.

---

³⁵⁵ “TİKA Faaliyet Raporları”, TİKA, https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22, (Erişim Tarihi. 26.05.2019)

SONUÇ

Bu çalışmada, iki kardeş ülke olan Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler incelendi. İki devlet arasındaki ilişkiler incelenirken yapılan çalışmanın daha iyi anlaşılması için tarihsel süreçlere istinaden kronolojik sıralamaya dikkat edilerek araştırma yapılmış ve yapılan çalışma, toplamda dört ana başlıkta incelendi. Bu dört ana başlık, siyasi, ekonomik, askeri ve kültür ilişkileridir.

Yapılan çalışma, ağırlıklı olarak Cumhuriyet, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin arşiv taramalarından oluşmaktadır. Tez için yapılan arşiv taramaları Uludağ Üniversitesi'ne bağlı Prof. Dr. Fuat Sezgin Merkez Kütüphanesi'nin Süreli Yayınlar bölümünde yapıldı. Cumhuriyet gazetesi 2000 – 2016, Hürriyet gazetesi 2000 – 2016, Milliyet gazetesi 2008 – 2015 yılları arasını kapsamaktadır. 3 gazete üzerinden yapılan bu çalışma ile ortaya objektif, sentez bir fikir sunulmak amaçlandı.

Tezin giriş bölümünde Soğuk Savaş Sonrası dönemden, Milenyuma kadar olan dönemin tarihsel sürecine değinilmiştir. Soğuk Savaş Sonrası dönemde iki devlet arasındaki ilişkiler incelendi. Ayaz Mütellibov Soğuk Savaş Sonrası, Ağustos 1991 - Mart 1992 arası dönemde Azerbaycan'ın ilk cumhurbaşkanı oldu. Bu dönem içinde Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri, Mütellibov'un BDT'ye üye olması ve Rus yanlısı tutumlar sergilemesinden dolayı pek gelişmedi. Mütellibov'un zorunlu istifasından sonra Mart 1992 - Haziran 1992 arası dönemde Yakup Memmedov geçici başkanlık yaptı. Bu dönemde Memmedov daha dikkatli adımlar atmış ve denge politikası izledi. Türkiye ile ilişkileri önemsemi. Memmedov sonrasında Haziran 1992 ile Haziran 1993 arası dönemde cumhurbaşkanlığı görevine Ebülfez Elçibey geldi. Elçibey dönemi Azerbaycan ile Türkiye ilişkileri pozitif anlamda değişim yaşadı. Elçibey'in Türkiye konusundaki tutumları, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesini sağladı. Bu dönemde Türkiye, Azerbaycan'da Başkonsolosluk açtı. Elçibey dönemi Azerbaycan'da hem iç hem de dış problemlerin olduğu bir dönem olarak yansımaktadır. Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de Türkiye Azerbaycan'a yardım eli uzattı. Bölümde son olarak Haydar Aliyev dönemine değinildi. Haydar Aliyev dönemi Türkiye ile olan ilişkiler iki evrelidir. İlk evrede Haziran 1993 – Şubat 1994 arası dönem olarak geçer. Bu dönemde Aliyev, Rusya tarafını sakinleştirmek adına daha çok Rusya tarafı politikası uygulamış olsa da,

Rusya'nın Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'ı desteklemesinin ardında bu politikadan vaz geçilmiş ve Aliyev döneminin ikinci evresini başlattı. Haydar Aliyev döneminde Türkiye ile olan ilişkiler gelişme çağını yaşamış, hem siyasal hem ekonomik ilişkilerin gelişmesi için ikili anlaşmalar yapıldı.

Birinci bölümde yer alan "Siyasi İlişkiler" ana başlıkta 2000 yılından beri iki devlet arasında süre gelen siyasal ilişkiler boyutu ele alındı. Bu bölüm, kronolojik sıralamaya istinaden, hükümet dönemlerine göre ayrılmıştır. Bölüm birinci alt başlıkları, 2000 – 2002 arası Bülent Ecevit Hükümeti döneminde iki ülke arasında siyasal olarak ilişkilerin ısınma dönemi olarak ifade edilebilir. 2002 Kasım – 2003 Mart arası kısa dönem, Abdullah Gül Hükümeti dönemi oldu ancak bu dönemin süresinin kısa olması ve pek kayda değer haber bulunmamasından dolayı ele alınmadı. Bölümün ikinci alt başlığında 2003 – 2014 arası dönemde Recep Tayyip Erdoğan Hükümetlerinin olduğu bu dönemlerde ilişkiler hem stratejik ortaklık düzeyine ulaştı, hem de iki devlet arasında küçük sorunların yaşandığı dönem olmuştur. Öyle ki, 2008 yılında Türkiye – Ermenistan arasında yaşanan "Futbol Diplomasisi" hamlesi, Azerbaycan – Türkiye arasında 2008 – 2009 yılları arasında "Bayrak Krizi"ne neden oldu. Daha sonra Türkiye'nin Ermenistan ile sınırları açmaması konusundaki kararlığı, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkileri "Stratejik Ortaklık" düzeyine çıkarılmasını sağladı. İki ülke arasındaki Bayrak Krizi sonrasında siyasi olarak sorun yaşanmadı. Bu süreç, 2014 – 2016 Ahmet Davutoğlu Hükümeti dönemi, 2016 – 2018 Binali Yıldırım Hükümeti dönemi ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde de devam etmektedir.

Tezin ikinci bölümünde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler incelenmesi amaçlanarak, "Ekonomik İlişkiler" başlığı altında incelendi. Bu bölüm de "Ticari İlişkiler" ve "Enerji İlişkileri" altında iki alt bölümden oluşmaktadır. "Ticari İlişkiler" alt başlığında, iki ülke arasındaki ticaret hacimleri, istatistikler ve Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Projesi ve BTK'nın oluşum aşaması ele alındı. Bölümün ikinci alt başlığı olan "Enerji İlişkileri" alt başlığında ise, Türkiye – Azerbaycan arasındaki enerji ticareti, bu bağlamda Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Bakü – Tiflis – Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ve bu projelerin kronolojik olarak oluşum süreçleri ele alındı.

Tezin üçüncü bölümü, ‘‘Askeri İlişkiler’’ başlığı altında Azerbaycan ve Türkiye arasındaki askeri ilişkiler incelendi. ‘‘Askeri Ziyaretler ve Anlaşmalar’’ ve ‘‘Askeri Tatbikatlar’’ olarak 2 alt başlıkları altında incelenen bu bölümde, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki askeri ilişkilerin tarihsel süreci kronolojik sıralamaya istinaden ele alındı.

Tezin dördüncü bölümü, ‘‘Kültürel İlişkiler’’ başlığı altında, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler incelendi. Bu bölüm, ‘‘Eğitim İlişkileri’’ ve ‘‘Kültürel İlişkiler’’ alt başlıkları altında incelendi. Bölümün birinci alt başlığı olan ‘‘Eğitim İlişkileri’’ bölümünde, iki ülke arasındaki eğitim anlaşmaları sürecine değinildi. Tarihsel olarak eğitim konusunda yapılan anlaşmalar kronolojik sıralamaya istinaden incelendi. Bölümün ikinci alt başlığı olan ‘‘Kültürel İlişkiler’’ bölümünde ise, iki ülke arasındaki sosyal faaliyetler, kültürel anlaşmalar kronolojik sıralamaya istinaden ele alındı.

Bundan sonraki süreçte, Azerbaycan ile Türkiye ilişkilerinin daha ileri bir seviyeye ulaştırılması, hem Kafkasya bölgesinde, hem de uluslararası arenada atılan adımların daha etkin olmasını sağlar. Bundan dolayı, iki devlet arasındaki stratejik ortaklık ileri seviyeye taşınmalı, ekonomik bağlar daha da güçlendirilmeli, askeri ilişkiler konusunda ortak anlaşmalar sağlanmalı ve iki devlet arasındaki eğitim ve kültürel ilişkilerin daha yüksek seviyeye yükseltilmelidir. Azerbaycan’ın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına uyguladığı vize prosedürünü 2019 yılında kaldırması, gelecek dönemlerde ikili ilişkilerin ve iki ülke toplumları arasındaki ilişkilerin daha da güçlenmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA**KİTAPLAR**

- ADIGÜZEL, Hüseyin, **Zirve Haydar Aliyev'in Hayatı**, İleri Yayınları, İstanbul, 2007.
- ALKAN, Haluk, **Azerbaycan Paradoksu Azerbaycan'ın İç ve Dış Politikası**, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2010.
- ARI, Tayyar, **Orta Asya ve Kafkasya**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- ASLANLI, Araz – HESENOV, İlham, **'Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.
- ATMACA, Tayfun, **Küreselleşme Çağında Türkiye – Azerbaycan**, USAM Yayınları, Ankara, 2003.
- AYDIN, Mustafa, **Kafkasya'da Değişim Dönüşüm (Avrasya Üçlemesi III)**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012.
- CAFERSOY, Nazım, **Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- CAFERSOY, Nazım, **Elçibey Döneminde Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992 – Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- CAFERSOY, Nazım, **Eyalet – Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan – Rusya İlişkileri (1991 – 2000)**, Asam Yayınları, Ankara, 2000.
- CAHANGİRLİ, Cahangir, **Müasir Dövrde Azerbaycan – Türkiye Münasibetleri**, Araz Yayınları, Bakü, 2006.
- CEMİLLİ, Elnur, **ABD'nin Güney Kafkasya Politikası**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.
- DİKKAYA, Mehmet – ÇOLAK, İhsan, "Türkiye – Azerbaycan İlişkilerinin Ekonomi Politikası", **Kafkasya'nın Yükselen Yıldızı: İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan**, (Ed. Çağrı Erhan), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2003.

- DIKKAYA, Mehmet – ÖZDEMİR, Mehmet Gökhan, “Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri”, **Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler**, (Der. KASIMLI, Cavit – ARSLAN, İsa), Gündoğan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 153 – 187.
- FULLER, Graham, **Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti**, (Çev. Mustafa Acar), TİMAŞ Yayınları, İstanbul, 2011.
- HALE, William, **Türk Dış Politikası (1774 – 2000)**, (Çev. Petek Demir), Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.
- KALAFAT, Yaşar – ASLANLI, Araz, “Türkiye – Azerbaycan İlişkileri”, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, (Ed. İdris Bal), Ankara Global Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2006.
- MAKOVSKY, Alan – SAYARI, Sabri, **Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.
- NEZİHOĞLU, Halim, “Bağımsızlıktan Günümüze Rusya – Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, **Geçiş Sürecinde Orta Asya Türk Cumhuriyetleri**, (Ed. Mim Kemal Öke), Alfa Yayınevi, İstanbul, 1999.
- OĞUZ, Cem, **Türkiye – Azerbaycan İlişkileri ve Ermenistan Faktörü**, YT Yayıncılık, Ankara, 2010.
- ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne, Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 3, 2001-2012**, (3. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- RESULLU, Reşat – ASLANLI, Kenan, “Azerbaycan-Türkiye Ekonomik İlişkileri: Temel Eğilimler ve Başarılar”, **Azerbaycan-Türkiye: Dostluk, Kardeşlik ve Strateji Ortaklık**, (Der. Cavid Veliyev, Reşat Resullu ve Kenan Aslanlı), Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, **II Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- ŞİMŞİR, Bilal Niyazi, **Azerbaycan: Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye Azerbaycan İlişkileri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2011.
- Tarihe Düşülen Notlar – 2: Yabancı Devlet Adamlarının Genel Kurul Konuşmaları**, TBMM Yayınları, Ankara, 2012.

ÜLKÜ, İrfan, **Kızıl Yıldızdan Hilale Haydar Aliyev'in Fırtınalı Hayatı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

YALÇINKAYA, Alaeddin, **Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğöme**, Lalezar Kitapevi Yayınları, Ankara, 2006.

MAKALELER

ASKERZADE, Aygün, "NATO Çerçevesinde Azerbaycan – Türkiye Askeri İşbirliği ve Bölgesel Güvenlik Sorunları", **Karadeniz Araştırmaları**, Sayı. 20, Kış – 2009, s. 1-17.

ASLAN, Yasin, "Elçibey, Aliyev ve Azerbaycan Fenomenleri", **Avrasya Etüdleri**, Sayı. 1, s. 51-63.

ASLANLI, Araz – KURBAN, Vefa, "Azerbaycan – Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum Kuruluşları", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt. 3, Sayı 1, Bahar – 2016, s. 31-43.

ASLANLI, Araz, "Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri" **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 25, Sayı. 1, 2018, s. 15-27.

ASLANLI, Araz, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Azerbaycan ziyareti: Yola devam", **EkoAvrasya**, 07.09.2014
<http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=152&Lang=TR>, (Erişim Tarihi: 30.05.2019)

ASLANLI, Araz, "İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan Dış Politikası", **EkoAvrasya**, 09.09.2011
<http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=14&Pid=10&Lang=TR> (Erişim Tarihi: 29.05.2019)

ASLANLI, Araz, "Trans Hazar Enerji İş Birliğinin Türk Cumhuriyetleri Açısından Önemi", **Bilig**, Güz – 2017, Sayı. 83, s. 27-51.

AYDIN, Ulviyye, "Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol", **Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi**, Cilt. 6, Sayı. 13, Mayıs – 2018, s. 38-62.

BAĞIRZADE, Elşen, "Azerbaycan-Türkiye Ortak Ekonomik Projeleri ve Bölgesel Yansımaları", **EkoAvrasya Dergisi**, 2014/2, Yıl. 7, Sayı. 26 s. 4-19.

- BEŞİKÇİ, Seçil Öraz, “Bağımsızlık sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler”, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Kış – 2016, s.238 – 250.
- BÜYÜKBAŞ, Nihat, “Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Eğitim İlişkileri”, **İRS Miras Dergisi**, Kış – 2017-18, s. 12-19.
- CAFERSOY, Nazım, “Azerbaycan Bağımsızlığının Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”, **Stratejik Analiz Dergisi**, 2000, s. 1-17.
- ÇEVİKÖZ, Ünal, “Turkey in a Reconnecting Euroasia: Foreign Economic and Security Interests”, **Center For Strategic International Studies**, April – 2016, s. 1 - 29.
- EKŞİ, Muharrem, “Türkiye-Azerbaycan İlişkileri: Söylemden Reelpolitiğe”, **Avrasya Etüdleri**, 2009/2, Sayı. 36, s. 95 – 112.
- HAS, Kerim, “Turkey-Azerbaijan – Not Only Energy Affair”, **Russian International Affairs Council**, (9 Mart 2016)
<https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/turtsiya-i-azerbaydzhan-ne-tolko-energetika/> (Erişim Tarihi. 15.05.2019)
- HASANOV, Ali, “Bağımsızlığının Son 15 Yılı: Azerbaycan 2003-2018”, **BİLGESAM**, 17 Ekim 2018, No. 1388,
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-476-2018101721388.pdf> (Erişim Tarihi. 02.05.2019)
- İSMAYIL, Elnur, “Azerbaycan – Rusya İlişkilerinde Gebele Radar İstasyonu Sorunu”, **BİLGESAM**, 02.01.2012 <http://www.bilgesam.org/incele/170/-azerbaycan-rusya-iliskilerinde-gebele-radar-istasyonu-sorunu/#.XQmATRYzbIU> (Erişim Tarihi. 05.06.2019)
- KARADAĞ, Sinem – TOP, Gözde, “Duygusal Birliktelikten Stratejik Ortaklığa Türkiye Azerbaycan İlişkileri”², **Santral İstanbul, Küresel Sorunlar Platformu**, s. 2-6.
https://www.academia.edu/10320557/Duygusal_birliktelikten_stratejik_ortaklik_azerbaycan_ilişkileri (Erişim Tarihi. 05.05.2019)

LEVENT, Faruk – KARAEVLİ, Özge, ‘‘Uluslararası Öğrencilerin Eğitimine Yönelik Politikalar ve Türkiye İçin Öneriler’’, **Eğitim Bilimleri Dergisi**, Haziran – 2013, s. 97-117.

MERCAN, Mehmet – GÖÇER, ‘‘Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Hollanda Hastalığı Riski: Ampirik Bir Analiz’’, **Hakkari Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 32, Sayı. 2, 2014, s. 251-274.

ŞİMŞİR, Bilal Niyazi, ‘‘Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzylında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)’’, **Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı**, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/64-65-66.-Say%C4%B1lar-Makaleler-15-90.pdf> (Erişim Tarihi. 23.02.2019)

GAZETELER

Cumhuriyet Gazetesi Arşivi (2000-2016)

Hürriyet Gazetesi Arşivi (2000-2016)

Milliyet Gazetesi Arşivi (2008-2015)

TEZLER

Vefa Babayeva, ‘‘Haydar Aliyev Dönemi Türkiye – Azerbaycan İlişkileri’’ **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2013.

Ziyadhan Hasanov, ‘‘İlham Aliyev Döneminde Azerbaycan – Türkiye İlişkileri’’ **Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya, 2007.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Aljazeera Turk, ‘‘Azerbaycan’ın Seçim Geçmişi’’, 08.10.2013
<http://www.aljazeera.com.tr/haber/azerbaycanin-secim-gecmisi>, (Erişim Tarihi. 23.05.2019)

Aljazeera Turk, ‘‘Kronoloji: Dağlık Karabağ Sorunu’’, 24.01.2014
<http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-daglik-karabag-sorunu>
(Erişim Tarihi. 16.04.2019)

Anadolu Ajansı, “Azerbaycan’a vize kalkıyor”,

<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/azerbaycanin-turk-vatandaslarina-yonelik-vize-uygulamasi-kalkiyor/1541002> (Erişim Tarihi. 05.09.2019)

Anadolu Ajansı, “TANAP, Avrupa'ya gaz vermek için hazır”,

<https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/14780>, (Erişim Tarihi 27.08.2019)

Asan Xidmet, “Ermeni Tecavüzü” <https://asan.gov.az/az/useful/armenian-aggression> (Erişim Tarihi. 15.03.2019)

AVİM, “Tek Millet, İki Devlet Projesinin Fikir Babası: Haydar Aliyev”

<https://avim.org.tr/tr/Bulten/TEK-MILLET-IKI-DEVLET-PROJESININ-FIKIR-BABASI-HAYDAR-ALIYEV> (Erişim Tarihi. 18.03.2019)

Azerbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitesi, “2014 Yılı 1. Dönem

Raporu”, <http://www.stat.gov.az/news/?id=2178>, (Erişim Tarihi. 06.05.2019)

Azerbaycan Respublikası Edliyyə Nazirliyi, “Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası Arasında Strateji Tərəfdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım Haqqında”,

<http://www.e-qanun.az/framework/21158> (Erişim Tarihi. 03.06.2019)

Azerbaycan Respublikası Medeniyyət Nazirliyi

<http://mct.gov.az/service/lang/az/page/113/nid/80/> (Erişim Tarihi. 16.04.2019)

Azerbaycan Respublikasının Milli Meclisi

<http://www.meclis.gov.az/?/az/stenoqram/45> (Erişim Tarihi. 29.05.2019)

Azerbaycan Respublikasının Prezidenti, “Azerbaycan 2020: Geleceye Baxış

İnkışaf Konsepsiyası” s. 1 - 39. https://president.az/files/future_az.pdf

(Erişim Tarihi. 27.05.2019)

Azerbaycan’ın Türkiyedeki Sefirliği, “İkiterefli Münasibetler”,

<http://ankara.mfa.gov.az/content/3> , (Erişim Tarihi. 29.05.2019)

Azerbaycan’da Atatürk Merkezi, <http://ataturk.az/merkez-haqqinda/> (Erişim Tarihi.

24.05.2019)

BBC Türkçe, “Erdoğan ile Putin St. Petersburg’da Bir Araya Geldi”, 09.08.2016

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37020971> (Erişim Tarihi.

31.05.2019)

CNN Türk, “Davutoğlu Azerbaycan’da Şehitliği Ziyaret Etti”, 22.10.2009,

<https://www.cnnturk.com/2009/dunya/10/22/davutoglu.azerbaycanda.sehitligi.ziyaret.etti/548529.0/index.html> (Erişim Tarihi. 23.04.2019)

- Cumhuriyet**, ‘‘Protokoller Sonunda İmzalandı’’, 09.10.2009,
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/91482/Protokoller_sonunda_imzalandi.html (Erişim Tarihi. 21.04.2019)
- Habertürk**, ‘‘Azerbaycan Türk Bayraklarını İndirdi’’, 19.10.2009,
<https://www.haberturk.com/dunya/haber/180182-azerbaycan-turk-bayraklarini-indirdi> (Erişim Tarihi. 23.04.2019)
- Hürriyet**, ‘‘Cumhurbaşkanı Demirel’den ‘Kafkas İstikrar Pakti’ Önerisi’’
 16.01.2000 <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/cumhurbaskani-demirelden-kafkas-istikrar-pakti-onerisi-39126399> (Erişim Tarihi. 25.03.2019)
- Hürriyet**, ‘‘Cumhurbaşkanı Erdoğan Azerbaycan’da resmi törenle karşılandı’’,
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-bakude-40957052> (Erişim Tarihi. 24.07. 2019)
- Hürriyet**, ‘‘Cumhurbaşkanı Gül, Yarın Azerbaycan’a Gidiyor’’, 05.11.2007
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-gul-yarin-azerbaycana-gidiyor-7626405> (Erişim Tarihi. 28.05.2019)
- Hürriyet**, ‘‘Aliyev: Burada Türkiye Yok Ama Ben Varım’’, 26.04.2014
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/aliyev-burada-turkiye-yok-ama-ben-varim-26297725> (Erişim Tarihi. 29.05.2019)
- Hürriyet**, ‘‘Aliyev: Burada Türkiye Yok Ama Ben Varım’’, 26.04.2014
<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/aliyev-burada-turkiye-yok-ama-ben-varim-26297725> (Erişim Tarihi. 30.04.2019)
- Hürriyet**, ‘‘Türkiye – Azerbaycan Arası Stratejik İmza Atıldı’’, 15.09.2010
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-azerbaycan-arasi-stratjik-imza-atildi-15791668> (Erişim Tarihi. 25.05.2019)
- Milliyet**, ‘‘Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin İlanı ve Türkiye – Azerbaycan İlişikleri’’, 03.06.2018, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/azerbaycan-halk-cumhuriyeti-nin-2681844/> (Erişim Tarihi. 25.05.2019)
- Milliyet**, ‘‘TurAz Şahini – 2015 Tatbikatı Basın Günü Yapıldı’’, 31.03.2015,
<http://www.milliyet.com.tr/turaz-sahini-2015-tatbikati-basin-gunu-konya-yerelhaber-703945/> (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

- Milliyet**, “TurAz Şahini – 2016 Tatbikatı Nefes Kesti”, 28.03.2016,
<http://www.milliyet.com.tr/gundem/turaz-sahini-2016-tatbikati-nefes-kesti-2217099> (Erişim Tarihi. 04.06.2019)
- Milliyet**, “Türkiye ile İlişkilerde Altın Çağ Yaşanıyor”, 11.10.2013
<http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-ile-iliskilerde-altin-cag/dunya/detay/1775899/default.htm> (25.05.2019)
- Newtimes.Az**, “Azerbaycan-NATO: İşbirliği Perspektifleri ve Jeopolitik Gerçeklikler”, 26.04.2019 <http://newtimes.az/tr/relations/6062/> (Erişim Tarihi. 02.06.2019)
- NTV**, “Nabucco Projesi İptal Oldu”, 27.05.2013,
https://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MISYgc7OSw (Erişim Tarihi. 16.05.2019)
- Sabah**, “Azerbaycan’la Bayrak Krizi Sona Erdi” 28.10.2009,
https://www.sabah.com.tr/dunya/2009/10/28/azerbaycanla_bayrak_krizi_sona_erd_i (Erişim Tarihi. 23.04.2019)
- Sabah**, “Azeri Bayrağını Çöpe Atan Polise Ceza” 25.10.2009,
https://www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/25/azeri_bayragini_cope_atan_polise_ceza (Erişim Tarihi. 21.04.2019)
- Sabah**, “Başbakan Binali Yıldırım Bakü’de”, Sabah Gazetesi,
<https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/03/15/basbakan-yildirim-azerbaycanda-konusuyor> (Erişim Tarihi. 23.07.2019)
- Sabah**, “Türkiye – Azerbaycan Diaspora Kardeşliği”, 09.03.2007,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/09/gnd109.html> (Erişim Tarihi. 24.05.2019)
- Sputnik Türkiye**, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Ankara’ya yeni büyükelçi atadı”, 05.10.2017, <https://tr.sputniknews.com/dunya/201710051030454662-aliyev-ankaraya-yeni-buyukelci/>, (Erişim Tarihi. 24.07.2019)
- T. C. Dışişleri Bakanlığı** “Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri”,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>
(e.t.24.4.2019)
- T.C. Dışişleri Bakanlığı**, “Türkiye – Azerbaycan Siyasi İlişkileri”,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi. 25.05.2019)

- T.C. Dışışleri Bakanlığı**, ‘‘Azerbaycan’ın Ekonomisi’’,
<http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa> (Erişim Tarihi.
05.05.2019)
- T.C. Dışışleri Bakanlığı**, ‘‘Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri’’
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim
Tarihi. 21.04.2019)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, ‘‘Petrol Boru Hatları’’,
<https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari> (Erişim Tarihi
20.08.2019)
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, ‘‘Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri’’,
[https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-
Projeleri](https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatlari-ve-Projeleri) (Erişim Tarihi 27.08.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı**, ‘‘2015 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’
<https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi.
08.05.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı**, ‘‘2016 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’,
<https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi.
09.05.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı**, ‘‘2017 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’,
<https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi.
09.05.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı**, ‘‘2018 Ülkelere Göre İhracat – İthalat Raporu’’,
<https://www.ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri>, (Erişim Tarihi.
09.05.2019)
- T.C. Ticaret Bakanlığı**, ‘‘Doğrudan Yabancı Yatırımlar’’ 31.08.2018
[https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/azerbaycan/ulke-
profil/dogrudan-yabanci-yatirimlar](https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/azerbaycan/ulke-profil/dogrudan-yabanci-yatirimlar), (Erişim Tarihi. 06.05.2019)
- T.C. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı**, ‘‘Türkiye – Azerbaycan – Türkmenistan
Birinci Ulaştırma Bakanları Üçlü Toplantısı’’,
[http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DIDGM/tr/Belgelik/Guncel_haber/20
160920_114220_66124_1_64.html](http://www.ubak.gov.tr/BLSM_WIYS/DIDGM/tr/Belgelik/Guncel_haber/20160920_114220_66124_1_64.html) (Erişim Tarihi. 30.05.2019)

- T24**, ‘‘FİFA’dan Azerbaycan Bayrağına Yasak’’, 14.10.2009,
<https://t24.com.tr/haber/fifadan-azerbaycan-bayragina-yasak,57389> (Erişim Tarihi. 21.04.2019)
- Takvim**, ‘‘Türkiye ile Azerbaycan Arasında 6 Anlaşma’’, 01.11.2017
<https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2017/11/01/turkiye-ile-azerbaycan-arasinda-6-anlasma> (Erişim Tarihi. 31.05.2019)
- TANAP**, http://www.tanap.com/content/file/TANAP_WEB_201812.pdf (Erişim Tarihi. 16.05.2019)
- TBMM**, ‘‘Tutanaklar’’,
 14.04.2005. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c046/tbmm22046073.pdf> (Erişim Tarihi. 28.05.2019)
- TBMM**, ‘‘Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışışleri Komisyonu Raporu (1/708)’’
<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c066/tbmm19066007ss0698.pdf> (Erişim Tarihi. 20.03.2019)
- TBMM**, 14.04.2005 Tarihli
 Tutanaklar <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c046/tbmm22046073.pdf>, (Erişim Tarihi. 17.05.2019)
- TGRT Haber**, ‘‘Azerbaycan Askerleri Afganistan’da Göreve Başladı’’, 20.11.2002
<http://www.tgrthaber.com.tr/gundem/-87618.html> (Erişim Tarihi. 02.06.2019)
- TİKA**, ‘‘Hakkımızda’’, <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, (Erişim Tarihi. 25.05.2019)
- TİKA**, ‘‘TİKA Faaliyet Raporları’’,
https://www.tika.gov.tr/tr/yayin/liste/tika_faaliyet_raporlari-22, (Erişim Tarihi. 26.05.2019)
- TIMETURK**, ‘‘Türkiye – Azerbaycan – Türkmenistan Üçlü Toplantısı’’,
 28.08.2015 <https://www.timeturk.com/turkiye-azerbaycan-turkmenistan-uclu-toplantisi/haber-49776>, (Erişim Tarihi. 30.05.2019)
- TRADE MAP**, ‘‘Bilateral Trade Between Turkey and Azerbaijan Product: TOTAL All Products’’,
[https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%](https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c031%7c)

7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1,
(Erişim Tarihi. 12.05.2019)

TRT Haber, “Türkiye – Azerbaycan Ortak Askeri Tatbikatı Başarıyla İcra Edildi”,
04.05.2019 <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiye-azerbaycan-ortak-askeri-tatbikati-basariyla-icra-edildi-414172.html> (Erişim Tarihi. 06.06.2019)

TRT Haber, “Sarsılmaz Kardeşlik 2019 Tatbikatı Başarı ile Gerçekleştirildi”,
11.06.2019 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/sarsilmaz-kardeslik-2019-tatbikati-basari-ile-gerceklestirildi-418906.html/amp> (Erişim Tarihi.
15.06.2019)

TRT Haber, “Avrasya Askeri Gücü ‘TAKM’ Resmen Görevde”, 30.01.2013
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/avrasya-askeri-gucu-takm-resmen-gorevde-72942.html> (Erişim Tarihi. 06.06.2019)

TRT Haber, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev Ankara’da”, 25.04.2018,
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-ankarada-362439.html>, (Erişim Tarihi. 24.07. 2019)

TRT Haber, “Azerbaycan’da TurAz Kartalı 2019 Tatbikatı Başladı”, 02.09.2019,
<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycanda-turaz-kartali-2019-tatbikati-basladi-429355.html>, (Erişim Tarihi. 19.09.2019)

TRT Haber, “Bakü–Tiflis–Kars Demiryolu açıldı”, 30.10.2017
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/baku-tiflis-kars-demiryolu-acildi-339560.html>, (Erişim Tarihi. 23.07.2019)

TRT Haber, “TurAz Kartalı – 2017 Tatbikatı Devam Ediyor”, 26.09.2017,
<https://www.trthaber.com/haber/gundem/turaz-kartali-2017-tatbikati-devam-ediyor-335133.html>, (Erişim Tarihi. 04.06.2019)

TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri Raporu”,
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (Erişim Tarihi. 11.08.2019)

TÜİK, “Dış Ticaret İstatistikleri: 2019 Raporu”
<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>, (Erişim Tarihi. 11.05.2019)

TÜİK, “Konularına Göre İstatistikler: 2019 Raporu”
http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi. 13.05.2019)

Türk Dünyası Bakü Atatürk Lisesi, “Hakkımızda”,
<http://www.bakuataturklisesi.org/hakkimizda>, (Erişim Tarihi. 17.06.2019)

- Türk Ocakları Genel Merkezi**, ‘‘Azerbaycan – Türkmenistan – Türkiye ğ Toplantısı’’ 27.08.2015 <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-dunyasi-haberleri/azerbaycan-turkmenistan-turkiye-uclu-toplantisi-5590>, (Erişim Tarihi. 29.05.2019)
- Türk Tarih Kurumu Başkanlığı**, ‘‘Sevr Andlaşması’’ <http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Sevr.pdf> , (Erişim Tarihi. 17.02.2019)
- TÜRKSOY**, <https://www.turksoy.org.tr/turksoy/about> (Erişim Tarihi. 25.05.2019)
- UTİKAD**, ‘‘Bir Bakışta: Bakü – Tiflis – Kars Demiryolu Projesi’’, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/10325/bir-bakista:-baku-tiflis-kars-demiryolu-projesi>, (Erişim Tarihi. 23.07.2019)
- Yeni Azerbaycan Partiyası** <http://yap.org.az/az/view/pages/56>, (Erişim Tarihi. 14.03.2019)
- Yeniçağ**, ‘‘TurAz Kartalı – 2015 Tatbikatı Tamamlandı’’, 20.09.2015, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turaz-kartali-2015-tatbikati-tamamlandi-121647h.htm> (Erişim Tarihi. 04.06.2019)
- Yeniçağ**, ‘‘TurAz şahini – 2018 Tatbikatı’’, 14.09.2018, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turaz-sahini-2018-tatbikati-205253h.htm>, (Erişim Tarihi. 05.06.2019)
- YK**, ‘‘Uyruğa Göre ğrenci Sayıları Raporu’’, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, (Erişim Tarihi. 17.09.2019)5

ÖZGEÇMİŞ

1 Aralık 1993 tarihinde Azerbaycan'ın Guba ilinde doğdum. İlkokul, Orta Okul ve Lise eğitimimi Azerbaycan'da tamamladım. 2012 yılında başladığım Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi'nin Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2016 yılında mezun oldum. 2016 yılında Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı'na başladım. 4 Ekim 2019 tarihinde "XXI. Yüzyılda Türkiye – Azerbaycan İlişkileri" adlı tez çalışmamı savunarak Yüksek Lisans öğrenimimi tamamladım.

